

**S O C I A L**  
**N A P E D A**  
**G O G I K A**



**JUNIJ 2000 • VOL. 4 • ŠTEVILKA 2**

IZDAVAJELNIK  
24. SOCIJALNE  
PITANJE

**W SP**

KARLOVEVA PLOŠČAD 16,  
1000 LJUBLJANA



# Kazalo/Contents

## Priloge/Attachments

Priloga 1. Pregledni preglednik

Priloga 2. Pregledni preglednik

Priloga 3. Pregledni preglednik

Priloga 4. Pregledni preglednik

Priloga 5. Pregledni preglednik

Priloga 6. Pregledni preglednik

Priloga 7. Pregledni preglednik

Priloga 8. Pregledni preglednik

Priloga 9. Pregledni preglednik

Priloga 10. Pregledni preglednik

Priloga 11. Pregledni preglednik

Priloga 12. Pregledni preglednik

Priloga 13. Pregledni preglednik

Priloga 14. Pregledni preglednik

Priloga 15. Pregledni preglednik

Priloga 16. Pregledni preglednik

Priloga 17. Pregledni preglednik

Priloga 18. Pregledni preglednik

Priloga 19. Pregledni preglednik

Priloga 20. Pregledni preglednik

Priloga 21. Pregledni preglednik

Priloga 22. Pregledni preglednik

Priloga 23. Pregledni preglednik

Priloga 24. Pregledni preglednik

Priloga 25. Pregledni preglednik

Priloga 26. Pregledni preglednik

Priloga 27. Pregledni preglednik

Priloga 28. Pregledni preglednik

Priloga 29. Pregledni preglednik

Priloga 30. Pregledni preglednik

Priloga 31. Pregledni preglednik

Priloga 32. Pregledni preglednik

Priloga 33. Pregledni preglednik

Priloga 34. Pregledni preglednik

Priloga 35. Pregledni preglednik

Priloga 36. Pregledni preglednik

Priloga 37. Pregledni preglednik

Priloga 38. Pregledni preglednik

Priloga 39. Pregledni preglednik

Priloga 40. Pregledni preglednik



Revija *Socialna pedagogika* izdaja Združenje za socialno pedagogiko - slovenska nacionalna sekcija FICE. Revija izhaja četrtletno. Vse izdajateljske pravice so pridržane.

*Socialna pedagogika* is a quarterly professional journal published by Association for social pedagogy - Slovenian national FICE section.

Naslov uredništva je:  
Address of the editors:

Združenje za socialno pedagogiko  
Uredništvo revije *Socialna pedagogika*  
Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti)  
1000 Ljubljana  
tel: (061) 189 22 00; Fax: (061) 189 22 55  
E-mail: [bojan.dekleva@guest.arnes.si](mailto:bojan.dekleva@guest.arnes.si)

Odgovorna in glavni urednik:  
Co-Editors:

Bojan Dekleva (glavni urednik; Ljubljana)  
Alenka Kobolt (odgovorna urednica;  
Ljubljana)

Uredniški odbor sestavljajo:  
Members of the editorial board:

Josipa Bašić (Hrvaška, Croatia)  
David Lane (Velika Britanija, Great Britain)  
Margot Lieberkind (Danska, Denmark)  
Leo Ligthart (Nizozemska, The Netherlands)  
Martha Mattingly (ZDA, USA)  
Friedhelm Peters (Nemčija, Germany)  
Vinko Skalar (Slovenija, Slovenia)  
Mirjana Ule (Slovenija, Slovenia)  
Sonja Žorga (Slovenija, Slovenia)

Uredniški svet sestavljajo:  
Members of advisory board:

Lučka Babuder  
Mojca Bekš  
Brané Franzl  
Borut Kožuh  
Bojana Silahič  
Ivo Škoflek  
Jožica Tolar  
Darja Zorc-Maver

Oblikovanje in prelom:  
Ilustracija na naslovnici:

Srečko Gorenc  
Simon Klešnik po motivu M. C. Escherja

Lektorirala:

Marinka Milenkovič

Angleški prevodi:

Metka Čuk

Letnik IV, 2000, št. 2

Vol. IV, 2000, no. 2

ISSN 1408-2942

Spletni naslov: <http://www.uni-lj.si/~pefzzsp>

Naročnina na revijo za leto 2000 je 6.000 SIT za pravne osebe. Naročnina na revijo je za člane Združenja vključena v članarino.

Izdajanje revije v letu 2000 finančno podpirata Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS ter Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

Članke v reviji abstrahirata in inedksirata *Family Studies Database* in *Sociological Abstracts*.



# Kazalo/Contents

<b>Pregledni znanstveni članek</b>	<b>Theoretical/review article</b>
<i>Špela Razpotnik</i>	<i>Špela Razpotnik</i>
Človek prihodnosti 115	The man of the future
<b>Strokovni članki</b>	<b>Professional articles</b>
<i>Helena Jeriček</i>	<i>Helena Jeriček</i>
(Ne)smiselnost etičnih kodeksov strok, ki delajo z ljudmi 149	The senselessness of the ethical codes applying to disciplines working with people?
<i>Mitja Krajnc in Ivan Škoflek</i>	<i>Mitja Krajnc in Ivan Škoflek</i>
Pregled nekaterih fenomenoloških klasifikacij motenj vedenja in osebnosti otrok in mladostnikov 167	Overview of some phenomenological classifications of children's and adolescents' behaviour disorders
<b>Prevod</b>	<b>Translation</b>
<i>A. Matthias Fink</i>	<i>A. Matthias Fink</i>
Integrativna terapija v delu s hiperaktivnimi otroki 181	Integrative therapy in the treatment of the attention deficit disorder
<b>Internet</b>	<b>Internet</b>
<i>Matej Sande</i>	<i>Matej Sande</i>
Vzgojni zavodi na internetu 197	Slovenian residential treatment institutions on internet
<b>Ocene knjig</b>	<b>Book reviews</b>
<i>Gorazd Meško</i>	<i>Gorazd Meško</i>
Dekleva B.: Ekstazi in plesne droge 203	Ecstasy and dance drugs
<i>Gregor Bulc</i>	<i>Gregor Bulc</i>
Stankovič, P., Tomc, G. in Velikonja, M. (ur.): Urbana plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih 207	Urban tribes: Subcultures of the nineties in Slovenia
<b>Informacije</b>	<b>Information</b>
2. slovenski kongres socialne pedagogike 211	2nd Slovenian Congress of Social Pedagogy
Navodila avtorjem 213	Instructions to authors



# Človek prihodnosti

## The man of the future

Špela Razpotnik

*Povzetek*

Špela  
Razpotnik,  
univ. dipl. soc.  
ped., Združenje  
za socialno  
pedagogiko,  
Kardeljeva pl.  
16, 1000  
Ljubljana.

Članek razpravlja o značilnostih postmodernega sveta, o novih načinih bivanja oz. sobivanja ljudi v družbi. Opredeljuje nekatere pojave, posebej značilne za sodobni čas (npr. globalizacijo), primerja njihove različne vidike in razmišlja o njihovih vplivih na različna področja življenja v družbi. Posebej se osredotoča na revščino in izpeljuje njene nove pojavnosti, tudi sobivanje revščine in bogatstva, torej revščino znotraj bogatstva in narobe. Obravnavane pojave postavlja v polje delovanja socialne pedagogike, kjer tudi išče njeno polje delovanja v prihodnosti.

**Ključne besede:** bodočnost, globalizacija, nova revščina, socialna izključenost, družba tveganja, kultura strahu, vključevanje, etika

**Abstract**

*The man of the future - This contribution discusses characteristics of the post-modern world society, the new ways of living in the society. It defines some phenomena especially significant today, such as globalization. It compares its different aspects and discusses its influence on various fields of social life. It especially focuses on the concept of poverty and emphasises its new dimensions, such as the coexistence of poverty within wealth and vi-*

*ce versa. The implications of the discussed topics for the field of social pedagogic activity are described and visions for its future developments are proposed.*

**Key words:** *future, globalisation, new poverty, social exclusion, risk society, culture of fear, inclusion, ethics*

## 1. Uvod

Prelom tisočletja je prepoln orientacijskih postankov v človekovem napredovanju. Različno razpoloženih, a vendar so vsi po vrsti seveda zgolj simbolični. Vsi vemo, da se apokalipsa najverjetneje ne bo zgodila niti tedaj niti na način, ki bi ga človeški um zmožel predvideti. Vprašanje, kaj bo s človeštvom v prihodnosti, pa je po mojem mnenju vendarle na mestu. Predvsem v smislu, kaj se dogaja z družbo, katere del smo, kam kot vrsta brzimo, ali smo še vedno ljudje, kot verjamemo, da smo, kot se vidimo v zrcalih množične kulture in kot se drug drugemu večinoma predstavljamo, ali pa morda postopoma, ne da bi - zaradi pomanjkanja časa in prevelike doze dražljajev okrog sebe - to sploh opazili, postajamo nekaj drugega, česar bi se morda ustrašili, če bi nam to na primer pokazali po televiziji, namesto umetno slajenih nadaljevanj. Se preoblikovanja družbenega življenja in posledic le tega sploh zavedamo, ali pa so nam morda videnja prihodnosti prezoprna in se, raje kot da bi o njih razmišljali, zamotimo na primer s trošenjem svojega, na ta način tudi osmišljenega, zaslužka, po vse večjih in vedno polnejših nakupovalnih centrih?

V razmišljanju o teh dilemah me vodijo nekatera temeljna vprašanja: Kakšna bitja smo, kaj lahko pričakujemo od sebe ter kam nas vodi način, na katerega drug z drugim živimo sedaj. Izhajam iz literature, ki se ukvarja s kulturno-civilizacijskimi trendi sedanosti in s tem lahko daje misliti, kaj naj bi se dogajalo človeštvu v prihodnosti.

## 2. Razmišljanje o svetovni družbi

To, da človeštvo napreduje, je na videz nesporno dejstvo. Vse dokler si ne zastavimo vprašanja, kaj je pri tem merilo.

Antič (1999a) v enem svojih člankov relativizira pojem napredka. Zastavlja torej vprašanje, ali smo kot človeštvo res napredovali oz. natančneje, ali gre tok zgodovine v smeri humanizacije človeštva. Vsaka generacija, ki je prispevala k ohranjanju mita o zgodovini kot procesu izboljš-

ševanja človeka, kot ugotavlja avtor, »ni počela drugega, kot da je – zelo človeško – deformirala drobec časa, v katerega se je rodila, v najpomembnejši in tako rekoč edini trenutek ter vse svoje napore posvetila urejevanju tega trenutka. Nihče nikoli doslej ni zares delal ničesar v okviru *velikega zgodovinskega načrta o izpopolnjevanju sveta*, ki bi presegel obzorje nekaj prihodnjih desetletij. To zaradi zaverovanosti v samega sebe in v svoj čas preprosto ni bilo mogoče«.

### **2.1 Globalizacija – opredelitve pojma**

Današnji svet je razdeljen in povezan na način, kot še nikoli doslej. Po eni strani na svetovnem nivoju vlada nepreglednost in nered. Ni več blokovske ureditve ali ločenega bivanja določenih tradicij in kultur. Po drugi strani pa svet, po zaslugi elektronskih medijev ter novih interaktivnih možnosti, ki jih odpirajo informacijske avtoceste, postaja, kot stanje info-omreženosti radi imenujejo nekateri teoretiki (npr. Požarnik, 1999), globalna vas.

Bertman (1998, s. 85) ugotavlja, da je napredujoča tehnologija še posebej pospešila tri tipe aktivnosti: gibanje stvari (s trgovino), gibanje ljudi (s prevozom in prometom) in gibanje idej (komunikacije). Posebno vrtočlav razvoj slednjega je v zadnjih dveh desetletjih dodobra spremenil podobo sveta. Ta je postal s pomočjo komunikacijskih tehnologij prepleten, omrežen in daje po eni strani iluzijo celote, povezanosti različnih, fizično med seboj oddaljenih delov.

Poleg postmodernističnih teženj k pluralistični, decentralizirani in ahierarhični družbi (Dekleva, 1997), do katerih je prišlo zaradi vse širše zaznane dejstva o nezvodljivosti družbe na skupni moralni, kulturni ali politični imenovalci, pa je za vzpostavitev zavesti o svetu-kot-enem zaslužno tudi razširjanje ekološko ozaveščenih pogledov na svet. Slednje je značilnost koncepta reflektivne modernizacije, ki ga je v družbeno znanost vpejal avtor Beck (1992). Beck govori o dveh stopnjah modernizacije. Prvo, imenovano industrijska modernizacija, opredeljuje kot množičen in razmeroma uspešen poskus premagovanja materialnih in družbenih stisk ljudi, zlasti s človekovo močjo nasproti naravi in to ob pomoči industrijske tehnologije, razvoja trga blaga, dela in kapitala ter birokratske organizacije institucij in družb v celoti. Ta oblika modernizacije, imenovana tudi enostavna, je potekala od začetka stoletja pa vse do 80. let prejšnjega stoletja in je uspela 'odčarati' stanovske privilegije in religiozno podobo sveta (Ule, 1989, s. 69). V 80. letih pa je nastopila kriza modernizacije družb in kulture.

Druga (takoimenovana reflektivna) modernizacija se torej ukvarja v prvi vrsti s samo seboj, namreč z učinki modernizacije same. Tako na nek način 'odčara' znanost in tehniko, poleg še drugih, v moderni dobi ustoličenih oblik življenja in dela.

Giddens (1998, s. 33), teoretik, ki velja za utemeljitelja tega izraza, opredeljuje globalizacijo kot »kompleksno vrsto procesov, povzročenih z mešanico političnih in ekonomskih vplivov. Spreminja vsakdanje življenje, posebno še v razvitih deželah, hkrati pa ustvarja nov transnacionalni sistem in sile. ... Globalizacija transformira inštitucije, v katerih živimo. Vsekakor pa je neposredno povezana z vzponom 'novega individualizma'«.

Globalizacija torej prinaša s sabo neke nove oblike družbenosti. Poteka na različnih nivojih, zato spremembe, ki jih prinaša, niso enoznačne, niti jih ni lahko konceptualno zajeti: »Ne obstaja samo ena, ampak veliko globalizacij, recimo globalizacija informacij, pa mamil, epidemij, okolja in seveda predvsem financ. Stvari se močno zapletajo tudi zato, ker globalizacije napredujejo z zelo različnimi hitrostmi .... Večstranske in neusklajene svetovne spremembe ... zapletajo probleme in lahko izzovejo nevarne napetosti. ... Pomembna skrb je v tem smislu prihodnost demokracije. ... Kaj nam pomaga braniti demokracijo v nekaterih državah, ko pa globalni sistem narekuje avtoritarni sistem, se pravi tehnokratski« (Butros-Gali, cit. po Martin in Schumann, 1997, s. 181)? Kritično naravnani avtorji, kot sta Martin in Schumann, opozarjajo na resnično dilemo, da različni deli sveta, z različnimi zgodovinami, pogoji, možnostmi in aspiracijami, težko delujejo kot eno. Predvsem v globalni politiki vidita za celotno človeštvo več skrbi kot pa koristi.

Nekateri avtorji so do povezovanja sveta podobno skeptični zaradi sprememb, ki jih to prinaša na kulturnem in socialnem področju: »Globalna komunikacijska povezanost je povzročila, da so ljudje, kulture, družbe in civilizacije, ki so bile prej bolj ali manj izolirane druga od druge, sedaj v rednem in skoraj neizogibnem stiku. To pa pomeni, da v sodobnem svetu živijo druga ob drugi stvari, ki globinsko ne spadajo skupaj. Posledica tega je, da na lokalni ravni lahko nastopi zelo nestabilno stanje družbe« (Bahovec, 1997, s. 87).

Positivnih vidikov globalizacije in neomejenih možnosti, ki jih posamezniku odpira, mi morda niti ni treba opisovati. Prek računalniškega omrežja lahko teoretično vsak zainteresirani vstopi v iluzijo sveta-kot-enega in ga spoznava kar iz svojega naslanjača.

## 2.2. Politični vidik globalizacije

»Globalno integracijo spremlja vzpon gospodarsko-političnega odrešitvenega nauka, ki ga truma gospodarskih svetovalcev vnaša v politiko: neoliberalizma. Njegova glavna teza se poenostavljeno glasi: trg je dober in državni posegi so slabi. ... Toda 'turbo-kapitalizem', katerega vsesvetovni prodor se zdi nezadržan, ruši temelje svojega obstoja: delujočo državo in demokratično stabilnost. Hitrost sprememb in prerazdelitve moči in blaginje razjeda stare socialne celice hitreje, kot nastajajo nove. Dosedanje države blaginje izčrpavajo socialno substanco svojih vezi še hitreje kot ekološko. Neoliberalni ekonomisti in politiki pridigajo svetu 'ameriški model', toda to geslo je strašljivo. ... Končno, družbeni razpad ni nikjer tako jasen kot v matični državi kapitalistične protirevolucije ZDA ... V zvezni državi Kaliforniji, ki je sama zase sedma gospodarska sila sveta, presega izdatki za zapore ves izobraževalni proračun. Že 28 milijonov Američanov, več kot deset odstotkov prebivalstva, se je utrdilo za okopi zastraženih nebotičnikov in naselbin. Za osebne oborožene čuvaje izdajo ameriški državljani dvakrat toliko denarja kot njihova država za policijo. A tudi Evropa in Japonska, Kitajska in Indija se razcepljajo v manjšino dobitnikov in večino poražencev« (Martin in Schumann, 1997, s. 16-17).

Ali naj bi današnje politično stanje razumeli kot 'naraven pojav' ali pa morda željeni dosežek spretnih politikov, kot trdita in prodorno dokazujeta nemška novinarja Martin in Schumann? »Besede, ki jih uporabljajo Pierer in drugi zastavonoše novega globalizma, naj bi nas prepričale, da gre pri vsem skupaj za tako rekoč naravni proces, plod nezadržnega tehničnega in gospodarskega napredka. To je nesmisel. Globalna gospodarska prepletenost nikakor ni naravni pojav, ampak dosežek zavestne in usmerjene politike. Pogodba za pogodbo, zakon za zakonom, vselej so bile vlade in parlamenti tisti, ki so s svojimi sklepi odstranjevali ovire za mednarodni promet kapitala in blaga« (ibid, s. 15). Iz istih virov kot skepsa do same ideje 'sveta kot enega', pa prihajajo tudi ugotovitve, da bi se moralo človeštvo poenotiti nasproti uničujočim posegom globalne politike: »Ker pa kapitalizem zdaj ni več državna, temveč svetovna nevarnost, bi se moralo braniti celotno človeštvo« (Se dogaja ..., 1997).

Glede tega, ali svet postaja eno ali ne, bi lahko zaključila, da ekonomsko to postaja oz. sledi trendom povezovanja v enoten, celovit trgovinski prostor. Politično pa je seveda ostal razkosan in se še dalje deli na nove, med drugim tudi prav z ekonomskim povezovanjem povzročene načine. Ob vseh novih možnostih, ki jih prinaša že samo ekonomsko in informacijsko pre-



pleten svet, pa na tem mestu poudarjam napetosti med obema nasprotujočima se razvojem ter vrsto pretresov in zlomov v družbenem življenju človeštva, ki so jo te možnosti povzročile.

Martin in Schumann (1997, s. 18) vidita kot politično rešitev nastale situacije v vzpostavitvi na novo definiranih državnih posegov, ki bi omejevali svobodo nadnacionalnih vsemogočnejev: »Na pragu naslednjega stoletja bo poglobljena naloga demokratičnih politikov usposobitev države in ponovna vzpostavitev primata države nad gospodarstvom. Če se to ne bo zgodilo, se bo dramatično hitro združevanje človeštva, ki ga omogočata tehnika in trgovina, že kmalu sprevrglo v nasprotje in pripeljalo do globalnega kratkega stika. Našim otrokom in vnukom bo ostal le spomin na zlata devetdeseta leta, ko je bil zasuk še možen«. V primeru, da se to ne bi zgodilo, pa ista avtorja navajata napoved elitističnih vizionarjev za naslednje stoletje in tisočletje, 'enopetinsko družbo' ali z drugimi besedami osemdeset odstotkov svetovnega prebivalstva bo revnih in dvajset odstotkov bogatih. Taka (enopetinska) družba »vseskozi sledi tehnični in gospodarski logiki, s katero voditelji koncernov in vlade pospešujejo globalno integracijo. Toda svetovna dirka za najvišjo učinkovitostjo in najnižjimi mezdami odpira iracionalnosti vrata do oblasti« (ibid).

### ***2.3. Socio-kulturni vidik globalizacije***

Učinki globalizacije so torej protislovni. Globalna komunikacija zmanjšuje vpliv kraja in časa na družbene procese in tem povzroča osvobajajoč učinek, po drugi strani pa tako v ekonomsko-političnem kot tudi v kulturnem smislu pomeni novo obliko nesvobode in determiniranosti.

Bahovec (1997, s. 88) piše o možnih izidih soočenja določene kulture z globalizacijskimi vplivi. »Izzive globalizacije določena kultura lahko sprejme ali pa jih zavrne, lahko odreagira v pozitivnem ali v negativnem smislu sprememb. V obeh primerih se obstoječa kultura začne spreminjati«. Zavračanje po njegovem mnenju vodi k zapiranju te kulture vase, skrajna točka česar je lahko prostovoljna getoizacija. Sprejemanje globalizacijskih vplivov pa lahko vodi k spreminjanju kulturnih vzorcev, pri čemer globinsko tradicionalno sporočilo določene kulture lahko ostaja identično kot prej, lahko pa sprejemanje zunanjih vplivov vodi k izgubi istovetnosti prvotne kulture.

Prevladovanje pluralističnega tipa odreagiranja družbe se dalje lahko izraža na dva tipična načina. Lahko pride do multikulturnega življenja v medsebojni komunikaciji različnih kultur, sprejemanju in dopuščanju



različnosti, ali pa do površinske pluralnosti, v kateri ljudje živijo drug mimo drugega. Bahovec (ibid, s. 89-90) glede površinske pluralnosti izraža dvom v vzpostavitev notranje koherentnosti, kar tudi pomeni zelo majhno verjetnost, da bi se v taki družbi oblikovala skupna globinska družbena sinteza. Po njegovem mnenju je o multikulturalnosti celo v mnogih okoljih zahodnih demokracij težko govoriti. Ta obstaja kvečjemu znotraj dela družbe z enakimi pogoji, npr. znotraj iste rase oz. nacionalnosti ali istega sloja, ne pa tudi med različnimi skupinami. Ob navedenih variantah odzivov tradicionalnih družb na vdore globalizacije je nujno poudariti, da so te oblike le teoretski shematski pripomoček, v realnosti pa nastopijo kombinacije teh tipov in ne čiste oblike.

Vse bolj razširjen simptom pri zahodnjaškem iskanju smisla je zavračanje zahodnih kulturnih vzorcev in virov le tega. Delni razlog za to je dejstvo, da tradicionalna okolja ne nudijo posameznikom več možnosti za osmišljanje oz. da imajo le-te, glede na vse nove možnosti, ki se z globalizacijo odpirajo, za posameznike sedaj spremenjen pomen. Bahovec (ibid, s. 88) za primer navaja zavračanje krščanstva kot na Zahodu prevladujoče religije. »Del teh ljudi zelo intenzivno išče nove referenčne točke, ob katerih bi odkrili smisel življenja. Posledica tega je, da kultura in duhovna tradicija, v kateri živijo, počasi izgublja privilegirano mesto pri oblikovanju osebne in skupinske identitete, tako kulturne kot duhovne«. Na prvi pogled nasproten pojav, ki zaradi svoje razširjenosti prav tako zasluži omembo, pa je t.i. amerikanizacija sveta. Antić (1997) jo komentira z naslednjimi besedami: »Res je, da ni več ponižujočega egalitarizma propadlih totalitarnih sistemov, toda razrašča se katastrofalno povprečna uniformnost potreb in kriterijev«. Da je amerikanizacija le na prvi pogled nasproten pojav temu, da zahodnjaki iščejo smisel življenja v vzhodnih tradicijah, pravim zato, ker so po mojem mnenju načini iskanja smisla na nivoju posameznika zelo difuzni in težko ulovljivi v neke kategorije ali vzorce. So nekakšni spleti neomejenih možnosti z, na zunaj prevarantsko pisanimi, a v sebi enoličnimi, praznimi in šablonskimi prostori množičnih medijev ter popularne kulture.

Z gotovostjo drži edino to, da so se možnosti močno razširile. Posameznik lahko išče smisel in trdnost zunaj svoje tradicionalne družbe, zunaj meja svoje države. Če izbere pravo stvar, npr. *mit Amerike* ali pa *new-age*, in pri obojem mu je lahko v veliko pomoč popularna kultura, bo imel somišljenike po vsem svetu. Po zaslugi množičnih medijev bo vedel, da so resnični, četudi se ne bo sam morda o tem nikoli neposredno pričal.

### 3. Širjenje konceptualnega okvira pojma revščina

Iz prejšnjega poglavja je razvidno, da družbene spremembe v svetu niso privedle povsod in do vsestranske večje blaginje človeštva, četudi napredek ne zastaja oz. je tehnologija v razcvetu. Kljub temu, pa tudi prav zato, ker sta tehnologija in globalna povezanost sveta razvrednotili človeško delovno silo, revščina (oz. izključenost iz tekme za različne dobrine) določenega dela posameznikov in skupin ostaja, dobiva pa tudi nekatere nove razsežnosti.

#### *3.1. Revščina in socialna izključenost – opredelitve pojmov*

Obstajajo določene temeljne potrebe, ki jim moramo ljudje zadostiti, da preživimo. Druge potrebe, katerih nosilec ni naš biološki del, pa so značilnost človeka kot družbenega bitja. Prav vsi torej potrebujemo hrano, prav vsi pa potrebujemo tudi mnogo drugih stvari, po katerih smo si manj enotni. Zato je pri določanju, kdaj nekdo živi v pomanjkanju, pomembno, kdo je dotični posameznik in kakšen je njegov način življenja. Poleg tega pa je pomembno tudi, kdo to določa. Kaj je nujen sklop dobrin, ki jih posameznik potrebuje, je odvisno od kulturno-zgodovinskega konteksta, v katerem živi ter od same opredelitve ter postavljanja meja revščine s strani države, kar je jasno iz naslednje definicije: »Revne so osebe, družine ali skupine oseb, katerih sredstva (materialna, kulturna in socialna) so tako omejena, da jim ne omogočajo minimalno sprejemljivega življenja v državi, v kateri živijo« (Razvojna vprašanja statistike, 1998, s. 8). V Sloveniji to mejo postavlja za to pristojni državni organ, Ministrstvo za zdravstvo, socialno varstvo in družino (Novak, 1992, s. 652).

Absolutni pristop pri določevanju revščine, kar zajema standardiziran nivo potreb in mejo objektivne narave, torej naleti na kritiko, da so »vse človeške potrebe zelo relativne po svoji naravi in se spreminjajo v času in prostoru, da se že stopnja in način zadovoljevanja osnovnih potreb pomembno razlikujeta v različnih naravnih in družbenih okoljih« (Novak, 1994, s. 18-19). To nas torej navede na pristop relativne revščine, po katerem je reven tisti posameznik, čigar zadovoljene potrebe so znatno pod ravno standardov družbe, v kateri pač živi (ibid). Oziroma, ljudje so revni, ker so deprivirani glede na možnosti, udobje in samospoštovanje, ki se v določeni družbi pojmuje kot normalno. Tako pojmovanje nakazuje, da gre za spremenljive, od ravni povprečnosti odvisne standarde skupnosti.

Vendar pa nam sama definicija še ne razloži kaj dosti pojava revščine.

Mejo revščine se da namreč premakniti, določiti in morda celo utemeljiti novo raven minimalnega še sprejemljivega življenja v državi. Številke lahko pokažejo novo sliko, kar naenkrat mnogo manj revnih v državi, a dejansko stanje se seveda s spremembo definicije ne bo spremenilo, za izboljšanje državne blaginje je treba poseči na mnoga druga področja. Pristop, ki nam lahko pove kaj več o vsebini pojava, pa je **subjektivni vidik**, oz. upoštevanje tega, kako ljudje svoj položaj sami zaznavajo in razlagajo, kdaj kdo pri sebi dojema in kdaj tudi navzven izrazi, da je reven. Po eni strani moramo priznati, da so med nami ljudje, ki so si sami izbrali izjemno nizek materialni standard, ker naprimer zavračajo družbene dobrine ter jih to osrečuje in se zaradi tega ne počutijo revne. Po drugi strani pa obstajajo bogataši, ki se po izgubi majhnega dela svojega premoženja počutijo obupno revne. Oboje zveni razumljivo.

Stvari se zapletejo, če ob tem ugotovimo, da materialni vidik zdaleč ni edino merilo, po katerem bi lahko razumevali človeško revščino. Že samo če izraz zamenjamo s sorodnimi, lahko dobimo mnogo asociacij na še druge človekove bivanjske vidike. Raziskave na področju blaginje oz. revščine v preteklosti so nas seznanile z zanimivimi zakonitostmi. Ena od teh, Engelsov zakon, pravi, da ko dohodek nekega gospodinjstva narašča, se delež stroškov za hrano v proračunu tega gospodinjstva zmanjšuje (Novak, 1994, s. 24). Kako vam zveni teza, da večji delež, ko posamezniki vlagajo v ne-materialne dobrine, na višjem (duhovnem) nivoju je določena družba? Vrnimo se na podobe revščine in vzemimo, da jo namesto revščina poimenujemo **socialna izključenost**. Miselni okvir se nam s tem razširi.

### ***3.2. Vzroki za revščino in socialno izključenost***

Ljudje znamo na vprašanje o vzrokih za revščino pogosto odgovoriti, da so si mnogi za revščino krivi sami, ker se jim ne ljubi delati. A dejstvo, ki tako razmišljanje omaje, je že to, da so družbeni resursi, kot so možnosti izobraževanja, zaposlitve ali tudi širšega socialnega udejstvovanja, v vsaki družbi omejeni in so posledično poti do le-teh ljudem zelo različno odprte. Vzemimo, da so ključni viri, prek katerih potekata ekonomska in socialna integracija izobrazbene zmogljivosti, delovna mesta in stanovanja. Zanje velja, da so razmeroma redki, kar pomeni, da je potreba po njih večja od količine virov, ki so v posamezni družbi na voljo. Omejitve do virov lahko prerasejo v bolj ali manj prikrito diskriminacijo.

Novakova (ibid, s. 25) navaja zanimivo primerjavo med dejanskimi,

empirično ugotovljenimi vzroki za revščino in pa tem, čemu ljudje (javno, večinsko, splošno mnenje) pripisujejo vzroke oz. odgovornost za revščino. Prihaja namreč do naslednjega neskladja; strokovnjaki ugotavljajo, da so trije temeljni razlogi za revščino izguba dela, pomanjkanje ustreznih ukrepov države blaginje (predvsem v obliki socialne pomoči in delovnega zavarovanja) ter gospodarske, politične, rasistične (nacionalne) in druge oblike neenakosti, ki preprečujejo, da bi se podpora splošnega mnenja revnim izboljšala. Ljudje pa (večinsko, javno mnenje) pripisujejo odgovornost za revščino oz. najpogosteje navedejo kot vzroke za revščino nekaj drugega. Predvsem jo pripisujejo individualnim dejavnikom, kot so: negospodarno ali napačno ravnanje z denarjem, premajhen napor, pomanjkanje zmožnosti ali nadarjenosti, pomen družinskega izvora, neustrezna izobrazba, slab odnos do dela ... Strukturne dejavnike, kot so nizke plače, diskriminacija, neustrezno poklicno strukturo v gospodarstvu ipd., pa ljudje, kot navaja Novakova, komaj omenijo. Vidik javnega mnenja je torej nestrukturen in nesociološki (razen zaznav o pomenu socialnega izvora in stopnje formalne izobrazbe). Ob tem se vsiljuje vprašanje, ali je ubrana politika boja proti revščini v skladu z enim ali drugim pogledom?

Pri pripisovanju odgovornosti za revščino gre torej za dve težnji, in sicer pripisovanje odgovornosti izključno strukturnim dejavnikom in druga skrajnost - posamezniku samemu. Vsakokratna resnica je seveda nekje na kontinuumu teh dveh skrajnosti, oz. je edinstvena kombinacija in preplet dejavnikov ene in druge vrste. Vendar pa lahko razmislimo, kakšne posledice za posameznike in družbo ima pretirano poudarjanje ene ali druge skrajnosti.

Pojmovanja in oznake, ki poudarjajo osebno odgovornost za revščino, lahko pri revnih spodbujajo občutek družbene manjvrednosti. To, kako revne ocenjuje 'večinsko mnenje' in kako jih predstavljajo množični mediji, verjetno nanje vpliva. Verjetno v mnogočem (p)ostajajo dejansko taki, kakršne jih vidi javno mnenje.

### 3.3. Socialna izključenost in nivoji ukrepanja

Avtorica Saraceno (1998) uvaja pojem *socialna izrinjenost*. Sama beseda, podobno kot socialna izključenost, implicira dve strani. Izrinjeni oz. izločeni subjekt (ki je zunaj nečesa) in to *nekaj*, iz česar je izrinjen. Šele oboje pa je pojmovna celota, ki nam pomaga razumeti sam pojav. Avtorica razlaga, da izraz izrinjenost odvrta pozornost od osebne odgovornosti subjekta in jo zreducira le na socialne mehanizme, ki izrinjenost povzročajo. Ti mehanizmi so omejitve dostopa do pravic in razpoložljivih sredstev - pri

čemer so spet nekatere socialne skupine ali posamezniki veliko bolj ogroženi od drugih. Iz tega sledi, da je naloga države omiliti negativne učinke delujočih mehanizmov izključevanja, kar naj bi udejanjala **socialna politika**. Ta ima torej kompenzacijsko funkcijo. Trbančeva (1996, s. 287) v tem kontekstu govori o pomembnosti regulacije dostopov do družbenih virov s strani države. V primeru, ko vseeno prihaja do nesodelovanja ali le delnega sodelovanja v ključnih virih, institucijah in integrativnih mehanizmih, kar ima za posledico marginalizacijo posameznikov ali skupin, ki so tako izločeni iz življenjskih vzorcev, priložnosti in možnosti, prevladujočih in pričakovanih v določeni družbi, to pomeni, da socialnih programov ter ukrepov ni ali pa so neustrezno zastavljeni.

Poglejmo, v katerih primerih je socialna politika dejansko uspešna, kje pa so njene meje, oz. kdo so posamezniki oz. skupine, ki so zunaj njenega dosega. Ogroženi so vsekakor enotni po tem, da jim zaradi (zgoraj omenjenih) osebnostnih ali družbenih razmer primanjkuje spretnosti in veščin za zadovoljujoče udejstvovanje v družbenem življenju. Za tiste, ki so onemogočeni zaradi nesposobnosti (telesna, duševna prizadetost, onemoglost, bolezen ipd.), naj bi poskrbela država (pri tem je na prvem mestu v takih primerih vendarle odgovorna družina, v kolikor je ta seveda spoznana za funkcionalno). Obstajajo pa tudi na drugačne načine ogroženi posamezniki in skupine, za katere je predvsem značilno, da niso tako očitno oprani krivde za svoje depriviligirano stanje (če vzamemo za merilo tekmo za družbene dobrine). Ob tem lahko pomislimo na različne skupine ljudi. Na nekatere priseljence, otroke priseljencev (*«čefurje»*), tujce (*sami so si krivi, zakaj so pa prišli v našo državo*), zasvojence (*nihče jih ni silil, da se začnejo drogirati*), odraščajoče (*naj poslušajo starejše, ki vedo, kaj je zanje najbolje*), ženske (*zakaj pa so vlagale več v družino kot v kariero, sedaj pa naj kar bodo v vrsti za moškimi*), mlade zakonce (*kdo pa jih je silil, da se poročijo, predno se materialno preskrbijo*), ozdravljene duševne bolnike (*naj ostanejo pod nadzorstvom inštitucije in pomirjeval*) take in drugačne drugačne bolj po svoji krivdi, kot velja splošno mnenje; lahko gre za ljudi zunaj vseh naštetih kategorij. Saraceno (ibid, s. 34) omenja dve vrsti socialnih pravic: institucionalizirane (ustavne) pravice in pa pravice v socialnih politikah (institucije, skrbstvo). Pripadniki prej omenjenih skupin se lahko znajdejo pred ovirami, ki so v zvezi z enim ali drugim tipom pravic. Lahko da tujci ali priseljenci do različnih družbenih virov nimajo dostopa, ker enostavno nimajo tovrstnih ustavne pravice. Pri zasvojencih in ostalih naštetih skupinah morda ne gre za ustavne ovire, so pa na delu drugače institucionalizirane oz. ne-institu-

cionalizirane ovire. Avtorica govori o vprašanju institucionalnih mehanizmov, ki postavljajo formalne in neformalne pragove državljanstva, bivališča, zaposlitve, socialne sprejetosti.

Toliko o področjih, na katera naša socialna politika po mojem mnenju ne seže dodobra. Kar jo lahko dopolni ali nadomesti, so **individualne oblike kompensacije**. Prva, na katero ob tem pomislimo, je gotovo pomoč družinskega sistema. Poleg tega lahko sem štejejo še mnoge druge oblike, od podpore prijateljskih mrež, referenčnih skupin, prostovoljnih društev, slej ko prej pa pridemo do zaključka, da je področje kompensacije različnih vrst prikrajšanosti nedvomno odprto delovanju različnih vzgojnih in skrbstvenih delavcev, med drugim socialnim pedagogom.

### 3.4. Kopičenje izključenosti

V primeru, ko ne deluje oz. pri svojem delovanju ni uspešen ne en ne drugi vir kompensacije izključenosti oz. prikrajšanosti, prihaja pri ogroženem posamezniku ali skupini do pojava kopičenja izključenosti. To pomeni izključenost iz vedno več različnih virov, česar skrajna točka naj bi bila popolna socialna izključenost. Poglejmo, kateri so, po Trbančevi (1996, s. 289), štirje osnovni sistemi, ki zagotavljajo vključenost posameznika v družbo in katerih neuresničevanje pomeni kopičenje izključenosti:

- demokratični in zakonski sistem, ki omogoča civilno vključenost (biti enakopraven državljan v demokratični družbi),
- trg delovne sile, ki prek zaposlitve omogoča ekonomsko vključenost,
- sistem države blaginje (imeti možnosti in sposobnosti uporabljati socialne storitve, ki jih zagotavlja država),
- družina ter sistem sosedskih ter prijateljskih mrež, ki omogočajo medsebojno vključenost.

Trbančeva nadalje ugotavlja, da „pri nekom, ki je izključen na enem od teh področij, pridejo v poštev kompensacijski mehanizmi, ki naj bi preprečevali akumulacijo izključevanja (oz. to, da bi izločenost na eni dimenziji - integrativnemu sistemu pomenila tudi že socialno izključenost)” (ibid, s. 290).

Podobno o tem ugotavlja Stanovnik, in sicer pravi, da je „za revne značilna nekakšna ‘kumulativa handikepov’, od katerih je reven dohodek le eden” in iz tega sledi, da je „naloga socialne politike odpraviti čim več teh handikepov na čim več področjih. Kar je z drugimi besedami širjenje možnosti za normalno življenje” (Stanovnik, 1994, s. 20).



### 3.5. *Potrošništvo in njegove posledice*

*Trošenje je edina še čista in neodtujena pravica. Potrošnik je potrošnik, še preden pride v štacuno, in nima svojih filozofov. Če odštejemo multinacionalke.* (Štefančič, 1998, s. 40).

Iz podatkov, ki jih navaja Hanžek (1998, s. 31) je razvidno, da je usmerjenost v materialni del življenja v Sloveniji v devetdesetih v porastu in tudi ni opaziti mnogo vzrokov za domnevo, da bi se v bližnji prihodnosti to spremenilo. Vzemimo očitni primer, posedovanje avtomobilov. Celó v primerjavi z razvitejšimi državami je v Sloveniji presenetljivo veliko dragih avtomobilov, kar nam pravzaprav pove že razgled po parkiriščih in njihova prenatrpanost. Stanovnik (1994, s. 20) navaja, da je že leta 1993 najpremožnejših 10% prebivalstva imelo kar 26,5% avtomobilov, torej približno vsako četrto od gospodinjstev dva avtomobila. Ko smo že pri avtomobilih, iz *Ingehartove lestvice vrednot*, kjer so Slovenci v primerjavi s prebivalci drugih vključenih držav pogosteje odgovarjali, da jim veliko pomeni, če imajo nekaj, česar drugi nimajo, se da sklepati o izjemni pomembnosti na zunaj vidnih simbolov za Slovence (ibid).

Problem pa ni zgolj v avtomobilih, ampak je seveda globalen in ga lahko poimenujemo usmerjenost v potrošništvo. Bošković (1999) v svojem članku o tem pojavu nakaže na enega problematičnih vidikov, ko pravi, da je potrošništvo kolektivni problem, pri katerem je najhuje to, da tisti z vrha lestvice dohodkov s svojo potrošnjo vsiljujejo standarde tistim pod seboj. In najočitnejše negativne posledice 'nore potrošnje' oz. širše - vlaganja v materialno so seveda manj denarja za vse ostalo - zdravstvo, šolstvo, kulturo, večja stopnja nezaposlenosti itd.

Hanžek (1998, s. 31) ugotavlja o obrnjenosti v potrošništvo: „Na nižji stopnji razvoja je naravno, da je obrnjenost v materialni del življenja večja. Ko pa je dosežena stopnja, ko bi bile osnovne materialne potrebe vseh ljudi lahko zadovoljene, se mora družba od materialnih dobrin obrniti k socialnim in kulturnim. Toda ljudje reagiramo s čudnim zamikom“. Očitno je, da v Sloveniji doživljamo ta zamik. Strah pa zbuja pomanjkanje teženj, da bi se le-ta kaj kmalu iztekel.

Ni posebne potrebe po dokazovanju, da je velika ekonomska neenakost slaba sama po sebi, saj ima le-ta dosti očitnih negativnih posledic. Na ekonomskem področju velike razlike terjajo od državne socialne politike povečanje transferov, to je dohodkov, ki ne predstavljajo zaslužka od dela, kapitala ali zemlje, pri čemer gre za prerazporejanje sredstev od bogatih k revnim. Od 1985. do 1995. leta je med 10% najrevnejšega prebivalstva delež

socijalnih prejemkov, torej tistih, katerih vir ni delovno razmerje, med sve-mi prejemki, močno porasel, z 39,5% na 54,3% (Stanovnik, 1994, s. 21). Ne le, da povečevanje transferov državo stane in s tem siromaši, je tudi desti-mulativno s stališča motivacije za delo. Pri revnih lahko povzroča otopelost v produktivnosti, pri bogatih pa občutek nepravilnosti oz. nezadostne ce-njenosti njihovega dela in kot posledico tega prav tako zmanjšanje motiva-cije za delo (če zadovoljstvo in samouresničevanje ob delu ipd. romantične pojme v tem primeru pustimo ob strani).

Posebej z vidika revnih velike razlike delujejo tudi kot prepad in izguba zaupanja, da ga bo kdajkoli mogoče premostiti na zakonit način. Nezaupa-nje se pri njih večja sorazmerno z večanjem tega prepada. Tudi to lahko vodi v otopelost in resignacijo teh ljudi in ustvarja na eni strani prej ome-njano kulturo revnih, po drugi strani pa lahko poraja nove oblike sive eko-nomije in drugih individualnih ali kolektivnih inovacij<sup>1</sup>, kot odgovorov na dano situacijo.

In krog revščine/bede/izključenosti se nadaljuje, na določeni točki nam je morda nevidna, ponekje se maskira. Včasih nam je dobro vidna, pa pogledamo stran. Če ne pogledamo stran, to najverjetneje pomeni, da se nas je dotaknila neka konkretna zgodba.

### ***3.6. Info-svet in info-reveži v njem***

Prepletenost sveta, o kateri je bilo več govora v drugem poglavju, ima še eno, manj povezujočo stran. Informacije, podobno kot tudi vse ostale člo-veške dobrine, namreč niso vsem ljudem enako dostopne. Zdi se, da je dostop do informacij, ki bi lahko zares usposobile in osvobodile ljudi - kljub zblíževalnim učinkom cele vrste novih informacijskih tehnologij - še ved-no rezerviran za bogato manjšino. Haywood (1997) podaja v zvezi s tem zanimivo vizijo: »Če ne bodo vse vrste informacije postale široko dostopne, se lahko to neskladje pojavi v prihodnosti v tako močnem obsegu, da prebi-valci info-bogatih in info-revnih držav sploh ne bodo mogli več komunicirati med seboj ali se pogovarjati na podlagi istih predpostavk. Informacij-sko revne države bodo imele enako omejen dostop do informacij, kot ga imajo sedaj do porabniških proizvodov in življenjskega sloga«. Avtor torej govori o novi obliki revščine, o info-revščini, ki bo bogate in revne še teme-ljiteje, predvsem pa bolj nepovratno oddaljila med sabo.

<sup>1</sup> Ameriški sociolog Merton je z izrazom inovacija poimenoval enega izmed možnih odzivov na stanje družbene anomalije, in sicer tistega, pri katerem ljudje uporabijo nelegitimna sredstva za doseganje legitimnih in kulturno vrednotenih ciljev.



Vendar pa ne gre le za razlike med t.i. prvim in tretjim svetom. Digitalni svet ustvarja razkole tudi znotraj poprej enega samega sveta: »Kdor ne bo noč in dan pripet z elektronsko popkovnico na globalno informacijsko omrežje bo, tako vsaj slišimo, »informacijski nemanič«, revež, prisiljen brez silikonskih možganov in infovitalizma, neveden, osamljen in žalosten životariti na robu bleščeče digitalne civilizacije, v kateri bodo živeli ljudje samo za miškin klik oddaljeni od vseh podatkov, ki jih bodo potrebovali za uspešno, razumno, spokojno in srečno življenje, za samorealizacijo in krepitev globalnega kapitalizma« (Požarnik, 1999).

Antič (1999e, s. 55) v članku z naslovom *Stvarnost je samo programsko okno* navaja ameriškega publicista Davida Shenka, ki v svojem delu *Podatkovni smog: kako preživeti informacijsko preobilje*, zastavi problem življenja v informacijski revoluciji kot napad mikroelektronike na naša čutila in se sprašuje, koliko informacij lahko sprejmemo in predelamo in kako bo nenehen podatkovni plaz vplival na naš spomin, na zavest o nas samih in na naše življenje v skupnosti. Sprašuje se, kakšne bodo končne posledice tako imenovane »virtualne anarhije«, kakor imenuje *online* kulturo nenehnih novosti (*updates*), množice statistik ter naraščajoče fragmentacije znanja. Paradoks specializacije oziroma fragmentacije znanja je ravno v tem, da po svoje sicer je v funkciji napredka, a pospešuje individualizacijo, odtujenost ter osamljenost, ob čemer se nam zastavi vprašanje, ali je tehnični napredek ob vse večji osamljenosti ljudi še vedno upravičeno imenovati napredek. Nepregledne možnosti, ki so na voljo, normalnega uporabnika prej spravljajo v negotovost, kot mu pomagajo, omogočajo pa novim centrom medijske veleindustrije krepitev oblasti in ustvarjajo nove, še večje socialne neenakosti med ljudmi.

Podobno razmišlja Požarnik (1999). Življenje v *elektronskem sosedstvu* je, kot pojasnjuje, življenje brez obveznosti do drugega, ko ni več pomembno, kaj kdo počne, pač pa le, ali se ob tem dobro počuti. Malikovalcem tehnike polaga na srce, da sposobnost pretikanja in deskanja po internetu ni isto kot sposobnost urejeno in kritično misliti, demokratizacija omrežja ni isto kot demokratizacija družbe, informacijska družba ni isto kot informirana družba, kompjuterska revolucija ni isto kot prelomni kulturni, duhovni in socialni napredek človeka in človeštva, imeti podatke ni isto, kot jih razumeti, ali *byts* ni isto kot *biti*. V nadaljevanju se sprašuje, ali informacijska tehnologija sploh pripomore k reševanju ključnih problemov človeštva, kot so lakota, revščina, vojne, onesnaževanje narave ali naraščanje nervoz in civilizacijskih bolezni ali nazadovanje kulture. Njegov sklep je,

da so informacijska sredstva za reševanje teh problemov brez koristi. A ne le to: »Če je bilo do nedavnega več informacij skoraj vedno dobra stvar, to ne pomeni, da se v informacijski poplavi ni možno zadušiti« (ibid). Veliko kopičenje informacij lahko tudi povzroča paralizo mišljenja, saj skokovito narašča predvsem število nepomembnih in neumnih informacij. Človek je od informacij vsekakor eksistencialno odvisen, vendar, kot sklene Požarnik, je tudi z njimi tako kot s preveliko telesno težo.

Avtorici pričujočega članka bi bilo ob vsem povedanem v veselje, če bi branja, ki vas obdaja, ne vzeli kot dela info-poplave, kjer vsaka misel deluje kot preobremenitev, ki jo je treba razumeti, memorirati in shraniti za kasnejšo koristno uporabo, pač pa raje kot popotovanje po izizzivalnih temah našega skupnega časa, kjer se lahko zgodi, da vas kakšna misel nagovori ali odpre nov pogled na vašo resničnost.

### 3.7. Ekološka osveščenost ali novo razkošje

V drugem poglavju sem kot eno od značilnosti t.i. refleksivne moderne omenila naraščajočo osveščenost ljudi in njihovo kritično presojanje modernizacije. Eden od načinov, kako lahko ljudje izrazijo svojo nepripadnost ikonam moderne, je umik. Teoretik Giddens (1998) govori o fenomenu prostovoljnega izključevanja najvišjega razreda. Pojav bi lahko imenovali luksuz ekološko osveščene dobe, ki poleg brzenja v prihodnost prinaša nekaj novega – zaustaviti se in se zamisliti, v kakšno prihodnost se brzi. Lahko bi tudi rekli, postanek pred morebitnim robom. Nekaj, kar si lahko privoščijo najpremožnejši, ne imeti avta, TV-ja, umakniti se iz prenaseljenih mest, itd. Po eni strani v tem lahko razpoznamo romantični ideal – nazaj k naravi, poleg tega pa ta fenomen prežema tudi *new age* miselnost, ki zajema še preusmeritev od materialnega, na zunaj vidnega, k notranjemu, ezoteričnemu, duhovnemu.

»Medtem ko je poprej posest televizijskega aparata in avtomobila določala status, spada danes v novo razkošje, če komu ni treba imeti vozila niti biti odvisen od televizije. Kdor si lahko privošči, živi zdaj raje v mirnih delih mestnega središča, blizu parkov in ne v težko dosegljivih predmestjih. Kdor ima napeto življenje, se lahkega srca odpove migotajočemu navideznemu teve svetu« (Martin in Schumann, 1997, s. 39-40).

Seveda pa je tudi pojav prostovoljnega izključevanja elit vse prej kot brez ostanka. Giddens (1998, s. 105) meni, da je omejevanje prostovoljnega izključevanja elit osrednjega pomena, če želimo ustvariti družbo, ki bi vključevala ljudi z družbenega dna. Prostovoljno izključevanje je namreč

del širšega pojava razslojevanja, katerega drugi pol so najrevnejši. Razlika med obema skrajnostima se vse bolj povečuje. Medtem ko se elite lahko odločajo, da bodo zavrnille nekatere od dobrin, ki sicer v družbi veljajo za nepogrešljive, in si uredile življenje po svoje, lahko tisti, ki so iz glavnega toka ne-prostovoljno izključeni, o teh istih dobrinah le sanjajo.

### 3.8. Čas

*»Če imate čas prebirati naslednje vrstice, vam jih verjetno niti ni treba«, so uvodne besede članka z naslovom Nora tekma, objavljena v londonskem časniku The observer (Nora tekma ..., 1999).*

Govorim o epidemiji *naglice*, ki razsaja v družbi. »Med simptome omejenjene epidemije sodi, na primer, pritisk na gumb za zapiranje vrat v dvigalu, s čimer skušajo ljudje prihraniti tisti dve oziroma štiri sekunde, kolikor ponavadi traja, preden se vrata samodejno zaprejo« (ibid). Brezdelneži so v tej kulturi hitenja nedvomni marginalci. Brezdelnost je postala nekaj zstrašujočega, je dokaz ničvrednosti. »Eden najodmevnejših prehodov zadnjih nekaj desetletij je bila sprememba nekdanj obstoječega razmerja med časom in družbenim stanom – bogati so časa imeli na pretek, revni pa mnogo premalo. Danes je ravno obratno. ... Oblikovala se je dvoplastna družba – na eni strani bogati in prezaposleni, na drugi pa revni in prostega časa nekako siti« (Delo, qq – s. 16. 10. 1999).

Hitenje ter človekova težnja, da bi se čim bolj približal stroju, je ena od značilnosti današnjega življenja, rezultat bliskovitega tehnološkega napredka. »Stroji so vse bolj podobni ljudem in ljudje so vse bolj podobni strojem. Živimo dlje, delamo lahko dlje in v tehnizirani družbi prihodnjih kozmopolitov, v kateri bo vladal demokratični hedonizem, bo ideal ostareti in umreti kot radosten robot, poln sil, zagorel in mladosten, z bleščeče belimi (umetnimi) zobmi in žarečim nasmehom. Tehnika nas bo dokončno spravila v popolno odvisnost« (Antič, 1999c). Iz dneva v dan si bolj olajšujemo življenje in si skrajšujemo vsa mogoča opravila, pa kljub temu, priznajmo, nimamo kaj več časa za stvari, nevezane na različne pripomočke. Pravzaprav se še v prostem času težko ločimo od elektronike. Včasih je celo videti, kot da najrazličnejši pripomočki ne služijo nam, kar naj bi bila njihova funkcija, ampak sta vlogi zamenjani. Ludi, gverilci iz začetka 19. stoletja, so se na primer bali, da jih bodo stroji nadomestili, jim odvzeli kruh in zato so jih tudi razbijali. Česa pa se bojijo ludisti današnjega časa? Prav tega, da jim bodo naprave odvzele kruh ali morda razčlovečenja sveta, potencialnih nevarnosti tehnologije in njenih stranskih učinkov?

Ljudje nasprotnega prepričanja pa zatrjujejo, da nas tehnologija osvobaja dela. Več ko je tehnologije, lažja da so naša življenja. A po nekaterih raziskavah (Bertman, 1998, s. 9) to ni tako gotovo. »Vsi ti pripomočki za delo nikomur ne prihranijo dela. Zaradi njih je le več stvari. Vsakdo ima več stvari. Imaš stvari. On ima stvari. Vse te stvari. In tu je več stvari, kot jih lako ljudje obvladamo« (Toffler, 1981, cit po Bartman, 1998). Naši lastni pripomočki, ki naj bi nam lajšali življenje, nas preHITEVajo in nam postavljajo vedno višje storitvene standarde. Mi pa temu ponižno sledimo. Ali v hitrici tudi uživamo? Zakaj jo sicer sprejemamo in živimo?

Preprost razlog bi lahko bil, da želimo imeti vedno več stvari in vedno več tudi delamo. Tako smo ujeti v krog: delaj – troši; troši – delaj. Drugi razlog bi lahko tičal v moči množice na eni strani in črednosti posameznika na drugi. Razumljivo je, da nočemo 'ostati zadaj', s tem bi izgubili svojo materialno in socialno gotovost. V tem primeru smo ujeti v drug paradoks: da bi ne izgubili gotovosti, ki jo daje glavni tok, skupaj z njim brzimo v (pravzaprav še večjo) negotovost, le da v to skupaj z drugimi. Glavnemu toku je namreč ostalo malo skupnega. Tako da sta napredovanje in brzenje redki stalnici skupnih imenovalcev časa. In človek, ki želi biti v glavnem toku, pravzaprav nima izbire. Moja naslednja ideja je, da nam hitrica pomaga ne-imeti-časa-spraševati-se-o-smislu, kar je lahko za naša življenja zelo olajšujoče. Osmišljanje lastnega bivanja je v današnjem svetu lahko mnogo težavnejše od brzenja. Pa tudi, brzenje je v primerjavi z občutkom neosmišljenosti popolnoma neboleče.

Navsezadnje pa je možno tudi, da v hitrici preprosto uživamo, da nam daje občutek vznemirljivosti, da naša življenja polni z nujno razburljivostjo, nam na nek način nadomešča adrenalinski šport. Hitrica torej sploh ni slaba, če le človek v njej uživa. Če pa ne, se lahko, če je zadosti bogat, iz pobrzel družbe umakne in si življenje uredi po svoje, kakor je opisano v prejšnjem podpoglavju.

## 4. Družba tveganja

*Edina gotovost je negotovost* (Antič, 1999a, s. 35).

Antič (1999b) govori o dveh elementih, ki v hitrem razvoju planetarne družbe, kakršnemu smo priča, postajata ključna. Prvi je negotovost in drugi nova oblika tujstva. »Ničesar ne moremo vedeti zanesljivo in vse, kar vemo, lahko vemo tudi na drug način. Vsi načini pa so enako dobri oz. enako slabi«.

Razpetost med svobodo in varnostjo, med redom oz. utesnjenostjo in spontanostjo, bi lahko imenovali prakonflikt, ki pa se je, kot ugotavlja Antič (ibid), v postmoderni ponovno zaostрил. V (navidezni) svobodi, npr. svobodi neomejenih izbir ali pa svobodi finančnih operacij (t.i. ekonomskemu liberalizmu ter svobodi trošenja), ki jo ta doba ponuja, namreč ni pogojev za občutek individualne varnosti, nasprotno, postmoderno življenje preveva občutek negotovosti, tako na individualnem področju kot tudi gledano globalno (Požarnik, 1999).

#### 4.1. Popuščanje tradicionalnih vezi

Sodobnejši teoretiki, npr. Beck, Furedi, Giddens in drugi izhajajo iz predpostavke, da je v zadnjih dveh desetletjih potekal razpad trdnih tradicionalnih vezi. Govorijo o velikih urbanih okoljih, v katerih ni čutiti kohezivnih sil ali elementov skupnosti, kjer ljudje živijo svoja življenja izolirano drug od drugega. Na vprašanje, kaj se je zgodilo z elementi skupnosti oz. v kakšnem smislu so se spremenile tradicionalne vrednote (kot so tradicionalne družinske oblike, spolne vloge, starševstvo, poroka, določeni razvojni prehodi ter določen potek izobraževanja in poklicne poti), pa vseeno ni enega samega odgovora, podobno kot so pri soočenju tradicionalnih kultur z zunanjimi vplivimi možne različne reakcije.

Govoriti o opustitvi tradicionalnih vezi je po mojem mnenju poenostavljeno. Dosledneje je reči, da le nimajo več istega smisla kot nekoč, da imajo v spremenjenem družbenem kontekstu drugačne funkcije, oziroma so prilagojene hitremu življenju. Vse bolj so tudi v nekaterih svojih vidikih spoznane ne le za disfunkcionalne, tudi za zlorablajoče, izkoriščajoče. Res pa je tudi, da določena nespremenjena, tradicionalna vrednostna baza kljub spremembi družbenega konteksta večini ljudi še vedno služi za temeljno življenjsko orientacijo. Vse njene alternative dajejo vtis prehodnih lokalnih odzivov.

#### 4.2. Individualizacija in standardizacija

Kar naj bi se v družbi dogajalo na nivoju posameznikov, je **individualizacija**. Beck (1992, s. 128) jo opisuje kot splošni, ahistorični, tri-stopnjski proces, katerega prva stopnja je razgrajevanje (iz nemškega originala v angleščino prevedeno *disembedding*). Gre za premik od zgodovinsko predpisanih socialnih oblik in izročil (v smislu tradicionalnega konteksta dominacije in zaščite), kar je pogosto interpretirano kot liberalizacija. Druga stopnja istega procesa je oslabitev tradicionalne varnosti in stabilnosti, konkretno raznih tradicionalnih praks in prepričanj, vere, vo-

dilnih norm, lahko bi rekli tudi 'efekt razčaranja'. In tretja stopnja je ponovna izgradnja novega tipa socialnega (ang. *re-embedding*), kar je kontrolna in reintegrativna dimenzija pojava. Če bi se proces ustavil pri drugi stopnji, bi si lahko predstavljali, da gre za golo osvoboditev posameznikov. Ti bi se po oslabitvi tradicionalnih vezi znašli v nekem praznem prostoru, kjer bi jih vse manj stvari omejevalo in bi jim bile vse poti odprte. To bi asociiralo kvečjemu na kaos, vendar razvoj ne ostane samo pri tem. Različne družbene institucije poskrbijo za ohranjanje družbe in kaosu s tem vedno vsilijo vsaj približno obliko. V konkretnem primeru to pomeni, da hkrati z individualizacijo poteka tudi **standardizacija** in sicer prek področij trga delovne sile, s tem izobraževanja, zakonske regulacije, socialnega varstva, prometnega planiranja, ter zdravstvenega, psihološkega ter pedagoškega svetovanja oz. skrbstva. Posamezniki tako postajajo odvisni od ponudb, možnosti in trendov na vseh teh področjih, s čimer se porajajo nove oblike nadzorstva.

Dober primer hkratne individualizacije in standardizacije je televizija, globalno standardizirana medijska mreža, ki ustvarja vtis izolirane masovne publike. Po eni strani ljudi umika od tradicionalno izoblikovanih in vezanih kontekstov konverzacije, izkušenj in življenja nasploh, hkrati pa je ob njej vsakdo v isti poziciji: konzumira institucionalno producirane TV programe, ki sežejo malone povsod po svetu. Televizija učinkuje trans- oz. nadnacionalno in nadkulturno in s tem pripomore k manjšanju vrednosti starih vezi. Vzpostavlja tudi nove možnosti za nadzor ljudi in vpliv nad njimi. Beck (ibid, s. 133) kot primer za to navaja učinek TV programa, ki ima moč urejanja urnika posameznikov oz. družin.

### **4.3. Individualizacija – osvoboditev ali še večja ujetost?**

Ob novih možnostih, ki se posamezniku brez dvoma odpirajo, ne gre spregledati novih prisil ter novih vezi, ki so morda manj očitne in bolj prikrita, ki pa mu prav zato lahko dopuščajo manj avtonomnosti zasebne ekistence kot kdajkoli prej. Poleg tega pa ga postavljajo še na spolzko pobočje, kjer od svobode do osamljenosti ni daleč.

Če na zlom nekdanjih vezi in zaupanja ter popustitev tradicionalnega pritiska gledamo optimistično, lahko zaključimo, da lahko vse to pri posamezniku spodbuja rast subjektivnosti, razvoj kritične reflektivne zavesti in kreativno samoustvarjanje lastnega življenja. Beck (ibid) vidi značilnosti osvobojenega življenja v povečanju in izboljšanju izbir, v možnosti, da si



posameznik izbere lastni življenjski stil. Ta vtis podpirajo tudi mediji in individualizacijo pozdravljajo. Čeprav le-ti po drugi strani dajejo vtis, kot da so trdne medosebne in tudi tradicionalne vezi med ljudmi še vedno prisotne. Včasih jim s pogrevanjem tradicionalnih mitov, okrašenih s komercialnimi modnimi dodatki (npr. o družinskih nedeljah ali mladih ženskah kot srečnih gospodinjah), s katerimi verjetno želijo vplivati na najširši krog ljudi, uspe ustvariti prav smešne in nerealne podobe. Nasprotujoči si prikazi življenja, zbrkljani po komercialni logiki, tvorijo neko prav posebno medijsko fikcijo. In ta ima na ljudi lahko dosti velik vpliv.

Avtor Furedi (1998, s. 162) kljub temu meni, da mediji promovirajo predvsem individualizacijo. Becku in ostalim akademikom, ki menijo, da je osvoboditev posameznikov od njihovih socialnih vezi kreativni proces, pa sporoča naslednje: atomizirani posamezniki, katerih medsebojne vezi so šibke, so dejansko osamljeni posamezniki, z le majhnimi individualnimi aspiracijami. Slabljenje socialne kohezije pomeni, ironično – zmanjševanje smisla za osebnostno avtonomijo. Manjšanje solidarnosti in slabljenje vezi zaupanja oz. zaupljivih odnosov v družbi pomeni toliko večjo nemoč ljudi kot posameznikov. Žal socialna izolacija ne spodbuja kritičnega mišljenja. Morda kvečjemu pri eliti, pri tistih, ki si z lahkoto spletejo socialne vezi oz. so vanje že tako vpeti. Ne pa tudi pri tistih, ki izkušajo praznino in nerazložljivost osamljenosti. Posamezniki, prepuščeni sebi, so mnogo bolj preplavljeni z duhom negotovosti, kot pa da bi zaupali razvoju svoje kritične misli. Ljudje so osvobojeni le na videz. Načeloma seveda lahko svobodno izbirajo svoje stile in odnose. A ob odsotnosti novih oblik socialne solidarnosti taka svoboda le prispeva h krepitvi občutka odtujenosti in nemoči. Glede povečevanja tolikih izbir, ki so ljudem na novo odprte, pa naslednje: ljudje so s tem prisiljeni izbirati, če to hočejo ali ne.

Beck tudi ni nekritičen do 'nove svobode'. Zanimiva je njegova misel o tem, kaj dejansko usmerja oz. določa življenjske poteke posameznikov: »To, kako nekdo živi, predstavlja biografsko rešitev sistemskih kontradikcij. Nasprotja in konflikti nove dobe, spoznanja različnih ekspertov, prihajajo kot izziv k posamezniku, kritično sodil pa naj bi jih on sam. Posameznik je tako hkrati pahnjen v nepomembnost in dvignjen na položaj oblikovalca sveta« (ibid, s.137).

#### **4.4. Globalna in individualna tveganja**

*V individualizirani družbi tveganja ne naraščajo le kvantitativno, pojavljajo se tudi kvalitativno nove oblike tveganja, tveganja izbra-*

*ne in spremenjene osebne identitete. ... To mora slej ali prej sproducati nove izzive v vzgoji, oskrbi, terapiji in politiki (ibid, s. 136).*

Individualna tveganja izhajajo iz tega, da lahko posameznik zaradi individualiziranih in pluraliziranih življenjskih oblik vse bolj izbira med različnimi življenjskimi stili, da lahko teoretično celo po mili volji spreminja svojo identiteto, vendar pa hkrati za vse to prevzema nase tveganje.

Globalna tveganja pa so povezana z naravo, ki človeku postavlja meje. Beck jih v svojem delu, katerega osrednja tema sta ravno obe vrsti tveganj, postavlja v okvir ekologije. Globalna tveganja so pravzaprav učinki človekovih posegov v naravo, ti pa so najpogosteje nevidni, latentno delujoči. Prav zato zavest ljudi o globalnih tveganjih pogosto ne more temeljiti na njihovih neposrednih izkušnjah, pač pa temelji na kavzalnih interpretacijah, izraženih v terminih znanstvenega ali anti-znanstvenega vedenja o njih. V tem smislu so ta tveganja odprta socialnemu delovanju in socialni konstrukciji, pa tudi manipulacijam. Globalna tveganja vplivajo na celotno družbo in jo v nekem smislu združujejo, s tem ko postavljajo vse zemljane pred skupna, vse-zemeljska tveganja. Lahko bi pomislili, da nas dejstvo vse-zemeljskih tveganj postavlja vse v isti položaj. V to smer razmišlja tudi Beck, ko se sprašuje, ali pojav globalnih tveganj morda prelomi z razrednostjo. Res je sicer, da smo pod njihovo grožnjo vsi bolj ali manj na istem (in v tem smislu naj bi družba tveganja pravzaprav ustvarjala 'svetovno družbo tveganja'), da apokaliptična grožnja pred uničenjem vsega ne razlikuje več med bogatimi in revnimi in pa, da globalna tveganja slej ali prej udarijo tudi te, ki se z njimi okoriščajo, ki si z njimi ustvarjajo dobiček. Ustvarjen je, kot ga imenuje Beck (1992, s. 25), 'bumerang efekt', ki resda implicira določeno možnost preloma z vzorcem razredne in tudi nacionalne družbe. Z njegovim delovanjem se latentni oz. stranski učinki tveganj vračajo k močnim oz. bogatim, k centrom njihove produkcije. O globalnih grožnjah, ki ne razlikujejo med ljudmi, Beck meni: »Lakoto se da nasiti, potrebe se da zadovoljiti, a civilizacijska tveganja so kot sod brez dna, poln samih zahtev, nezadovoljenih, brez-končnih, samoproducirajočih se« (ibid). Materialna revščina je vidna, prav tako razrednost. Post-moderna tveganja pa so nevidna, ne-zaznavna. In tako kot razredov, ne upoštevajo niti meja. Lahko si predstavljamo, da onesnažen zrak ali zastrupljena hrana zlahka polzita prek njih.

Človeštvo je pred globalnimi tveganji torej do neke mere izenačeno. A naivno bi bilo verjeti, da so ta tveganja temelj za enakost med ljudmi ali da odpirajo dejanske možnosti uresničitve ideologijam enakovrednosti ter



enakopravnosti. Beck (ibid, s. 35) sklene, da globalna tveganja razrednosti ali drugih razlikovanj vendarle ne prelomijo popolnoma pač pa jih, nasprotno, v nekem smislu še poglobljajo. Socialna neenakost je po novem bolj kot razredno, določena individualno. In na tem mestu je tudi sklenjen krog individualnih in globalnih tveganj, ki se kombinirajo vsaka iz svoje smeri in skupaj postavljajo posameznika v nek nov položaj in pred nove, vse bolj individualno izkušane ogroženosti. »Bližamo se sicer kapitalizmu brez razredov, vendar pa z individualizirano socialno neenakostjo in vsemi s tem povezanimi socialnimi in političnimi problemi« (ibid, s. 88). V tej luči imenuje Beck idejo svetovne družbe utopija, 'utopija svetovne družbe'.

#### 4.5. Ego-centriran pogled na svet

S terminom 'ego-centriran pogled na svet' Beck (ibid) opisuje stanje, ko socialne determinante za posameznika postanejo spremenljivke, ki jih lahko s kreativnimi posegi moderira, obrne ali izniči v korist svojega osebnostnega življenjskega okvira. Stanje, ko posameznik družbo v okviru svoje individualne biografije manipulirana kot ne-konstantno (in s tem tudi ne trdno, ne-predvidljivo in ne-varno). Stanje, ko se vse obrača glede na zahteve oblikovanja lastne biografije (ibid, s. 135-136). Toda, kakšne socialne in osebne kompetence oz. kolikšna moč je potrebna, da je posameznik tega zares zmožen? In ali ne gre urejanje lastnega življenja po svoje vedno tudi na račun drugih? Ali je taka, visoko individualizirana, ego-družba potem nekaj podobnega kot skup sofisticiranih kanibalov oz. ali lahko govorimo o moralnem razkroju?

Giddens (1998, s. 35) imenuje isti pojav vzpon 'jaz-generacije' (*me-generation*), obliko družbe, ki jo to stanje ustvarja, pa 'jaz-prvi-družba' (*me-first-society*). Taka družba je pač v celoti prikrojena za posameznika. Posameznike naslavlja kot individue in ne več kot člane skupin. Giddens ugotavlja, da je najpogostejša razlaga 'jaz-prvi-družbe', s strani tako levo kot desno politično usmerjenih, da destruktivno deluje na družbeno solidarnost. A Giddens zaključuje, da 'jaz-generacija' še ne pomeni moralnega razkroja. »Prej nasprotno, podatki kažejo, da so današnje mlajše generacije občutljive na obsežnejši sklop moralnih vprašanj, kot pa generacije pred njimi. ... Namesto da vidimo svoj čas kot dobo moralnega razkroja, je smiselno, da jo razumemo kot dobo moralne tranzicije« (ibid, s. 36).

Četudi zaskrbljenost zaradi domnevne krize ni nič novega, saj je npr. »kriza družine« močno zaposlovala zlasti moraliste, pravnike in refor-

matorje zadnjih dveh stoletij in se pač vselej intenzivirala v obdobjih gospodarskih recesij, politične negotovosti in tedaj, ko upada rast prebivalstva« (Gittins, 1995, cit. po Rener, 1995, s. 18-19), pa Giddens vendarle govori o nujnosti redefiniranja odnosa med posameznikom in družbo. Ena bistvenih točk njegovega koncepta 'politike tretje poti' je poziv k socialni odgovornosti: »Socialna kohezija ne more biti zagotovljena z dejavnostjo 'od zgoraj navzdol' – s strani države ali s sklicevanjem na tradicijo. Življenja moramo živeti aktivneje kot generacije pred nami in aktivneje moramo prevzeti odgovornost za posledice svojih dejanj in življenjskih stilov oz. navad, ki jih prevzemamo. Najti moramo novo ravnotežje med posameznikom in skupnostnimi odgovornostmi« (Giddens, 1998, s. 37). Temeljni cilj politike tretje poti naj bi bil pomagati državljanom pilotirati skozi glavne tri revolucije sedanjega časa, ki so po Giddensovem mnenju globalizacija, transformacija zasebnega življenja in odnos človeka do narave. Do globalizacije, mišljene seveda širše kot le v ekonomskem smislu, naj bi ta politika zavzemala pozitivno stališče. Po tem, ko je kolektivizem opuščen, naj bi politika tretje poti iskala nov odnos med posameznikom in skupnostjo, redefinirala naj bi pravice in obveznosti po motu *ni pravic brez obveznosti*. Primer za to bi bil, da naj bi ugodnosti nezaposlenih nujno zajemale tudi obveznost, torej aktivno iskati službo (ibid, s. 64-65).

Izzive oz. naloge svetovne družbe pa Giddens definira kot: s predpostavko priznavanja in sprejetja procesov globalizacije ustvariti novo družbeno solidarnost in se odzivati na ekološke probleme predvsem z velikim podarkom na kozmopolitskih vrednotah.

## 5. Razmišljanje o novih etičnih temeljih življenja v družbi

### 5.1. Načelo varnosti in skrbi za zdravje kot nova morala

V prejšnjih poglavjih je bilo dosti govora o na nov način povezanem svetu. Ena od posledic vse večje omreženosti sveta je tudi ta, da informacijske lovke medijev zahodnih držav sežejo že vsepovsod in si prisvajajo moč interpretirati vse več dogodkov. Posledica te spremembe, na katero želim v pričujočem poglavju pokazati, pa je, da so ljudje pod vplivom medijev ne le bolj informirani – v nevtralnem smislu, pač pa tudi bolj (lahko bi rekla tudi bolj) prestrašeni.

Furedijeva (1997) osrednja misel o prehodu iz starega v novo je, da po razpadu skupnostnih entitet (jedrne družine, določenih statusnih in razvojnih prehodov ipd.), ki so posameznikom same po sebi omogočale varnost, med ljudmi zavlada pomanjkanje varnosti. Družbene institucije se na nastalo stanje odzovejo tako, da skrb za varnost in zdravje postopoma pretvorijo v nov način povezovanja in obvladovanja družbe.

Značilnost družbe tveganja je, da v njej na posameznika preži vse polno tako individualnih kot globalnih nevarnosti in da jih je večina nevidnih. Z drugimi besedami, če bi nam nihče ne povedal, česa vse se je v sodobnem svetu treba bati, bi za nas – neobveščene, mnoga od teh tveganj sploh ne obstajala. Vseeno nočem trditi, da ne-bití-seznanjen-s-tveganji predpostavlja njihov ne-obstoj, saj je z zavestjo o nevarnostih napolnjena celotna družbena atmosfera, tako da jih lahko občutimo, četudi se o njih ne sprašujemo oz. nismo informirani. Nevednost tako pomeni pravzaprav bolj kot zaščito, plodna tla za manipuliranje s posameznikom, izid tega pa je lahko njegova še večja, predvsem pa individualno težje obvladljiva prestrašenost.

Lahko se strinjamo s Furedijevo (1997) ugotovitvijo, da iz tveganj ni težko proizvesti razlogov za preplah. V tej luči je celotna družba potemtakem velika tovarna preplaha. Kar pa je zelo negativno, glede na to, da tveganje posameznika lahko usmerja le v negativnem smislu, da mu torej da vedeti, česa naj ne bi storil, ne pa tudi, kaj naj bi. Furedi ta učinek imenuje *imperativ izogibanja* in ob tem izraža zaskrbljenost, da bo nekdo, ki svet doživlja kot napolnjen s tveganji, na koncu postal nezmožen vsake akcije. »Ljudje v takem ozračju ne morejo početi kaj dosti več kot izogibati se tveganju. ... Sporočilo, vsebovano v mnogih bojaznih, povzročenih z obsednostjo družbe s tveganjem, je odsotnost resnične izbire. Človek se lahko navadi previdnosti, ne pa tudi tega, kako pravilno izbrati« (ibid, s. 169). Slednjega se človek verjetno lahko nauči le s prevzemanjem tveganj ter z eksperimentiranjem.

Tveganja torej odigrajo svojo vlogo pri vzpostavljanju nove družbenosti in sicer so osnova mita varnosti in odgovornosti, v kar so se transformirala prek delovanja različnih družbenih inštitucij. S poudarjanjem nekih pojavov in dejavnikov različni 'obveščevalci' in 'pojasnjevalci' nevarnosti močno pretiravajo, medtem ko druge vrste nevarnosti ostajajo ljudem prikrite (npr. nevarnost podleganja moči medijev, javnega mnenja ali mnenjskih voditeljev). Tveganja se torej spolitizirajo, kar z drugimi besedami pomeni, da začno tvoriti ugodno klimo za uspevanje ter širjenje nove morale in novih načinov obvladovanja ljudi.

Furedi (ibid) se sprašuje o temeljnih novo nastale morale in prek tega dokaže njeno 'nehumano' funkcijo, za katero pravi, da razvrednoti pojem človeka. Uporablja izraz 'nehumano', čeprav je pojav dejansko še kako human, torej človeški, saj ima opraviti izključno s človekom. Izraz si moramo torej razlagati v smislu težnje k degradaciji človeka. Ugotavlja, da nov način moraliziranja izhaja iz predpostavke, da smo ljudje slaba, degradirana in uboga bitja, ki ne zmoremo živeti po lastnih občutkih, pač pa moramo s pomočjo zapovedi in opozoril, ki nam jih družba velikodušno nudi, previdno krmariti med nevarnostmi in tveganji tega sveta, ki so večinoma tako ali tako človeški proizvod in dokazujejo destruktivni potencial, ki se skriva v vsakem od nas in ki lahko tudi izbruhne, čim smo nepazljivi in se 'spustimo z vajeti'. S tem, ko popustimo nadzor nad seboj, lahko torej ogrozimo sebe in druge. Ljudem se v sodobnem svetu torej od vsepovsod vsiljuje načelo previdnosti, ki bi ga lahko povzeli v moto: *Nemogoče je predvideti posledice, zato bodi raje previden*. Zato eksperimentiranje in avanture niso več zaželeni.

Nova logika moraliziranja je, kot jo imenuje Furedi (ibid, s. 152-153), recikliranje starih prepovedi, z namenom in tudi posledico regulacije individualnega vedenja. Ker v imenu varnosti in zdravja zahteva odgovornost in samokontrolo, ker pri svojem razglašanju uporablja tudi tehnične termine in pa ker v glavnem nagovarja vsakega posameznika ločeno, naj ne bi zvenela moralizirajoče. A gre le za bolj prefinjen, subtilen diskurz, ki ga je zato tudi težje sprevideti. Dejstvo je, da smo v imenu zdravja in varnosti mnogi pripravljene sprejeti zapovedi, ki bi se nam zdele vsiljene ali avtoritativne, če bi prihajale od kakega tradicionalnega lika.

## 5.2. Poklici pomoči v službi nove morale

V okoliščinah grozeče družbe tveganja, kjer so realne nevarnosti prerasle v način povezovanja, a tudi obvladovanja ljudi, se s človekom dogaja nekaj, čemur Furedi (ibid, s. 169) pravi *erozija subjektivnosti*. Gre za to, da je v kontekstu globalnih tveganj ter vseh negativnih posledic človekovega dosedanjega razvoja oz. napredka, človek označen za destruktivnega, samemu sebi in svoji vrsti nevarnega. Človeka se istoveti z zlorabljanjem, z onesnaževanjem in uničevanjem okolja. Po drugi strani pa družba ne zahteva zares odgovornosti za nič, kar je človek v smislu napredka ustvaril oz. storil. Z očitki in obsojanjem same človeške narave ljudi ne mobilizira, niti jih ne pripravi do tega, da bi se konstruktivno zamislili. Furedi meni, da sumničav in nespodbuden odnos do človeka privede do ravno nasprotnega stanja, ki ga dobro opiše stavek, *saj nič ne moremo*.

Furedi (ibid) v celotni sliki določi mesto tudi poklicem pomoči in postavlja izziv tudi socialni pedagogiki. Njegov vidik je, da poklici pomoči ljudi, ki se zunanji situaciji prilagodijo z 'naučeno nemočjo', k temu le spodbujajo. Ljudje se prilagodijo zunanjim in notranjim težavam, tako da razvijejo pogled nase kot na nemočne, kar poraja sprijaznjenost, otopelost in pasivnost. Sprejmejo vlogo nekoga, ki potrebuje pomoč, zdravljenje in zaščito, kar naj bi jim nudili različni poklici pomoči. Družba se trudi umetno kompenzirati izolacijo ljudi z različnimi ponudbami pomoči, samopomočnimi skupinami in profesionalnim svetovanjem. Vse skupaj pa ne naredi mnogo v smeri reševanja problemov, pač pa le prilagodi ljudi njihovi nemoči. Zato je njegov glavni očitke poklicem pomoči, da ljudi ne usmerjajo k izkušnjam njihove lastne moči oziroma jih od teh celo odvrčajo. Da torej delujejo v skladu z značilnostmi, ki jih pripisuje celotni družbi, družbi ogroženosti in strahu. Po njegovem mnenju poklici pomoči na ta način ljudem pomagajo kvečjemu sprijazniti se s svojo izkušnjo odtujenosti od družbe, v kateri živijo.

### *5.3. Pojem vključevanja*

Če razmišljamo o socialnopedagoškem področju, moramo slej ali prej pomisliti na tako ali drugače problematične posameznike in skupine. Vprašajmo se, kako to, da naš poklic sploh obstaja. Izkaže se, da čez na videz na široko odprta vrata sodobne družbe vendarle marsikak posameznik ali skupina ne more, ne sme ali noče. Tisti, ki se gibljemo po notranjosti družbene hiše in imamo celo za izlete v zunanost oziroma za razglede po njej urejene lastne balkončke, vidimo le široko odprta vrata in se morda čudimo tistim, ki so zunaj, pa ne vstopijo. Ne vemo pa, ali ni do vrat morda težko najti, ali do njih ne vodijo strme stopnice ali pa je prag previsok, da bi ga tisti, ki je zunaj, z lahkoto prestopil. Ideja, na katero tako razmišljanje napeljuje, je, da bi ljudi, ki so zunaj, lahko vabili v hišo še po drugih poteh, ne le skozi široko odprta, a še vedno, glede na kompleksnost celotne stavbe, ozka vrata, pač pa še po novih, izvirnih vhodih. Da bi, skratka, odprli več vrat in več oken. Da bi, na primer, kdaj spustili vrvi iz svojih balkončkov. Morda pa bi se kdo, ki si to želi, povzpел.

Z metaforo o družbeni hiši želim uvesti razmišljanje o vključevanju. Gre za postmodernistični koncept, ki ga teoretično utemeljuje avtor Šučur (1997) in ga pojmovno postavlja nasproti integraciji. Slednja po njegovem mnenju v razpršeni družbi, brez enotnega moralnega konsenza, vse bolj izgublja temelje in zato ne more delovati. Integracijo razume kot vključe-



vanje posameznikov v družbo, a z njihovo nujno prilagoditvijo, torej s predpostavko njihove spremembe po meri družbe, v katero se jih vključuje. Pri tem je bistveno, da gre za enosmerno spremembo. Družba torej odpre vrata, določena za vstopanje izločenih posameznikov. Pri tem se sama nima namena spreminjati ne prilagajati. Koncept vključevanja pa je nov ravno na tej točki, je torej vzajemen proces, v idealnem smislu pravzaprav enakopraven odnos posameznika in družbe, kjer se obe strani, izključeni posameznik in nekdo, ki deluje v imenu družbe, soglasno dogovorita in se tudi obe do neke mere preoblikujeta. Kot pravi Šučur (ibid), model vključevanja ne vodi k univerzalizmu, pač pa dopušča ohranjanje individualnosti.

O 'družbi, ki vključuje', govori tudi Giddens (1998). Razmišlja, naj bi taka družba preskrbela temeljne potrebe tudi tistim, ki se ne izražajo ali ne morejo izraževati, oz. ki ne morejo delati. Družba, ki vključuje, naj bi spoznala in priznala širši spekter ciljev ter usmeritev, ki jih življenje ponuja. V družbi naj bi se postopoma začelo priznavati in enakovredno vrednotiti delo v širšem pomenu besede (ne samo tržno ovrednoteno). Družba, v kateri bi bile priznane širše aspiracije, torej. Prva velika ovira pri tem je že, kako kaj takega politično omogočiti. In pa, v povezavi s slednjo, a pravzaprav največja ovira, kako kaj takega zasejati med ljudi.

Koncept vključevanja zveni lepo, a je očitno tudi utopičen. Dobra domisljica je, da se je na novo nastale vzroke in načine izključenosti treba odzvati s heterogenostjo pristopov, ker vključevanje implicira. Jasno je namreč, da sklepanje kompromisov med različnimi posamezniki in družbo pomeni mnogo več načinov delovanja, več odprtih možnosti, več različnih ljudi – pogajalcev s strani družbe, skratka, več odprtih oken in vrat. In s tem več možnosti, da bo pot v hišo družbe poiskalo več izključenih posameznikov in skupin. A s tem, da je potrebno tudi samo zgradbo temeljito preiščeno in pa složno prilagajati. In tu nastopi utopija. Sprejeti v svojo hišo nekoga, ki te ne bo ogrožal, ampak ti bo morda celo kaj prinesel, zveni razumljivo. Ne pa tudi, povabiti ali želeti si ob sebi koga, ki te bo ogrožal ali vznemirjal. Tu na prvi pogled ni dileme. Če pa pomislimo malo dlje, si lahko v zvezi s tem postavimo številna vprašanja: Kdo nas ogroža in zakaj in pa, ali nas nekdo res ogroža, kot verjamemo, da nas? Ali ga morda s tem, ko verjame-mo, da je nevaren, ne pomagamo ohranjati na distanci od vhoda v družbo?

Pravzaprav ne mislim, da je družba kot hiša, kjer obstaja 'znotraj' in 'zunaj'. S to poenostavitvijo sem si le pomagala pri razmišljanju o vključevanju. Sedaj pa bi rada povedala še, zakaj mislim, da se družbe ne da enostavno razdeliti na zunanost in notranost. Zato, ker se meje dejansko ne

da določiti drugače kot le simbolno. In ker jo je še posebej težko določiti v času, o katerem je bilo že mnogo povedanega – v postmoderni, ko ima vsakdo lahko svoje pojme za znotraj in zunaj. Ker sta obe (navidezni) strani v nenehnem medsebojnem odnosu in v veliki, zapleteni medsebojni odvisnosti. Tudi zato, ker smo vsi enkrat znotraj, drugič zunaj, eni pogosteje zunaj in drugi skoraj ves čas znotraj (z nujnim upoštevanjem balkončkov!). In zakaj, kljub očitni nedoločljivosti meje, simbolni 'zunaj' od vedno in še vedno in najbrž za vedno (je/bo) o(b)staja(l)? Ker ga 'znotraj' očitno nujno potrebuje za svoj obstoj. Dobesedno. Če bi ne obstajal pojem zunaj, bi tudi 'biti znotraj' ne imelo nobenega smisla. In še več. Ker 'znotraj' potrebuje 'zunaj' za svoj obstoj, bi ga v vsakem primeru proizvedlo. Določen 'zunaj', ki izpolnjuje določene funkcije.

#### ***5.4. Solidarnost, ki jo vzpostavljata strah in tragedije***

Z mislijo, da je »družba svoj smisel za solidarnost ter občutek pripadnosti vse bolj zmožna občutiti le prek skupne odgovornosti do trpljenja nekih njenih članov« (ibid, s. 173) izraža Furedi svoje stališče, ki mu je žal težko ugovarjati. V današnji družbi se res povečuje samokontrola ljudi, pa tudi njihov pogum pri prenašanju stresa in njihova sposobnost trpeti, biti žrtve nemoči. S povečevanjem trpljenja družba legitimira strah pred tveganjem, je Furedijevo pojasnilo takega stanja. Tako družbeno stanje posameznikom sporoča, da je bolje trpeti kot tvegati, pokazati svojo moč in stopiti v akcijo.

Furedi (ibid) govori celo o 'gradnji družbe na temelju trpljenja' (na veliko se namreč govori, kako trpljenje naredi človeka boljšega), o žrtvi kot moralnem vzoru. V družbi, kjer se na vsako človekovo akcijo gleda s sumom, je trpljenje ena redkih izkušenj, ob kateri se vsakdo lahko počuti vrednega. Trpljenje naj bi imelo nek namen. Posebej še mediji predstavljajo trpeče kot moralne zmagovalce. Žrtve naj bi opozarjale vse ostale, kako nevaren je svet in s tem, da so drugim lekcija, naj bi bilo njihovo trpljenje še dodatno osmišljeno. Tisti, ki so tvegali in slabo končali, so ponavadi pospremljeni z občutno manj sočutja ali osmišljanja njihove tragedije, so zgolj lekcija, da je živeti neprevidno smrtonosno.

Družba se odziva z obupnimi poskusi iskanja smisla celo pri tako brezsmiselnih dejanjih, kot so množični umori. Furedi (ibid, s. 174) ob tem navaja primer poboja šestnajstih šolarjev, ki se je zgodil leta 1996 v vasi Dunblene v Angliji. Take dogodke družba razlaga kot manifestacijo zla, ki lahko zajame vso družbo. Polarizira lastnosti, tako da žrtvi pripiše vse naj-

boljše in storilcu samo zlo. Tragedija postane način afirmacije skupnega dobrega neke družbe. S pripisovanjem vsega dobrega žrtvi se tako vzpostavi družbena kohezija.

Ob tem si lahko zastavimo vprašanje, koliko sovraštva se v taki družbi, ki se povezuje po poti sočutja do žrtev, zgrinja na storilce. Ni potrebe, da bi opravičevali storilce, katerih dejanja imajo tragične posledice. Dejstvo pa je, da je prav tako tragično, in po tem redkokdo vpraša, da družba rabi umor šestnajstih otrok, da jo sploh zajame splošna javna reakcija.

### ***5.5. Fundamentalizem kot možen odziv na pomanjkanje občutka pripadnosti***

»Ljudem, ki so v procesu univerzalizacije izpostavljeni tveganju in nenehnemu preverjanju spoznanj, je fundamentalizem vse bolj vabljev. Z razločnim, četudi napornim moralnim katalogom ponuja preglednost in varnost ter odrekanju in trpljenju z odrešenjem postavlja cilj in smisel. Predvsem pa posamezniku, ki čuti, da se v globalni množici izgublja, ponuja dragoceno ekskluzivnost: pripadnost. Razlog je na dlani: zaenkrat se še počutimo dobro le kot pripadniki obvladljivo majhne skupine, ki ima jasno predstavo o sovražniku. To tiči v naših genih od sive davnine, ko so naši kosmati predniki v gručah nabirali plodove po pragozdu in se spopadali s tekmeci za svoj življenjski revir. Čez domače obronke nam občutek pripadnosti, če smo iskreni, ne seže, ... kajti za članstvo v novem prebivalstvu sveta je potrebna drugačna optika« (Antič, 1999c).

### ***5.6. Marginalci – upanje za človeštvo***

*Človek prihodnosti*, kot ga slikajo mediji, množična kultura, sodobne globalne ideologije ter liberalni kapitalizem, naj bi bil vsekakor izjemno sposoben produkcijski stroj. A to je zgolj ena dimenzija tega, kar smo navajeni imenovati človek. »Zaostajanje človeka kot celovite osebnosti za dosežki njegovega uma je razkorak, ki ni nikjer bolj očiten, kot v krizi moralnih norm in motivov oziroma smisla njegovega obstoja in akcije« (Antič, 1999c). Nič zanesljivega pa ni mogoče reči o tem, na kakšni etično-filozofski podlagi si bo ta isti človek prihodnosti organiziral življenje.

Upanje za obstoj človeštva, v obliki, kot si pojem predstavljamo dandanes, Antič najde v posebnostih, tistih ljudeh, ki se unifikaciji ne uklanjajo, ki jim ni samoumevno početi tako, kot počne večina, ki se upirajo, namesto, da bi ubogali, ki niso vzorni potrošniki in ne izpolnjujejo pričakovanj ideologije svetovne kompetitivne družbe. V utopistih in sanjačih med nami:



»Dokler bodo na svetu *posebneži*, ki bodo mislili drugače in kvarili red večine in bodo madež na skupnem imenovalcu, se bo zgodovina bitja, ki mu danes rečemo človek, nadaljevala«.

## 6. Epilog: Moč za odgovornost

In vendar se ob tem zaključku ne počutim dobro. Zavedati se vrednosti posebnosti in jih spoštovati je gotovo koristno. A govoriti o njih kot temelju človeškega, je vendarle neoprijemljivo in še dvorezno. Ves čas govorim o sobivanju ljudi. Če iz vsega napisanega poskušam strniti odgovor na vprašanje, kako naj kot posamezniki živimo drug z drugim, da se od svojega človeškega jedra, ki ima korenine v skupnosti, še bolj ne oddaljimo, ne morem mimo besede *odgovornost*. Odgovornost ne le kot dolžnost, tudi kot rešitev. Antič (1999b) v enem svojih člankov omenja delo ameriškega sociologa Senetta, *Razkroj značaja*, v katerem si ta postavlja temeljno vprašanje: »Ali je globalna družba začela proizvajati posameznike, ki so kljub vsemu razkošju pravzaprav le ubogi brezdomci, obsojeni na bežnost in površnost?«. Fundamentalizem oz. različne oblike iluzij simbolične idealne skupnosti naj ne bi bile prava obramba pred to eksistencialno negotovostjo. Odgovornost naj bi se začela z zvestobo samemu sebi in s tem s pri(po)znavanjem konteksta, kakršnega vzpostavlja današnja svetovna družba, z osveščenostjo in iskrenostjo do sebe. Prav ta osveščenost pa mora kot ključno pokazati socialno dimenzijo, torej odgovornost do soljudi in ostalega sveta.

Vstopati v odnose kot celovita bitja, in ne le kot utelešenje določene funkcije, je pač eden od načinov, kako se lahko človek rešuje enodimenzionalnosti, na katero ga obsojajo močni trendi prihodnosti. Teoretiki prihodnosti (npr. Antič, 1999b) so sicer črnogledi in menijo, da znamenj za vzpostavitev nove etike življenja v družbi, v bližnji prihodnosti ni zaznati. Jaz bi k temu dodala pripombo o občutku, ki ga verjetno vsi poznamo. Kdaj pa kdaj občutimo, da smo kot posamezniki v konkretni življenjski situaciji močnejši od tokov zgodovine, napredka, globalne politike ali vizij prihodnosti. Prav kot *posebneži*, navidez brez stika z realnostjo, se lahko tedaj, vodeni od svojih notranjih sil, odločimo povsem po svoje.

## 7. Literatura

Antič I. (1997). Kako civilizirati kapitalizem? *Delo*, 18. 10. 1997., 35.

Antič I. (1999a). Konec zgodovine in začetek novih časov. (Znamenja prihodnosti, št. 1). *Delo*, 11. 9. 1999., 35.

Antič I. (1999b). Planet sebičnih tujcev. (Znamenja prihodnosti, št. 3). *Delo*, 25. 9. 1999., 34.

Antič I. (1999c). Etika nezanesljive svobode. (Znamenja prihodnosti, št. 4). *Delo*, 2. 10. 1999., 35.

Antič I. (1999d). Ali je pojem dobrega mogoče izraziti v vseh jezikih? (Znamenja prihodnosti, št. 5). *Delo*, 9. 10. 1999., 35.

Antič I. (1999e). Stvarnost je samo programsko okno. (Pred letom 2000: Znamenja prihodnosti, št. 10). *Delo*, 13. 11. 1999., 35.

Bahovec I. (1997). O vplivu globalizacije na sodobno kulturo. *Tretji dan*, 27(5-6), 86-90.

Beck U. (1992). *Risk society*. London: Sage Publications.

Bertman S. (1998). *Hyperculture (The human cost of speed)*. London: Praeger.

Bošković D. (1999). Male laži, velike krize. *Delo*, 19. 5. 1999, 41.

Brandt W. (1986). *Organizirana blaznost: oboroževalna tekma in lakota v svetu*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Dekleva B. (1997). Spremenjen družbeni kontekst implicira nove potrebe v izobraževanju socialnih pedagogov. V: Destovnik K. (ur.): *Izobraževanje učiteljev ob vstopu v tretje tisočletje*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 587-592.

Furedi F. (1998). *Culture of fear*. London and New York: Cassell.

Giddens A. (1998). *The third way*. Cambridge: Polity Press.

Hanžek M. (1998). Ko otroci čez noč postanejo butasti. *Delo*, 16.1.1999., s. 31.

Haywood T. (1997). *Info-bogataši – info-reveži*. Maribor: Inštitut informacijskih znanosti IZUM.

Kos D. (1997). Uvodnik. V: Kos D. (ur.): *Družboslovne razprave (tematska št.: Manjšinska družba)*, 13 (24-25).

Martin H. P. in Schumann H. (1997). *Pasti globalizacije*. Ljubljana: Co Libri.

Mlinar Z. (1994). *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: SAZU.

*Nora tekma (Čas in ljudje)* (1999). *Delo*, 16. 10. 1999.

Novak M. (1992). Revščina v 80. letih v Sloveniji. *Teorija in praksa*, 29(7-8), 651-661.

Novak M. (1994). Antropologija revnega vsakdana. *Tretji dan*, 23(št. 9), 25-26.

Novak M. (1994). Sociologija revščine. *Tretji dan*, 23(10-11), 18-22.

Požarnik H. (1999). Infomog. *Delo*, 9. 10. 1999.

*Razvojna vprašanja statistike (1998)*. Ljubljana, Zavod za statistiko R Slovenije.

Reber, T.: Ideologija krize. V: Reber, T. (ur.): Družine: različne – enakovredne. Ljubljana: Vitrum, s. 15-23.

Saraceno C. (1998). Socialna izrinjenost. V: Baligač A. (ur.): *Ulično delo*. Ljubljana: Salve d.o.o.

Se dogaja to, v kar je upal Marx? (1997). *Delo*, 18. 10. 1997., s. 35.

Stanovnik T. (1994). Revščina in življenjski standard v Sloveniji. *Razgledi*, 3(22), 20-21.

Stanovnik T. (1997). Revščina in marginalizacija prebivalstva v Sloveniji. V: Kos D. (ur.): *Družboslovne razprave (tematska št.: Manjšinska družba)*, 13(24-25), 25-39.

*Statistični letopis 1998 (1999)*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Štefančič M. (1998). Pravica do trošenja. *Mladina*, št. 50, 40-43.

Šušter Z. (1997). Integracija i inkluzija: sličnosti i razlike. *Defektologica Slovenica*, 5(3), 7-15.

Trbanc M. (1996). Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: Svetlik, I. (ur.): *Kakovost življenja v Sloveniji*. Ljubljana: FDV.

Ule M. (1989). Kriza industrijske moderne in novi individualizem. V: Kos D. (ur.): *Družboslovne razprave*, 6(7), 66-75.

Weimann R. (1998). Konec moderne? *Nova revija*, 17(199-200), 234-240.



# (Ne)smiselnost etičnih kodeksov strok, ki delajo z ljudmi

## The senselessness of the ethical codes applying to disciplines working with people?

Helena Jeriček

### Povzetek

Helena Jeriček, prof. slov. in univ. dipl. lit. komp., Inštitut Jožef Štefan, Jamova 39, 1000 Ljubljana.

Z nastankom etičnih kodeksov (v 90. letih) strok, ki delajo z ljudmi, se zastavlja tudi vprašanje njihove smiselnosti in učinkovitosti. V članku je najprej podan filozofski pogled na etiko in razvoj moralnega čuta pri otroku po Piagetu in Kohlbertu. Etični kodeksi nastajajo zato, da bi zagotovili izpolnjevanje mednarodnih deklaracij o človekovih pravicah na mikrosocialni ravni. Primerjava sedmih etičnih kodeksov strok, ki delajo z ljudmi, je pokazala, da kodeksi opredeljujejo dolžnosti predstavnikov strok do otroka, mladostnika oz. klienta. Druga značilnost je, da so obvezujoči za vse, ki delajo v določeni stroki, čeprav ne predvidevajo podpisovanja in kazenskih snakcij za kršitelje. Kodeksi večinoma, razen dveh, omenjajo častna razsodišča, ki se ukvarjajo s kršitvami in izrekanjem moralnih sodb. Dva

kodeksa zagotavljata (poleg dolžnosti) tudi zaščito delavcev. V kodekse ni mogoče zajeti vseh konkretnih problemov, pomembno pa je, da so oblikovani tako, da nudijo smernice delovanja, pri čemer je treba upoštevati strokovnjakovo anonimnost in svobodo, ki je omenjena s klientovimi pravicami in svoboščinami.

**Ključne besede:** etični kodeksi, razvoj etičnega ravnanja, filozofska etika, regulativna funkcija, profesionalizacija

### **Abstract**

*Along with the emergence of ethical codes in the areas of work with people in the 90s arose the question of their sensibility and efficiency. In this article there is first given a philosophical approach to ethics followed by an outline of development of moral sense in a child according to Piaget and Kohlberg. Ethical codes are designed in order to ensure the implementation of the international declarations on human rights at the micro social level. Comparison of seven ethical codes from different areas of work with people shows that these codes define the responsibilities of those who work with people in their relation to a child, adolescent, or client. Secondly, they are binding for all who work in one area of work even if there is no penalties for those who breach them. Most codes, except for two, mention courts of honour which are to deal with breaches and passing moral judgements. Two codes provide, apart from duties, also some protection for workers. Such codes cannot cover all problems that might arise in practice, however, it is important they offer guidelines for work, taking into account worker's autonomy and freedom together with client's rights and privileges.*

**Key words:** ethical code, development of ethical work, ethics in philosophy, professionalization



## 1. Uvod

V vseh znanostih in strokah, posebej pa še v tistih, ki se ukvarjajo z ljudmi, so etična vprašanja in razmišljanja temeljnega pomena, saj pomenijo začetek odgovornega in zavestnega soočanja z vsakdanjimi konkretnimi dilemami. Danes se tem vprašanjem namenja veliko pozornosti, o čemer pričajo tudi številni etični kodeksi v različnih strokah.

V članku bom najprej razmišljala o pomenu in (ne)smiselnosti etičnih kodeksov, o filozofskem, psihološkem in pravnem vidiku etičnih kodeksov, kdaj so začeli nastajati pri strokah, ki delajo z ljudmi, in kakšna je njihova funkcija. V drugem delu bom primerjala naslednje etične kodekse: Kodeks psihološke etike, Kodeks etike penoloških delavcev, Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu, Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju, Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov in Kodeks etike defektologov Slovenije. Poiskala bom skupne točke teh kodeksov in ugotavljala, v kolikšni meri so naravnani na uporabnika in klienta.

## 2. Razvoj etičnega ravnanja pri človeku in filozofska etika

Človek se nenehno odloča in izbira med odločitvami in dejanji. Sprašuje se, kaj je prav, kaj mora narediti in kaj je njegova dolžnost; to spraševanje je pogosto zaznamovano s prizadevanji za človekovo svobodo. Človek želi ravnati po svoji osebni presoji, sam se želi odločati o tem, kako bo v danem primeru ukrepal, ravnal ali živel. Toda če je to zaželeno oz. nujno na področju osebnega ravnanja in odločitev, saj potrjuje in poudarja dostojanstvo človeka, kar s seboj prinaša tudi odgovornost, pa lahko postane problematično, kadar te odločitve posegajo v življenje drugega ali imajo posledice pri drugem. Kljub relativizmu, ki je danes splošno razširjen in pravi, da ni nobeno življenjsko navodilo absolutno in zanesljivo, zato si lahko moralo krojimo po svoje, pa možnosti manipuliranja s človekom in nepredvidljive posledice človekovih ravnanj kličejo in zahtevajo utemeljitev delovanja in postavljanje meja v človekovi svobodi. Človek – strokovnjak, posebej še tisti, ki dela z ljudmi, mora svoje odločitve utemeljiti pred seboj in pred drugimi. S svojimi odločitvami in dejanji ne sme poseči v svobodo in pravice drugega, ki jih zagotavljajo različne konvencije, ampak jih je dolžan spoštovati. Etični kodeksi različnih strok nastajajo zato, da bi obvarovali in zaščitili posameznika, klienta, otroka, mladostnika in njegove osebne

pravice. Vprašanje, ki se ob tem zastavlja, je, kdo ščiti pravice samega delavca, učitelja, psihologa, pedagoga, vzgojitelja, svetovalnega delavca, defektologa, socialnega pedagoga predvsem v odnosu do institucije in do klienta, poleg sindikatov, ki so krovne organizacije in niso vezane na posamezne stroke. Nekateri (Potočnik, 1996) se sprašujejo, ali je pojav poklicnih etik znamenje razpada ali krize enotnega moralnega sistema, ki se je skozi tisočletja utemeljeval v religiji, drugi v tem vidijo odgovor na izzive časa (prim. Toplak, 1996).

S pojmovanja morale so se v zgodovini ukvarjali predvsem filozofi (prim. Hribar, 1996; Stres, 1999; Pediček; 1996; Grmič, 1996). Opredelitve morale, etike in razmerij med njima so različne. A. Stres npr. v svoji knjigi *Etika ali filozofija morale deli etike glede na to, kje iščejo in vidijo ljudje svoje moralno vodilo oz. vir moralnega delovanja, na:*

- a) heteronomne etike,
- b) evdajmonistične etike,
- c) personalistične etike.

**Heteronomne** (heteros gr. = drugi, nomos gr. = zakon) **etike** vidijo moralno dobro zunaj subjekta. Te etike človeka podrejajo nekomu ali nečemu drugemu – človeku ali nečemu, kar ni človek. Ločimo več vrst heteronomnih etik, in sicer:

- moralni pozitivizem,
- kozmične in biološke etike,
- altruistične in utilitaristične etike.

Za moralni pozitivizem je značilno, da pojmuje bistvo moralnega dejanja v pokorščini zakonu, zapovedi ali pravilu, ne glede na to, ali je zakon ali pravilo dobro in ne glede na to, kdo ga je izdal ali izdelal. Če zakon nekaj dovoljuje, je tisto dobro, če kaj prepoveduje, je slabo. Moralni pozitivizem enači moralni zakon s pozitivnim zakonom kakega zakonodajalca. Ta nazor so zagovarjali že v antiki, ko so trdili, da ni naravnega moralnega zakona, ampak so samo postavljeni predpisi. Na začetku novega veka najdemo nastavke moralnega pozitivizma pri Th. Hobbssu, ki je menil, da zakonov ne odkrivamo, kot odkrivamo resnico, ampak jih postavljamo; postavlja jih avtoriteta ali oblast. Pomanjkljivost moralnega pozitivizma vidi Stres v tem, da ni sposoben razložiti in utemeljiti moralne vrednosti zakona. Ta nazor trdi, da že samo upoštevanje moralnega zakona pomeni moralno dobro. Druga pomanjkljivost pa je v motivaciji za upoštevanje zakonov, ki je v

zunANJI prisili in ne v notranjem spoznanju, da ima vsebina zakona moralno vrednost in jo je zato dobro upoštevati.

Za kozmične etike je značilno, da postavljajo za najvišje moralno vodilo življenje v soglasju z naravnim zakonom, vesoljno harmonijo, ki prešinja vse vesolje in je po mnenju stoikov zapisana v umu. Za biološke etike, npr. Darwinovo in Spencerjevo vitalistično etiko, je razlika med moralno dobrim in moralno zlim razlika med ugodjem in bolečino, ki so ju sposobna zaznavati živa bitja. Nietzschejev etični vitalizem je drugačen, zanj je značilno zavračanje vsakršne morale. »Moj poglobitni stavek: ni moralnih pojavov, so samo moralne interpretacije teh fenomenov. Interpretacija sama je zunaj moralnega izvora.«

Altruistične etike vidijo moralnost v tistem, kar osrečuje druge. Nagnjenost do drugega in solidarnost z njim naj bi bila naravno samodejno čustvovanje in ne zahteva praktičnega uma. Utilitarizem predstavlja pomembno smer v etični teoriji, ki v najširšem smislu pojmuje kot moralno dobro tisto dejanje, ki je koristno. Pomanjkljivost vidi A. Stres v tem, da altruizem zahteva, da hočem pravo srečo drugega, kar pomeni, da moram racionalno presoditi, v čem je človekova sreča, se pravi, da jaz določam, kaj je dobro za drugega. Utilitarizmu pa so očitali predvsem njegovo brezosebnost in abstraktnost.

**Evdajmonistične etike** enačijo moralnost človekovega dejanja z dejstvom, da to dejanje človeka tudi osrečuje. Po tej teoriji je cilj življenja sreča. Glavne evdajmonistične etike so: aristotelški duhovni ali racionalni evdajmonizem, hedonizem in eshatološki evdajmonizem.

**Personalistične etike** ne podrejajo morale zunanjemu, ampak postavljajo merilo moralnosti kakega dejanja v kakovost tega dejanja samega, se pravi v zahteve, ki se postavljajo dejanju znotraj njega samega. Za izhodišče jemljejo značilnosti človekovega delovanja - svobodo in umnost, po katerih se človeško dejanje razlikuje od dejanja drugih bitij. Bistvo moralnosti je v svobodi ali v umnosti človeškega dejanja. Dejanje je moralno, kolikor je bodisi svobodno bodisiumno. Merilo človekovega moralnega delovanja je oseba sama, njena svoboda ali njena umnost. Primeri takih etik so eksistencialistične in formalistične etike.

Različne psihološke smeri so raziskovale oblikovanje in razvoj moralnega čuta in etične presoje pri otroku. Če naštejemo le najpomembnejše: psihoanalitične teorije moralnega razvoja, teorije socialnega učenja, humanistične teorije in kognitivne teorije. Skupna točka teh teorij

je, da ugotavljajo, da se sposobnost etične presoje oblikuje postopno, skupaj s telesnim razvojem in razvojem abstraktnega mišljenja, čustev in samopodobe. Zelo znani sta teoriji moralnega razvoja J. Piageta in L. Kohlberga.

Piaget in Inhelder (1978) sta v svojem delu označila moralni razvoj kot razvoj od absolutnosti k relativnosti moralne perspektive. Absolutnost moralne perspektive je značilna za heteronomno moralo. Za to stopnjo je značilno, da otrok razume družbena pravila kot absolutna in nespremenljiva, upošteva pa jih zaradi občutka nesposobnosti presojanja in zato, da zadovolji pričakovanja staršev; torej iz želje po nagradi ali iz strahu pred kaznijo. Nagib za dobro dejanje je zunaj otroka in ne v njem samem. Dobro ne dela zaradi dobrega, ali ker bi spoznal, da je dobro, ampak zaradi posledice. Relativnost moralne perspektive je značilna za avtonomno moralno presojo, ki se prične v trenutku, ko človek presodi, kdaj je dejanje dobro glede na vrednote, ki jih je ponotranjil in so del njegovega motivacijskega sistema. L. Kohlberg (1974) je razdelil sposobnosti moralne presoje na šest stopenj, ki jih je združil v tri tipe moralnih orientacij: premoralno, za katero je značilna zunanja motivacija in kontrola dejanj; konformnost, ki je definirana z upoštevanjem in podrejanjem konvencionalnim pravilom, motivacija je notranja in temelji na anticipaciji socialne nagrade, in postkonvencionalno, za katero je značilna notranja motivacija in notranja kontrola dejanj. Bistveno spraševanje za Kohlberga je bilo - ne kako nekdo odgovarja na moralno dilemo, ampak kaj stoji v ozadju njegovega odločanja - zakaj se je odločil za takšno ravnanje.

Če združimo psihološko in filozofsko perspektivo, lahko sklenemo, da sta pogoja moralnosti svoboda in avtonomnost, ko se človek ne odloča in ne deluje (v skladu s splošno priznanim dobrim) zaradi zunanjih posledic ali prisil, ampak poišče vzrok za moralno dejanje v sebi, kar pomeni, da se ob tem čuti svobodnega. Starrat (1994) navaja tri bistvene značilnosti etične osebe, in sicer: avtonomnost, ki vključuje čut za osebno izbiro, samostojnost, sama bi dodala svobodo; povezanost z drugimi, saj se avtonomnost uresničuje le v odnosih in preseganju sebe. Odprto ostaja, kaj je moralno dobro, kdo ga določa, ali je to nekaj subjektivnega ali objektivnega. Ali lahko govorimo o splošnih moralnih normah, ki veljajo za vse ljudi in vse čase, ali je to nekaj relativnega, odvisnega od časa, države in družbe? Mnenja o tem so različna, našli bomo zagovornike tako ene kot druge skrajnosti. Primerjava pravnih aktov iz različnih držav bi pokazala (kar potrjuje tudi težnja Evropske unije po enotni zakonodaji), da se npr. zakonodaje v neka-

terih točkah razlikujejo, v drugih pa se prekrivajo, pri čemer so mednarodni dokumenti o splošnih človekovih pravicah splošno veljavni in obvezujoči. Na podlagi tega lahko sklepamo, da so nekatera moralna načela v obliki pravnih norm (pravniki radi poudarjajo, da so moralne norme podlaga za pravne) veljavna za vse ljudi, druga pa se razlikujejo od kulture do kulture. Po drugi strani pa se lahko tudi vprašamo, kaj je z vrednotami, v skladu s katerimi naj bi delovali pri avtonomnem moralnem presojanju. Kako se vrednote oblikujejo? Ali lahko govorimo o objektivnih vrednotah ali le o subjektivnih? Pri čemer se moramo zavedati, da je bistvenega pomena, kako opredelimo pojma subjektivno in objektivno. Kaj vse to pomeni za oblikovanje etičnih kodeksov posameznih strok?

### 3. Nastanek etičnih kodeksov pri nas

#### *3.1. Zakaj etični kodeksi posameznih strok?*

Kar samo se ponuja vprašanje, zakaj so etični kodeksi posameznih strok sploh potrebni, če imamo ustavo, zakonodajo, splošne deklaracije o človekovih pravicah, konvencijo OZN o pravicah otrok, Deklaracijo o psiholoških pravicah otrok, nacionalne pravilnike itd.? Glede na oblikovanje številnih kodeksov različnih strok pri nas in po svetu se zdi, da etični kodeksi zagotavljajo uresničevanje in izpolnjevanje mednarodnih oz. različnih svetovnih deklaracij na mikrosocialni ravni. Glavni vzrok za njihovo oblikovanje vidi F. Pediček (1996, s. 43) v sesutju dosedanjega kozmosa, ki so ga oblikovali religija (prim. tudi Potočnik, 1996, s. 95), filozofija, znanost, ideologija (prim. Hribar, 1996, s. 58), nazori in vrednote, saj se spreminja v kaos, ki ga bo treba razviti v nov kozmos bivanja, doživljanja, mišljenja, delovanja in vrednotenja. Če Pediček v porastu etičnih kodeksov vidi predvsem priložnost za ponovno vzpostavljanje splošnega moralnega sistema na mikro ravni, pa H. Pečelin (1998, s. 73) poudarja predvsem utilitarističen vidik, po katerem naj bi kodeksi zagotavljali najvišje standarde dela in kakovostno prakso. Hkrati pa naj bi bili le eden od zunanjih vidnih formalnih pokazateljev etične poklicne osveščenosti stroke. L. Toplak (1996, s. 326-327) meni, da je pojav etičnih kodeksov zgodovinsko utemeljen in je posledica širjenja sfere civilnega dispozitivnega prava ter oženja administrativnega političnega prava. Temu zapoznelemu procesu v vzhodni in srednji Evropi pravijo tranzicija, na zahodu pa deregulacija. Deregulacija pomeni v normativni sferi nadomeščanje administrativnega prava s civilnim pravom ali z normami profesionalne etike. S spremembo normativnega sistema se

spreminja sistem odgovornosti in namesto administrativne se širi domena civilne in etične odgovornosti. Samo civilno pravo ne more v celoti nadomestiti administrativnega prava, zato demokratični sistem nujno vključuje poklicno etiko in s tem sistem poklicnih kodeksov, ki morajo jasno definirati odgovornosti. Hoyle (1989, cit. po Marentič Požarnik, 1995, s. 349) omenja kot pomemben znak profesije izdelane osnove profesionalne etike. Resman in drugi (1999, s. 207-208) podobno menijo, da polno razvite profesije uravnavajo etični kodeksi posameznih strok.

Pediček v že omenjenem članku (s. 44) navaja štiri glavne razloge oz. razlage za pojav etičnih kodeksov:

1. Temeljni vrednostno-regulativni pojav etosa/morale se kaže danes na povsem novi religiozni stopnji, ki je po vsebinski podstatnosti presežek in hkrati strnitev religijsko-transcendentne in družbeno-ideološke ravni.
2. Presežek in strnitev pojava etosa/morala pa je danes mogoče razkrivati tudi iz njegove funkcionalno-instrumentalne podstatnosti, ko gre za zelo pogostno pojavljanje etično-moralnih kodeksov, posebej usmerjenih v zavezanosti in odgovornosti človekove socialne odnosnosti in poklicnega delovanja ter vsakršnega ustvarjanja.
4. Renesanso pojava etosa/morala, odsevano v vse bolj frekventnem oblikovanju etično-moralnih kodeksov, je mogoče utemeljevati tudi iz današnjega dograjevanja strukture etosa oz. morale od individualne in socialne ravni do ravni človekove poklicne in osebnostno-ekspresivne kreativnosti.
5. Živost in zapletenost pojava etosa/morala in njune današnje instrumentalizacije v kodeksih razkriva tudi široka vrsta njunih teoretsko disciplinskih tematizacij in delovnopodročnih oblikovanj.

Tudi H. Pečelin (1998, s. 72-73) navaja razloge za njihov nastanek, ki pa so hkrati že vsebinske značilnosti kodeksov:

- Kodeksi opredeljujejo cilje stroke, ideale, h katerim stroka stremi in s tem nastopajo v vlogi usmerjevalca. Tudi če so cilji, ki jih določajo splošna načela, idealistični in predstavljajo končne smotre dela, ki so v nasprotju z vsakodnevno prakso, ustvarjajo kontekst za bližnje in bolj konkretne smotre.
- Kodeksi naj bi opisovali standarde dobrega dela, ki so nad sprejetim minimumom zahtev, vendar dosegljivi pri vsakodnevnem delu. V tem pogledu zagotavljajo usmerjanje in pomagajo delavcem k ozaveščanju standardov, ki jih je mogoče realno doseči pri delu.



- Kodeksi določajo minimalne standarde vedenja, ki jih pojmuje kot nespremenljive in naj bi jih ne kršil noben strokovni delavec. V tem pogledu nastopajo etični kodeksi v regulativni funkciji in jih je mogoče uporabljati v disciplinske namene, če pride do kršitve etičnih standardov.
- Proces snovanja ali študija etičnih kodeksov vpelje delavce v razmišljanje o lastnih strokovnih ciljih. V nekaterih državah delo temelji na zapisanih zakonih in regulativih, medtem ko se drugje sporna vprašanja razrešujejo v razpravah in v dialogu z zelo malo vnaprej začrtanimi vodili. Kakršne koli že so običajne poti, razprava o temi vzpodbuja posameznike na različnih položajih, da razmišljajo o tem, kaj hočejo doseči in o poteh, po katerih bi lahko dosegli zastavljene cilje.

Primerjava nekaterih kodeksov bo pokazala, da kodeksi ne opredeljujejo ciljev stroke, kar H. Pečelin navaja pod prvo točko, ampak predvsem dolžnosti delavca. Vprašljiva je tudi regulativna funkcija etičnih kodeksov, ki jo omenjena avtorja navajata, saj kot bomo videli v nadaljevanju, kodeksi ne predvidevajo sankcij, nekateri pa niti organa, ki bi se ukvarjal s kršitvami.

### *3.2. Kdaj so nastajali etični kodeksi pri nas?*

Leta 1976 je nastal Kodeks penoloških delavcev, ki se mu leta ne poznajo, česar pa ne bi mogli trditi za Kodeks psihološke etike, ki ga prenavljajo. Sledili so, če omenim le nekatere:

- l. 1985 Kodeks psihološke etike,
- l. 1991 Kodeks novinarjev Republike Slovenije,
- l. 1991 Kodeks univerzitetnih profesorjev Slovenije,
- l. 1995 Kodeks etike defektologov,
- l. 1995 Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu,
- l. 1995 Etični kodeks slovenskih knjižničarjev,
- l. 1996 Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov Slovenije,
- l. 1996 Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu,
- l. 1998 Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju.

V pripravi je etični kodeks socialnih pedagogov, pedagogi pa svojega kodeksa nimajo, čeprav so bila prizadevanja v tej smeri že v sedemdesetih letih, ponovna pa l. 1991, ko se je že pripravil osnutek, povzet po dokumentu Mednarodnega učiteljskega združenja. Vendar je komisija, ki je bila za-

dolžena za njegovo pripravo, pobudo zavrnila. Odločitev so utemeljili s tem, da naj bodo etični kodeksi stvar ideoloških in verskih strokovnih skupin, niso pa potrebni za učitelje kot državne uslužbence, vsa etična vprašanja naj ureja ustava, zakonodaja in kolektivne pogodbe. Gre za pristop, ki trdi, da etični kodeksi niso potrebni, saj vsa etična vprašanja rešuje veljavna zakonodaja, ki v tem pogledu zadošča.

V nadaljevanju bom primerjala 7 kodeksov, in sicer Kodeks psihološke etike, Kodeks etike penoloških delavcev, Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu, Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju, Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov in Kodeks etike defektologov Slovenije.

#### **4. Analiza sedmih etičnih kodeksov**

Če se najprej ustavimo ob zunanjih značilnostih kodeksov, lahko opazimo razlike v obsegu in strukturiranosti.

- Kodeks etike penoloških delavcev vsebuje 20 členov.
- Kodeks psihološke etike vsebuje 14 vsebinskih sklopov: kodeks, etika, humanost, strokovnost, psihološka pomoč, poklicna tajnost, jezik, odnos med psihologi, poklicna neodvisnost, odnos do javnosti, raziskovanje, psihodiagnostična sredstva, izvajanje načel kodeksa, odgovornost.
- Kodeks etike defektologov Slovenije se deli na tri dele: uvodne določbe, splošne določbe in posebna načela, ki jih sestavlja 54 členov.
- Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu vsebuje 19 vsebinskih sklopov: etičnost – osnova ravnanja, spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, sprejemanje različnosti, spoštovanje kodeksov poklicne etike, enakopravnost prostovoljnega dela, pomoč za samostojnost, medsebojna pomoč in samopomoč, nezdržljivost vlog, spoštovanje odločitev posameznikov, možnost izbire pomoči, dolžnost pomoči, ohranjanje samostojnosti v naravnem življenjskem okolju, spoštovanje človekove enkratnosti in dostojanstva, kriteriji komuniciranja z javnostjo, preprečevanje osebnega nadlegovanja in nasilja, uveljavljanje in varovanje zasebnosti v socialnih ustanovah, odprtost ustanov, zaupanje in varstvo podatkov, dolžnost raziskovanja in izpopolnjevanja, sodelovanje in medsebojna pomoč med delavkami/delavci socialnega varstva.
- Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov (DKPS) je najdaljši, razdeljen je na 7 delov s podpoglavji: uvod, kdo je učitelj, strokovnost,

poklicna etika, osebnostna rast, povezovanje, poklicanost, sklep; skupaj ima 54 členov.

- Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu vsebuje izhodišča, vsebino kodeksa, preambulo in štiri vsebinske sklope - odgovornosti vseh delavcev in delavk vrtca do: otrok, staršev in družine, do inštitucij in do sodelavcev in sodelavk in do družbe. Vsak vsebinski sklop vsebuje vrednote in njena načela.
- Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju je najkrajši, vsebuje: izhodišča, načela, namen kodeksa, nato pa 5 temeljnih področij delovanja svetovalnega delavca: svetovalni delavec in otrok; starši; ustanova ter sodelavci; družba; stroka ter končne določbe.

Kodeksi so si enotni glede tega, koga zavezujejo: vsi kodeksi zavezujejo vse delavce in delavke v posameznih strokah, pri čemer kodeks socialnega varstva zavezuje tudi prostovoljce, kodeks DKPS pa le člane društva. Paradoksalno se mi zdi, da so kodeksi po eni strani obvezujoči za vse delavce v stroki, po drugi strani pa te vsesplošnosti z ničemer ne zagotavljajo. Kodeksi zavezujejo vse, ne glede na poznavanje ali seznanjenost z njimi, ne predvidevajo pa podpisovanja (kot je to npr. značilno za Kodeks medicinske deontologije Slovenije, ki je za razliko od drugih kodeksov uzakonjen), niti nimajo jasno opredeljenih kazenskih sankcij za kršilce kot običajna zakonodaja. Kako lahko odgovarjam za nekaj, česar ne poznam, po drugi strani pa mi niti ni potrebno odgovarjati, saj sankcije niso predvidene. So torej etični kodeksi le pesek v oči, še eden izmed nepotrebnih formalizmov strok, ki si na papirnati način zagotavljajo svojo papirnato kakovost? Kako je s tem v kodeksih, ki sem jih vzela pod drobnogled?

Kodeksi omenjajo, da neupoštevanje ali kršenje kodeksa rešujejo častna razsodišča društev, ki so dokument izdala, pri čemer v dveh kodeksih poudarjajo, da ima razsodba le moralno vrednost oz. pomen. Izjemi sta Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu in Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu, v katerih ta organ ni imenovan, pri čemer se zastavlja vprašanje, ali je potemtakem tak etični kodeks sploh veljaven oz. kakšno vlogo ima. Resman (1999, 207-208) opozarja, da npr. zdravnik lahko izgubi službo, če ne deluje v skladu z etičnim kodeksom, za učitelja pa je kodeks le notranje merilo, ki se sicer kaže v zunanjem delovanju, vendar njegovo kršenje nima neposrednih posledic za učiteljevo zaposlitev oz. delovno mesto. Ob tem spraševanju ne moremo mimo razlike med moralo in pravom (prim. Pavčnik, 1997). Morala in pravo sta tesno povezana, s tem da pravna pravi-

la, ki temeljijo v morali, tvorijo enoten sistem. Ob neupoštevanju pravnih pravil zakon predvideva pravno sankcijo, ki je vnaprej določena in je povezana s predhodnim pravnim postopkom. Pravo se nanaša in regulira najpomembnejša področja človekovega delovanja in s tem zagotavlja red in obstoj družbe, na področjih, kjer je podrejanje skupnim pravilom nujno. Pravo opredeljuje moralo kot proizvod družbene prakse, saj je skupek individualnih in skupnih vrednot. Zato je v pravnem smislu moralna sankcija težko predvidljiva in težje določljiva, saj je vezana na vsak posamezen primer. Zaključimo torej lahko, da imajo etični kodeksi regulativno funkcijo na moralnem področju, saj izrekajo moralne in ne pravnih sodb.

Etični kodeksi so temeljno povezani z sprejeto zakonodajo, saj vsi obvezujejo uporabnike k upoštevanju (vseh) z ustavo in zakoni predpisanih pravic in pravic, ki jih predvidevajo različni mednarodni dokumenti o človekovih pravicah. Dejstvo, da noben kodeks ne predvideva sankcij, in da dva izrecno opozarjata, da častno razsodišče ugotavlja le moralno odgovornost in izreka sodbe, ki imajo le moralno težo in pomen, potrjuje, da etični kodeksi predvidevajo avtonomno moralno osebo, ki je sposobna brez grožnje s sankcijo ravnati moralno in odgovorno. Toda, če je tako, zakaj bi taka visoko moralna oseba sploh potrebovala zapisan etični kodeks? Ali ni ravno s tem izražen dvom v njeno avtonomno moralno presojo in v to, da je za moralne prekrške odgovorna sebi? Po drugi strani pa je tudi res, da predvidevanje moralnosti še ne pomeni njeno uresničitev in da so ravno zato etični kodeksi usmerjevalci strokovnjakovega delovanja. Kaj pa v primeru, ko strokovnjakova intervencija, dejanje ali odločitev ogroža drugega ali mu krati njegove osnovne pravice? Komu so potem etični kodeksi namenjeni – ali delavcem ali tistim, s katerimi ti delajo – uporabnikom oz. klientom? Kakšen je njihov glavni namen – zaščita delavcev, opozarjanje na pravice, dolžnosti, ali varstvo klientov, opozarjanje na njihove pravice in dolžnosti?

Iz naslovov in tudi iz opredelitve, komu so namenjeni, lahko ugotovimo, da so kodeksi namenjeni delavcem posameznih strok. Zaščito delavcev eksplicitno omenjata samo dva kodeksa, in sicer Etični kodeks članov DKPS-ja »Društvo se zavezuje, da se bo zavzelo za učitelja, ki mu bo kratena osebna ali strokovna integriteta« in Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju. »Predstavlja kontrolo kvalitete zunaj stroke in zaščito svetovalnih delavcev pred neutemeljenimi obtožbami in kritikami«. Kodeks etike defektologov pa zaščito z društva prelaga na stanovske kolege: »Pravila kolegialnosti zahtevajo, da defektologi branijo kolega, ki so

ga neutemeljeno obdolžil.« (1994, s. 113). Čeprav lahko trdimo, da že sama opredelitev dolžnosti delavca odvezuje od vsega, kar ni opredeljeno v kodeksu, in ga na ta način ščiti.

Vsebinska analiza kodeksov, ki sledi v nadaljevanju, je pokazala določene podobnosti med kodeksi, a tudi razhajanja. Ker je strukturiranost kodeksov različna - ponekod en člen opredeljuje eno področje, pri drugih gre za vsebinske sklope, ki se pogosto nanašajo na več različnih področij, se število členov ali sklopov, ki se nanašajo na določeno dolžnost ne bo nujno ujemalo.

#### ● Kodeks etike penoloških delavcev

Vseh 20 členov, razen dveh, ki se nanašajo na sam kodeks, opredeljuje dolžnosti penoloških delavcev in jih obvezujejo v odnosu do:

- storilcev kaznivih dejanj oz. obravnavancev, ne glede na spol, rasno, versko, narodno pripadnost – 12 členov;
- njihovih svojcev – 5 členov;
- samega sebe, in sicer do nenehnega izobraževanja in strokovnega izpopolnjevanja, do lastnih dobrih lastnosti, do kritičnosti do sebe – 4 členov;
- metod dela, ki morajo biti znanstvene, ustrezne in preverjene – 1 člen;
- drugih sodelavcev – 4 člani;
- drugih občanov in širše skupnosti – 3 člani;
- stroke in do delovne organizacije – 1 člen.

Če sklenemo, lahko ugotovimo, da je obravnavani kodeks v največji meri usmerjen v delavca in njegov odnos do obravnavanca, saj tudi odnosi do sebe, svojcev, drugih občanov in širše skupnosti služijo učinkoviti in uspešni pomoči obravnavancem.

#### ● Kodeks psihološke etike

Tudi vsi vsebinski sklopi tega kodeksa se nanašajo na dolžnosti, ki jih imajo psihologi do:

- posameznikov ali skupine, udeležencev v postopku, obravnavancev, človekovega bistva, 6 sklopov;
- sebe, do stalnega izpopolnjevanja, do tega, da psiholog prevzema le naloge, za katere je usposobljen, 4 sklopi;
- metod dela in psihodiagnostičnih sredstev, do katerih mora biti kritičen,

neodvisen in svoboden, 3 sklopi;

- do organizacije, 1 sklop;
- do javnosti in širše skupnosti, 2 sklopa;
- do jezika, da neguje lepo govorjeno in pisano besedo, 1 sklop.

Novosti v primerjavi s Kodeksom penoloških delavcev sta odnos do jezika in javnosti, ki ju v omenjenem kodeksu ni.

#### ● Kodeks etike defektologov Slovenije

V splošnih določbah in posebnih načelih kodeks opredeljuje dolžnosti defektologov do:

- obravnavanih oseb, omenjeno 18-krat;
- do svojcev teh oseb oz. staršev, omenjeno 6-krat;
- do zakonov, omenjeno 1-krat;
- do sebe, stalno izobraževanje, 8-krat;
- do okolja, za dobro splošno počutje, zdravlje, 1-krat;
- do družbe, 2-krat;
- do jezika, 1-krat;
- do defektološko diagnostičnih sredstev, 1-krat;
- do svojega naziva, 1-krat;
- do svoje stroke, 5-krat;
- do metod dela, 4-krat;
- do sodelavcev, 9-krat.

Kodeks vsebuje tudi pravico do samostojnosti in neodvisnosti v mejah delovnega področja.

#### ● Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu

Ta kodeks poleg dolžnosti vseh, ki delajo v socialnem varstvu, opredeljuje tudi pravice uporabnikov in dolžnosti ustanov socialnega varstva. Delavci imajo dolžnosti do:

- posameznika, družine ali skupine, omenjeno 10-krat;
- zakonov, omenjeno 1-krat;
- sodelavcev, 2-krat;
- razvijanja metod, 1-krat.



Uporabniki imajo pravice do:

- lastnega odločanja o neposredni pomoči, vsakodnevnem življenju in prihodnosti;
- informiranja o pomoči;
- izbire delavca;
- premestitve v drug zavod;
- ugovora v zvezi s pomočjo;
- soodločanja v ustanovah o vsakdanjem življenju.

Ustanove pa so dolžne:

- biti odprte do okolja;
- varovati zasebnost in tajnost podatkov.

● **Etični kodeks članov Društva katoliških pedagoogov Slovenije**

Poleg dolžnosti vsebuje tudi pravice učiteljev, hkrati pa so v njem zapisana tudi stališča do nekaterih vprašanj. Dolžnosti učitelja so opredeljene v odnosu do:

- učenca, omenjeno 15 krat;
- šole kot institucije, 4-krat;
- do staršev in družine, 5-krat;
- drugih učiteljev in sodelavcev, 2-krat + 47, 48, 50 člen, kjer ne gre za dolžnosti, ampak bolj za stališča;
- oblikovanja kulture življenja, 2-krat;
- sooblikovanje kraja, 2 krat,
- do sebe, strokovno izpopolnjevanje, 5-krat;
- lastne osebnostne rasti, 6-krat;
- metode in oblike pouka, 2-krat;
- do poklica in strokovnega ugleda, 1-krat;
- do države in narodne skupnosti, 2-krat + člen 49, kjer ne gre za dolžnost, ampak za opis dejstva;
- do zakonov, 1-krat.

Učitelj ima tudi dve pravici, in sicer pravico do:

- avtonomnosti v strokovnih in moralnih presojah;
- svobode.

### ● Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu

Ta kodeks z zelo jasno strukturiranostjo opredeljuje štiri vrste dolžnosti delavcev in delavk v vrtcih, in sicer do:

- otrok, kar je zapisano v štirih glavnih vrednotah, ki so razložene z 25-imi načeli;
- staršev in družine, zapisano v 4-ih vrednotah, ki so razložene v 10-ih načelih;
- inštitucije, v 1 vrednoti in 4-ih načelih; do sodelavcev, v 2 vrednotah in 8-ih načelih, do drugih delavcev, 1 vrednota in 4 načela;
- do družbe, v 1 vrednoti in 5-ih načelih.

V izhodiščih kodeksa so opisani temelji, ki so povezani s splošno sprejetimi mednarodnimi konvencijami o pravicah otrok. Poleg tega pa je kodeks označen kot živ in učinkovit dokument, ki varuje pravice in osebno integriteto otrok, staršev in delavcev vrtca, čeprav pravice delavcev v nadaljevanju niso opredeljene.

### ● Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju

Tudi ta kodeks na začetku opredeli izhodišča, načela in namen kodeksa, ki je opredeljen kot tisti, ki pomeni nadzor kakovosti znotraj stroke in zaščito svetovalnih delavcev pred neutemeljenimi obtožbami in kritikami. Tudi ta kodeks je zelo jasno strukturiran, saj je razdeljen na pet področij (poleg končnih določb), ki so splošnega značaja. V kodeksu so opredeljene dolžnosti do:

- otroka, prvi sklop, 4 členi;
- do staršev, drugi sklop, 5 členov,
- do ustanove, 2 člena, do sodelavcev, 2 člena;
- do družbe, drugih ustanov, 4 členi;
- do stroke oz. do sebe, stalno izpopolnjevanje, 4 členi.

Kodeks daje svetovalnemu delavcu pravico, da iz utemeljenih osebnih razlogov odkloni svetovalni proces.

## 5. Zaključek

Primerjava kodeksov je pokazala, da se kodeksi razlikujejo tako po zunanji kot tudi vsebinski plati. Po strukturiranosti posebej izstopa Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, ki poleg opredeljenih dolžnosti delav-

cev, opredeljuje tudi pravice uporabnikov in dolžnosti ustanove. Vsi ostali kodeksi so izrazito usmerjeni k delavcu in njegovim dolžnostim do uporabnika, njegovih svojcev, sodelavcev, ustanove, države itd. Na vprašanje, ali so kodeksi smiselni, lahko odgovorim pritrdilno. Smiselni so, če strokovnjakom pomagajo, jih usmerjajo pri njihovem delu z ljudmi in če jih delavci strok, ki delajo z ljudmi tudi uporabljajo in upoštevajo. Čeprav v njih ne moremo zajeti vseh konkretnih problemov, saj delo z ljudmi zahteva nenehno prilagajanje situaciji, pa je pomembno, da jih oblikujemo tako, da nudijo smernice delovanja, ki zagotavljajo:

- izpolnjevanje različnih mednarodnih deklaracij o človekovih pravicah in domačih zakonov, kar pomeni, da ščitijo osnovne človekove pravice;
- standarde kakovostnega dela in prakse, v smislu, da opredeljujejo značilnosti kakovostnega ravnanja in reagiranja v določenih situacijah;
- regulacijo strokovnjakovega vedenja v moralnem smislu;
- jasno opredeljene dolžnosti delavcev v odnosu do klienta – mladostnika, otroka;
- zaščito strokovnjaka pred poseganjem institucije ali širše javnosti v njihovo delo, kar zagotavlja njegovo avtonomnost, razen v primeru, kadar so v nevarnosti klientove pravice in svoboščine;
- zaščito strokovnjakov pred neutemeljenimi obtožbami in kritikami;
- častno razsodišče, ki se ukvarja s kršitvami;
- seznanjanje vseh delavcev, ki delajo v določeni stroki, s kodeksom in obvezno podpisovanje.

Etični kodeksi so pokazatelji profesionalizacije določene stroke, zato jih ne smemo omejiti le na določene ljudi, ampak moramo zagotoviti njihovo vsesplošnost.

## 6. Literatura

Grmič, V. (1996). Motivacija etičnih norm. V: Pauko M. (ur.): *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 15 - 25.

Hribar, T. (1996). Etika in profesionalnost. V: Pauko M. (ur.): *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 35-41.

Kodeks etike defektologov Slovenije (1994). *Defectologica Slovenica*, vol. 2, št. 1.

Kohlberg, L. (1974). Education, Moral Development and Faith. *Journal of Moral Education*, vol. 4.

Marentič Požarnik, B. (1995). Kako se učijo učitelji? Kognitivni pogled na učiteljev profesionalni razvoj in posledice za izobraževanje učiteljev. *Vzgoja in izobraževanje*, št. 1, 13-15.

Pavčnik, M. (1997). *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Pečelin, H. (1998). Razvijanje strokovne etike na socialnopedagoškem področju dela. *Socialna pedagogika*, 2 (1), 69-77.

Pediček, F. (1996). Zakaj etično-moralni kodeksi? V: Pauko M. (ur.), *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 41-45.

Piaget, J., Inhelder, B. (1978). *Intelektualni razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Potočnik, V. (1996). Poklicna etika v luči (ne)religiozne etike. V: Pauko, M. (ur.), *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 95-105.

Resman, M. et. al. (1999). *Svetovalno delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Starratt, R. J. (1994). *Building an Ethical School: A Practical Response to the Moral Crisis in Schools*. London: The Palmer Press.

Stres, A. (1999). *Etika ali filozofija morale*. Ljubljana: Družina.

Toplak, L. (1996). Profesionalna etika in univerza ob pravnih spremembah. V: Pauko, M. (ur.), *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 325- 330.

Drugi uporabljeni etični kodeksi:

Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov Slovenije, 1998.

Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju, 1998.

Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu. 1996.

Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, 1995.

# Pregled nekaterih fenomenoloških klasifikacij motenj vedenja in osebnosti otrok in mladostnikov

## Overview of some phenomenological classifications of children's and adolescents' behaviour disorders

Mitja Krajnčan in Ivan Škoflek

### *Povzetek*

Mitja Krajnčan, mag. soc. ped., Ivan Škoflek, dr. def., oba Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kareljeva pl. 16, 1000 Ljubljana. *Prispevek govori o fenomenoloških klasifikacijah motenj vedenja in osebnosti otrok in mladostnikov v delih avtorjev Leopolda Breganta, Janeza Bečaja, Vinka Skalarja, Ivana Škofleka, Norberta Myschkera, W. Schraderja in drugih. Gre za pojavne oblike, ki jih socialne službe običajno navajajo/ugotavljajo pri oddaji otrok in mladostnikov v zavode. Klasifikacije pojavnih oblik motenj vedenja in osebnosti bi morali stalno kritično analizirati, saj se družbena strpnost do odklonskega vedenja otrok in mladine spreminja.*

**Ključne besede:** motnje vedenja in osebnosti, fenomenologija

### **Abstract**

*The article overviews the phenomenological classifications of children's and adolescents' behaviour disorders described in works of Leopold Bregant, Janez Bečaj, Vinko Skalarj, Ivan Škoflek, Norbert Myschker, Schrader and others. It discusses behaviour disorders usually mentioned/diagnosed when children and adolescent are sent to residential treatment institutions. Classifications of behaviour and personality disorders should permanently be critically analysed as tolerance in the society for deviant behaviour in children and adolescents is changing.*

**Key words:** behaviour and personality disorder, phenomenology

## **1. Uvod**

S tem prispevkom pregledujemo nekatere fenomenološke klasifikacije motenj vedenja in osebnosti otrok in mladostnikov, ki so, po naši oceni, ne glede na čas, v katerem so nastale, še vedno aktualne za (prihodnje) usmerjanje v specifične oblike pomoči, pa tudi uporabne pri delu oziroma obravnavanju otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti.

Klasifikacije, ki jih bomo predstavili, so nastajale oziroma nastale v zadnjih nekaj desetletjih. Med seboj se bolj ali manj razlikujejo, deloma zaradi različnih namenov, deloma zaradi različnih avtorjev oziroma družbenih okolij, v katerih so nastale.

Vedenjske in osebnostne motnje so si od vseh razvojnih motenj, kot so motnje v duševnem razvoju, gluhoti, govorne motnje, slepota in gibalna oviranost, najmanj podobne oz. enotne. Bolj kot vse ostale razvojne motnje imajo vedenjske in osebnostne motnje skoraj vsaka svoj specifični splet vzrokov za nastanek in patogeni razvoj, pa tudi verjetnost oziroma intenzivnost njihovega pojavljanja ni povsem predvidljiva, saj je tudi bolj kot vse ostale razvojne motnje odvisna od otrokovega/mladostnikovega trenutnega psihofizičnega stanja, senzibilnosti trenutnega okolja za odklonsko vedenje ter interaktivnih spodbud (med okoliščinami in otrokom/mladostnikom).



Vprašanje, kakšen pomen oziroma uporabno vrednost imajo fenomenološke klasifikacije, je torej povsem umestno. Odgovorov na vprašanje je verjetno več, odvisno pač od tega, s kakšnim namenom se problemu posvečamo. Vsekakor je problem, o katerem razpravljamo ali ga celo obravnavamo, treba poimenovati. Pri tem lahko služi fenomenološka klasifikacija (pojavnostna razvrstitev) kot nekakšna teoretična orientacija, da pojav ni osamljen, da je že opredeljen, da obstajajo o njem že določena teoretična spoznanja in izkušnje. Pri tem pa je treba upoštevati, da pojavnih oblik vedenjskih motenj, o katerih je govor v fenomenoloških klasifikacijah, ni mogoče natanko izmeriti in da njihovo obliko in intenzivnost lahko le ocenimo. Lahko bi torej rekli, da je vrednost fenomenoloških klasifikacij v tem, da nas teoretično, usmerjajo na pot iskanja »praktične resnice«. V tem smislu ravnajo tudi praktiki, na primer zavodski vzgojitelji, ki preberejo (preštudirajo) dokumentacijo otrok, vendar preverjajo strokovne ocene še z lastnim sistematičnim in načrtnim opazovanjem.

Brez večjih zadržkov lahko sklenemo to uvodno modrovanje s tem, da so fenomenološke klasifikacije koristna teoretična orientacija za razumevanje stvarnih motenj, praktičen pomen pa dobijo šele tedaj, ko spoznamo tudi okoliščine njihovega nastanka in razvoja. Same po sebi povedo bore malo.

## 2. Pregled fenomenoloških klasifikacij

V prispevku bomo poskusili predstaviti šest različnih fenomenoloških klasifikacij, in sicer avtorjev: Breganta, Bečaja, Skalarja, Mischkerja, Škofleka in Schraderja.

Bregant (1987, s. 17) je svojo etiološko klasifikacijo dopolnil s simptomatsko oziroma fenomenološko, in sicer takole:

- I. motnje v odnosu do vrstnikov: posiljevanje s svojo voljo, prepirljivost, iskanje družbe z negativnimi vzori in spletkarjenje;
- II. motnje v odnosu do odraslih: predrznost, tajenje in laganje, nevodljivost, čustvena neodzivnost;
- III. motnje pri delu: zavračanje učenja in fizičnega dela, izostajanje iz šole, izostajanje z delovnega mesta;
- IV. tatvine: v družini, zunaj družine, sošolcem ali gojencem;
- V. pohajkovanje in beganje: avanturizem, izostajanje od doma in pohajkovanje, beganje od doma, izostajanje iz zavoda in pohajkovanje, beganje iz zavoda;

- VI. nasilnost: izzivalnost, grožnje, fizična napadalnost do vrstnikov, fizična napadalnost do odraslih, uničevanje predmetov, mučenje živali;
- VII. nastopaštvo: pretvarjanje zaradi uveljavitve in prevaranstvo;
- VIII. seksualna neprilagojenost: promiskuiteta, spolni odnosi za materialne koristi, prezgodnji in neprimerni spolni odnosi.

Pri fenomenologiji je treba upoštevati simptome, ki so obstajali že pred oddajo v vzgojni zavod, pa tudi tiste, ki nastajajo med bivanjem v njem.

Bečaj (1989, s. 18) dopolnjuje klasifikacijo disocialnega vedenjskega sindroma, ki ga srečujemo pri »motnjah vedenja in osebnosti« takole:

- *nizka delovna učinkovitost*; otroci so običajno učno neuspešni, ponavljajo razrede; imajo visoke splošne sposobnosti, vendar je njihova uspešnost daleč od njihove prave uspešnosti; težko se zaposlijo oziroma hitro razdirajo delovna razmerja;
- *pomanjkanje aktivnih interesov*; prevladujejo pasivni interesi: kajenje, pitje, gledanje televizije, videa, videoigric, računalniških igric..., ni pa dejavnosti, ki zajemajo lastne aktivnosti, delovne navade;
- *pomanjkanje delovnih navad*; ni dejavnosti, kjer bi posameznik kazal ustrezno vztrajnost, niti pri učenju, še manj pa pri igri;
- *pomanjkanje stikov z normalnimi vrstniki*; ne družijo se več in ne prijateljujejo z normalnimi vrstniki (normalnost gledano statistično in ne vrednostno); med sošolci niso priljubljeni; družijo se predvsem s sebi enakimi;
- *izločenost iz socialnega okolja*; otrok ali mladostnik ni vključen v noben klub ali organizacijo, kjer bi bil dejaven;
- *pomanjkanje pozitivnega čustvenega stika z odraslimi*; nimajo nobenega odraslega, ki bi mu lahko resnično zaupali, bili navezani nanj in doživljali sprejetost.

Skalar (1982, s.17) navaja naslednje vedenjske težave, ki jih omenjajo zavodski delavci pri otrocih in mladostnikih v vzgojnih zavodih:

- *disocialnost*: izvrševanje kaznivih dejanj in prekrškov zoper javni red in mir, agresivnost, destruktivnost, huliganstvo, združevanje v mladostniške kriminalne združbe;
- *nekomunikativnost*: izmikanje socialnim stikom, komuniciranje je zoženo na najnujnejše odnose, težave pri navezovanju stikov;

- *nemotiviranost*: izraža se v pasivnosti, brezbržnosti, indiferentnosti do česar koli, v načelnem odporu do vsakršnih intervencij, v omalovaževanju vrednosti in vrednot, v intencionalni in interesni zavrtosti in zoženosti; ne kažejo posebnega veselja za šolo, poklicno usposabljanje, interesne dejavnosti, nimajo odnosa do lastnega položaja in prihodnosti;
- *slabše funkcioniranje pri normalnih obremenitvah*: v šoloobveznih zavodih praviloma dosegajo slabše rezultate od nezavodskih vrstnikov v eksternem izobraževanju, potrebujejo veliko dodatne in posebne pomoči za učinkovito delo v šoli;
- *nadomestne zadovoljitve*: pretirano masturbiranje, kinomanija, opijanje z alkoholom, strastno kajenje, narkomanija, pobegi in brezciljno tavanje, agresivnost in destruktivno vedenje;
- *neprilagojeno uveljavljanje*: šemasto obnašanje, izpostavljanje nevarnostim; hvalijo se, lažejo in pretiravajo, so nesramni in neustrezni v odnosu do avtoritete itd.
- *nevrotičnost*: pogosteje kot vrstniki zunaj zavodov manifestirajo nevrotične simptome, še posebej je značilen nevrastenični sindrom s psihosomatskimi motnjami (pretirana psihosenzorična vzdražljivost, utrudljivost, jutranja utrujenost, čustvena inkontinenca, nespečnost, glavoboli);
- *motnje navad*: enureza, redkeje enkopreza, motnje govora, še posebej jecljanje, tiki, jaktacija (ritmično sukanje glave ali telesa v ležečem položaju otroka, navadno preden zaspi), grizenje nohtov, puljenje las.

Myscker navaja zelo razširjen seznam simptomov vedenjskih motenj (Myschker, 1995, s. 45): labilnost v čustvovanju (hitro in prenaglano menjavanje čustev), čustveni zastoji, blokade, pretirana čustvenost, agresivnost (pripravljenost poškodovati drugega in biti nasilen), bojzljivost (pripravljenost aktivirati občutke ogroženosti), *anorexia nervosa* (hujšanje, neješčnost), antisocialnost, antisocialne motnje (kvarno vedenje do družbe), zavrtost na področju lastnih interesov, apatija (izguba potrebe po udeležbi), motnje v dihanju, vsiljivost, motnje zaznavanja, motnje zavedanja, motnje v navezovanju odnosov, brutalnost, klovnovstvo, sesanje palca, motnje mišljenja, depresije (globoka slabovoljnost, občutki strahu, izguba smisla in upanja), vsiljivost, narkomanija, neuspešnost, pretirano ljubusumje, sovraštvo do staršev, samotarstvo, enkopreza, enureza, motnje prehranjevanja, zasvojenost s hrano, (nevrotično) bruhanje, prehitra utrujenost, evforija (neprimeren občutek pretiranega dobrega počutja), ekshibicionizem

(pretirana potreba po javnem razkazovanju spolovil), lenobnost, begavost, neznatna frustracijska toleranca (omejena sposobnost prenesti neuspeh), motnje spomina, čustvena hladnost, pretirana čustvenost, sla po uveljavljanju, pretirana klepetavost (ekscesni govor), grimase, puljenje las, halucinacije (irealna zaznava, zamenjava zaznav), nestanovitnost, nevrotična mozoljavost, hiperaktivnost, hiperaktivne motnje, hipohondrija, histerija (povišana občutljivost), impulzivnost, izguba iniciativnosti, netolerantnost, jaktacije (čudni, ponavljajoči se gibi telesa), glavoboli, motnje komuniciranja, slaba koncentracija, slaba kontaktibilnost, bolehanje, labilnost, legastenija (težava pri učenju branja), sovraštvo do učiteljev, splošna neučinkovitost, motnje učenja, ekscesivno laganje, manije (čezmerno vzdržljivo in nenadzorovano vedenje), mazohizem (nasladno samopoškodovanje), občutki manjvrednosti, motnje motorične koordinacije, elektivni mutizem (trdovratni molk otroka v določenih, zanj obremenilnih situacijah), zavračanje hrane, grizenje nohtov, negativizem (odbijajoče, odklanjajoče vedenje), nervoznost (povišana razdražljivost in občutljivost), nevroticizem (težnja k čustveni in vegetativni labilnosti), ekscesivno onaniranje (pretirano samozadovoljevanje), opozicijsko vedenje, organsko-nevrotične motnje (učinek psihičnih problemov na organske funkcije), *pavor nocturnus* (nočna epizoda utesnjene zavesti s strahom pri otrocih), perverzije (zastraševalno, nenaravno vedenje), ekscesivne fantazije, fobije (neprimerna bojazen pred stvarmi, prostori, živalmi, ljudmi), pica (slast po neužitnih stvareh), prostitucija, piromanija (patološka želja po požiganju), tečnarjenje, diskalkulije (težave pri računanju), regresija (nazadovanje v otroške oblike vedenja), razdražljivost, upornost (uporno, neuvidevno – odklonilno vedenje), rigidnost (togo, nefleksibilno vedenje), sadizem (naslada ob poškodovanju drugih), pretepanje, motnje spanja, neprimerni (neskladni z dejanskim stanjem oziroma dogajanjem) občutki krivde, špricanje šole, nenadne oslabelosti, vrtoglavice, pomanjkljiva samokontrola, preveč oziroma premalo poudarjen občutek lastne vrednosti, pretirana senzibilnost, nesposobnost igranja, govorne motnje, prepirljivost, kraja, stereotipi (nesmiselno ponavljajoče se verbalno in motorično izražanje), razpoložensko nihanje, motnje v socialnem vedenju, nagnjenost k suicidalnosti, tiki, mučenje živali, sanjarjenje, kljubovalnost, pretiran konformizem, preobčutljivost, pretirana razdražljivost, pretirana vdanost, poslušnost, neubogljivost, neposlušnost, nesamostojnost, motorični nemir, klateštvo, nesposobnost ravnanja s predmeti oziroma sredstvi, motnje zaznavanja, cmeravost, besnenje, uničevalski bes, sla, prisilne misli, prisilna dejanja.

Vedenjske motnje se kažejo v množstvu pojavnih oblik, ki se med posamezniki zelo razlikujejo. Pojavne oblike se razumejo skozi različna znanstvenoteoretična mnenja kot simptomi (kot značilnosti za vzročno–posledično intrasomatično ali intrapsihično bolezen, oškodovanost ali motnjo), ali pa veljajo samo kot motnja. Kot je moč videti v Myschkerjevem seznamu simptomov, gre za obsežen pojmovni aparat, v katerega je vključenih več strok: medicina, pedagogika, socialna pedagogika, pediatrija, psihiatrija, psihologija, sociologija idr.

Zanimiv je Škoflek (1989, s. 115) poskus sinteze nekaterih fenomenoloških klasifikacij motenj v vedenju in osebnosti. Avtor se fenomenološkemu vidiku posveča s tistimi oblikami vedenja, ki ožje ali širše socialno okolje vznemirjajo, motijo ali ogrožajo. Sintezi je skupna celovitost pristopa k problematiki, kjer avtor dialektično, psihodinamično in sociodinamično povezuje vzroke in posledice. Klasifikacija se razlikuje deloma v sistematizaciji motenj, terminologiji in v nekaterih oblikah motenj, ki v določenem kulturnem prostoru še niso bile aktualne. V klasifikacijo so vključena vsa vedenja, ki so za socialno okolje moteča, ne glede na vzroke.

Shema prikazuje omenjeni poskus sinteze fenomenološki klasifikacij motenj v vedenju in osebnosti (Škoflek, 1989, s. 116):

1. Motnje učne in delovne storilnosti:

- zanemarjanje ali zavračanje učenja, šole,
- zanemarjanje ali zavračanje delovnih obveznosti, dela.

2. Disocialne motnje:

- izostajanje od pouka, z dela,
- brezciljno pohajkovanje,
- beganje od doma, šole,
- avanturizem (negativni),
- otroške tatvine v družini in zunaj nje,
- lažnivost,
- agresivnost (verbalna in fizična do oseb in predmetov),
- izstopajoča upornost zoper avtoritete, red, pravila,
- tabletomanija,
- občasno ali pogosto pitje alkohola,
- narkomanija,
- promiskuitetno vedenje,

- prostituiranje,
  - incestni odnosi,
  - delinkventna dejanja.
3. Psihogene (nevrotične) motnje:
- I. S pretežno psihično simptomatiko:
- anksioznost (epizodična, trajna),
  - fobije,
  - depresivna stanja, reaktivne motnje,
  - histerični pojavi, konverzivna simptomatika, psihogeni napadi, motnje motorike, glavoboli, bruhanja, itd.
  - motnje spanja.
- II. S pretežno somatsko simptomatiko
- astmatični napadi,
  - enureza,
  - enkopreza,
  - tiki (mežikanje, hrkanje, grimase itd.)
  - govorne motnje (jecljanje, selektivni mutizem, afazije, rotacizem itd.)
4. Psihoorganski sindromi:
- sindromi minimalne cerebralne disfunkcije,
  - postencefalitični sindrom (motorične motnje),
  - posttravmatski sindrom.
5. Predpsihotični pojavi:
- avtizem,
  - regresije, zbežanost, afektivne psihoze (v okviru manično-depresivnega sindroma).

Avtor navaja, da Bregant (1973) in Skalar (1985) uvrščata v fenomenološko klasifikacijo tudi posebno podskupino nadomestnih zadovoljitev. K njej prištevata kajenje, ekscesivno pitje alkohola, nekatere oblike agresivnosti itd.

Podobna je tudi empirična fenomenološka klasifikacija po Schraderju 1991 (s. 362). Shema simptomov otroških vedenjskih motenj je razdeljena na naslednje motnje.



#### A. Funkcijske motnje

- enureza, enkopreza (ponoči, podnevi; primarno, sekundarno);
- zaprtje;
- motnje prehranjevanja (bruhanje, neješčnost, požrešnost);
- splošen motorični nemir;
- tiki (grimase, mežikanje, skomigovanje itd.);
- govorne motnje (jecljanje, sesljanje, zatikajoč se govor, motnje artikulacije);
- motorična nerodnost;
- napačna drža in poškodbe;
- slabosti čutil (naglušnost, slabovidnost itd.).

#### B. Motnje navad

- sesanje palca;
- grizenje nohtov;
- puljenje las;
- škripanje z zobmi;
- ekscesivna masturbacija.

#### C. Motnje »jaz-občutkov« in temeljnega razpoloženja

- obča bojzljivost;
- bojazen v določenih situacijah;
- bolehanje, smiljenje samemu sebi, tečnarjenje
- depresija, jok;
- poskusi samomorov;
- evforičnost.

#### D. Socialne motnje

- trma, kljubovalnost, neposlušnost, nasprotovanje avtoriteti;
- pretirano ljubosumje;
- čustveno šibka navezanost na soljudi;
- govorne motnje (mutacizem, avtonomen govor, otroški govor, rotacizem...);
- samotarstvo;
- »špricanje« šole, pobegi, potepanje;

- pretirana podrejenost, mehkost, nesamostojnost, nesposobnost uveljavitve;
- prepirljivost, pretepanje, neznosnost vedenja;
- brutalnost, mučenje, trpinčenje ljudi in živali;
- zlobnost, zahrbtnost, škodoželjnost, nagnjenje k uničevanju;
- zažiganje, požiganje;
- bojazen, strah pred določenimi ljudmi, živalmi, stvarmi;
- mazohistični vzgibi, potreba po kaznovanosti;
- ekshibicionizem;
- klovnovstvo;
- megalomanija, bahanje, nastopaštvo;
- goljufanje, laganje, neiskrenost, neodkritost;
- tatvine.

#### E. Motnje na področju dela in storilnosti

- motnje igranja ali pomanjkanje interesa (nesposobnost vključevanja v starosti primerne igre oziroma nesposobnost samozaposlitve);
- šolsko nazadovanje, neuspešnost, motnje zaznavanja;
- raztresenost, pozabljivost, motnje koncentracije;
- igrivost, sanjarjenje;
- počasnost, pomanjkanje pobud;
- lenoba, odpor do dela;
- pretirana pridnost;
- umazanost, netočnost, neurejenost;
- pretirana pedantnost, prevelika skrb za čistočo, pretirana skrbnost.

### 3. Razprava

Vzročnost vedenjskih motenj sledi kompleksnemu medsebojnemu učinkovanju osebnostnih spremenljivk in spremenljivk okolja, tako da je le približno mogoče doseči točnost pri določanju individualnih vzrokov. Teorija menjajočih se učinkovanj implicira medsebojno vplivanje individuuma in okoliških sistemov. Idiografski zapisi so način, kako si lahko vsaj relativno zagotovimo vpogled v položaj posameznika.

Pomembno je, da s pomočjo različnih idiografskih podatkov znamo razlikovati med primarno in sekundarno deviantnostjo. Pri tem nas ne zani-

majo motnje same po sebi, ampak njihove manifestacije v specifičnih situacijah, njihovo vplivanje na različne osebe v družini in šolskem sistemu. (Griseemann, cit. po Schrader, 1991, s.304).

Menimo, da je treba odklonske pojavnosti dati v precep in se vprašati, kaj je bilo odklonsko pred desetimi, dvajsetimi leti in kaj danes. To lahko potrdimo s Postovo predpostavko, ki pravi, da se je v osemdesetih, še bolj pa v devetdesetih letih vedenje otrok in mladostnikov občutno spremenilo. Tisto, kar je bilo še pred časom označeno kot vedenjska motnja, se danes bolj ali manj sprejema. Otroci so dekoncentrirani, ne morejo vztrajati pri isti stvari, nagibajo se k egoizmu in narcisizmu, so nasilni in zelo hitro prestopijo prag zakona.

Post (1997, s. 70) pravi, da se kažejo zelo podobni zunanji vedenjski simptomi pri otrocih in mladostnikih, katerih razvoj gre v napačno smer. Zelo neprimerno, malomarno in predvsem nestrokovno je presoјati položaj otrok in mladostnikov po vedenjskih simptomih. Simptomi so indici, ki nas lahko pripeljejo k pojasnjevanju ozadja manifestiranih težav, kar smo že večkrat omenili...

Zelo težko je ob današnji nedorečenosti služb, ki se ukvarjajo z otroško in mladinsko kriminaliteto (sodišča, centri za socialno delo, nevladne organizacije, šolstvo...), postaviti ustrezno individualno merilo, ki bo primerno in v kompetentno pomoč ljudem, ki se odločajo o tem, ali bo pomoč tudi za tiste, za katere odločajo.

Sámo vedenje, ki se označuje kot odklonsko, je lahko tudi zgolj politična odločitev. V ospredju mora biti ogroženost otroka in njegov osebni razvoj. Vsako neustrezno vedenje v družini, v šoli ali javnosti, vsaka kršitev pravne ureditve tako nikakor še ne pomeni ogroženosti ali motnje v osebnostnem razvoju. Simptomi sami po sebi še ne dajejo končnih navodil o vrsti in stopnji neustreznega razvoja.

Napačno si je predstavljati, da mora izid vsebovati vzročno dorečenost. Ustrezna strokovna pomoč tega nikakor ne zahteva. Mnogo je že storjenega, če se nam uspe opreti na domnevne povezave. Ob tem si moramo še enkrat ozavestiti samoumevnost, da miselne predstave ne igrajo nobene vloge. Te predstave si ne naredijo samo starši ali šola, ki bi pri omenjeni otrocih sicer lahko zavzela mnogo strokovnejšo držo, temveč se tako odzivajo tudi strokovni delavci – z apriornimi ocenami (diagnozami) in prognozami (npr. »ta otrok mora v vzgojni zavod«).

Postavili smo si vprašanje, katere pojavnosti motenj vedenja in oseb-

nosti prinaša nov čas? Na katero od predstavljenih klasifikacij se lahko opremo? Najmlajša med njimi je stara dobrih deset let! Mnogi teoretiki in praktiki govorijo o potrebi novih razvrstitev o pojavnosti motenj vedenja in osebnosti. Žal se v množici različne literature nismo srečali z drugimi klasifikacijami oziroma katalogi pojavnosti, kakor s temi, ki jih omenjamo in ki so našemu prostoru bolj ali manj znani. Vsaka je odraz svojega časa. Zato je že skrajni čas za kompleksno (reprezentančno) raziskavo pojavnosti in vzročnosti vedenjskih in osebnostnih motenj slovenskih otrok in mladostnikov.

#### 4. Literatura

Bečaj, J. (1989). Kriteriji za oddajo v vzgojni zavod. *Ptički brez gnezda* 14(28), 7-30.

Bregant, L. (1976). *Psihodinamična teorija nevroz/Uvod v tehniko individualne analitične psihoterapije*. Ljubljana: Katedra za psihiatrijo Medicinske fakultete : Klinična bolnišnica za psihiatrijo.

Bregant, L. (1997). Navodila za klasifikacijo disocialnih motenj. *Ptički brez gnezda* 12(25), 7-23.

Dekleva, B. (1996). Nove vrste vzgojnih ukrepov za mladoletnike. V: Dekleva, B. (ur.): *Teoretska izhodišča in usmeritve, ki jih prinašajo novosti v sistemu vzgojnih ukrepov za mladoletnike*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 9-36.

Doef, V.d. (1992). *Four features of child psychopathology. An interdisciplinary model of classification and treatment*. V: J. D. Van der Ploeg (ed.): *Vulnerable youth in residential care, Part 2*. Garant, 19-27.

Kobolt, A. (1998). *Značilnosti socialno pedagoške diagnostike*. Defektologična slovenica 6(2), 41-48.

Myschker, N. (1993). *Verhaltensstörungen bei Kindern und Jugendlichen*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer GmbH.

Post, W. (1997). *Erziehung im Heim*. München: Juventa Verlag.

Schrader, W. (1991). *Heilpädagogische Heimerziehung bei Kindern und Jugendlichen mit Verhaltensstörungen und Lernbehinderungen*. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH.

Skalar, V. in Šelih, A. (1982). *Uvodna beseda*. V: *Analiza, ocena in usmeritve zavodske vzgoje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in oseb-*

nosti v SR Sloveniji. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Skalar, V. (1985). *Problemi in dileme obravnavanja otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti v vzgojnih zavodih v svetu in pri nas. V: Žerovnik, A. (ur.): Zbornik posveta Teorija in praksa vzgoje, izobraževanja, usposabljanja in izpopolnjevanja otrok, mladostnikov in odraslih z motnjami v telesnem in duševnem razvoju.* Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja, str. 427-432.

Škoflek, I. (1989). *Evaluacija procesov in efektov zavodskega tretmana otrok in mladostnikov z motnjami vedenja v socialistični republiki Sloveniji.* Doktorska disertacija. Beograd: Defektološka fakulteta, Univerza v Beogradu.

Strokovni članek, prejet decembra 1999.





# Integrativna terapija v delu s hiperaktivnimi otroki<sup>2</sup>

## Integrative therapy in the treatment of the attention deficit disorder

A. Matthias Fink

### Povzetek

A. Matthias Fink, Dipl. Sozpaed., Akademie fuer psychosoziale Gesundheit (EAG), Hueckeswagen, Fritz Perls Insitut fuer Integrative Therapie, Gestalttherapie und Kreativitaetsfoederung (FPI), Kuehlicetterstr. 49, Duesseldorf.

*Hiperaktivno vedenje je prikazano kot ustvarjalni razvojni proces v kompleksnem prepletu spreminjajočih se vplivov somatskih, emocionalnih, kognitivnih, sociokulturnih in ekoloških dejavnikov. Avtor predstavi kot način pristopa globinsko psihološko in socialno razumevanje prikazanega primera. Iz diferencirane diagnostike izpeljuje terapevtske postopke, ki oblikujejo cilje in vsebino terapije.*

**Ključne besede:** hiperaktivnost, integrativna terapija

### Abstract

*Hyperactive conduct Attention Deficit Disorder (ADD) is described as a creative process of development. Somatic, emotional, cognitive, social and environment reciprocal interaction effects have an influence on this process.*

<sup>2</sup> Prevod članka: Fink, A. M. (1998). Integrative Therapie in der Arbeit mit hyperaktiven Kindern. Integrative Therapie, 5-4, 298-313. Zahvaljujemo se Fritz Perls Institut za dovoljenje za objavo prevoda članka.

*Psychological and social analyses are demonstrated in an example of a therapy. Diagnostics of different aspects make therapy pathways, aims, and contents of the therapy possible.*

**Key words:** *attention deficit disorder, integrative therapy*

## 1. Uvod

Pred kratkim se je neka mati s svojim sinom naročila na posvet z besedami: »Moj sin naj bi imel bolezen s tremi črkami.« S temi besedami je izrazila - verjetno nevede - celo vrsto fenomenov (Kilian 1989; Hartman 1988).

- hiperkinetični sindrom je pri dečkih pet do desetkrat pogostejši kot pri deklicah
- problematično vedenje pogosto prehitro označimo kot bolezenski simptom,
- praktično gre za isto diagnozo z različnimi opisi - bodisi, da gre za otroke z bralno napisovalnim motnjami, minimalno cerebralno disfunkcijo (prim. Neuhauser, 1985) ali hiperkinetičnim sindromom. V Švici imenujejo to psihoorganski sindrom (prim. Ruf-Bachtiger, 1987, Ehrat/Mattmuller-Frick, 1991) in v ZDA ADD (Attention Deficit Disorder).

Srečanja z mnogimi nemirnimi otroki in njihovim svojci so mi vedno znova zastavljala vprašanja glede konceptov in teorij. Mnogovrstnost pojavnih oblik in različnosti v življenju teh otrok, obravnavanih v posvetovalnicah, zahteva prav tako mnogovrstne, diferencirane postopke. Prispevek najprej govori o diferenciaciji in razmejitvi pojma hiperkinetičnega sindroma, nato o pogojih nastanka hiperkinetičnega vedenja ter se končno vpraša o pomenu tako motečega vedenja.

Po oceni staršev in učiteljev ima vsak peti otrok motnje koncentracije in vsaki šesti otrok je »stikljiv« (Voss, 1988:79). Po raziskavah v psihiatričnih ambulantah naj bi imelo tri do deset odstotkov vseh osnovnošolcev v nemško govorečem prostoru hiperkinetični sindrom. Skupina (večina dečkov) sega od le nekoliko oz. občasno nekoncentriranih otrok do otrok, katerih vedenje je psihiatrično diagnosticirano kot vodilni sindrom motenega možganskega funkcioniranja. Za klasificiranje hiperkinetične motnje označujemo naslednje vedenjske posebnosti (primerjaj ICD 10):

- motorični nemir z zmanjšano sposobnostjo uravnavanja vedenja

- motnje pozornosti
- impulzivnost
- hitra vzdražljivost

Terapevtski koncept pogosto določa individualno ozadje določenega terapevta ali institucije in ne upošteva posebnih pogojev in možnosti v posameznem primeru za diferencirano, večperspektivno diagnostiko v multidisciplinarnem timu. Ameriška otroška psihiatra Wender in Wender (1980:25) govorita o dedno pogojenih težavah, pretirano poudarjenih vedenjskih potezah, ki se med ljudmi normalno razlikujejo in o genetsko ugotovljeni motnji. Iz tega izhaja nujnost medikamentozne obravnave. Pri vseh mora biti opravljen poizkus z zdravilom. Individualno vzpodbujanje otrok in družinsko svetovanje ocenjuje kot drugovrstno in deloma oziroma včasih priporočljivo. Pedagog Reinhart Voss (1991:13) očita zdravnikom, da je šele prosta prodaja Ritalina (stimulirajočega psihofarmaka) leta 1961 v ZDA povzročila nastanek medicinskega termina za vedenjske posebnosti, kot je minimalna cerebralna disfunkcija in hiperkinetični sindrom ter tako sprožila zdravljenje vedenjskih posebnosti s psihofarmaki.

## **2. Vzroki hiperaktivnega vedenja**

S pojmom »vzrok« povežujem iskanje poti nastanka. Pri delu z vedenjsko opaznimi otroki se namreč usmerjamo na iskanje »učinkovitega« (učinkovitih dejavnikov) (Voss/Wirtz 1996:62; Oaklander, 1981). Pri dolgoletnem delu z nemirnimi otroki še nisem spoznal nobenega, pri katerem bi zadostoval le medicinsko - telesni vidik. Po drugi strani pa je prav tako enostransko iskati vzrok izključno v družini ali družbi. Človek je - kar potrjujejo najnovejša raziskovanja v obdobju dojenčka - že pred rojstvom socialno bitje (Stern, 1992; Dornes, 1995). Dojenček navezuje stike z okoljem s svojim individualnimi sposobnostmi. Razvojni proces se tako sooblikuje z dojenčkom kot z njegovim okoljem. Metzmacher in Zaepfl (1996) govorita o notranje psihični in socialni resničnosti otroka, do katere moramo kot terapevti najti pot.

### ***2.1. Telesne posebnosti - konstitucionalni vzroki***

Telesne posebnosti, o katerih govori literatura in ki vodijo h hiperaktivnemu vedenju, razdelimo v dvoje področij:

- biokemične, oziroma nevrokemične spremembe v metabolizmu možgan,

- motnje senzorične sposobnosti integracije, regulacije in krmiljenja kot tudi manko diskriminacije dražljajev in pozornosti.

### ***Biokemične oziroma nevrokemične spremembe v metabolizmu možgan***

Z motnjami v metabolizmu možgan lahko pride do neravnotežja med nevrotransmitterji noradrenalinom, serotoninom in dopaminom. To lahko zopet vodi k motnjam ravnotežja med ekscitatornimi (aktivirajočimi) in inhibitornimi (zavirajočimi) centri centralnega živčnega sistema (Schraff, cit. po Voss, 1988:75). Altherr (cit. po Passolt, 1993:16) govori o raziskavah Zametkina, ki je potrdil to tezo in jo imenoval zmanjšan metabolizem glukoze na področju možgan, kar je bistveno za uravnavanje koncentracije in motorike. V tej povezavi moramo opozoriti na razprave o neprenašanju hranljivih snovi. Psihologinja Doris Bartholomai-Post razlaga uspeh rigoroznih ukrepov diete s paradoksnim psihološki učinkom (dokumentacija LAG 1977). Z dieto prisilimo celoten družinski sistem, da se usmeri na občutljivost hiperaktivnega otroka. Za tega otroka se tako mnogočemu odpovedo. Istočasno se natančno in strogo držijo točno določenega sistema slabe in škodljive prehrane. Tako se seveda opredeli »krivec« in se lahko »bori proti njemu«. Otrok in družina sta razbremenjena in usmerita svojo energijo na skupno izločanje škodljivih vplivov. Po mojih opazovanjih so vendarle manj problematični fosfati v prehrabnenih proizvodih kot močna želja mnogih nemirnih otrok po sladkarijah.

Nadaljnja, oziroma dopolnjujoča teza izhaja iz stimulacije možgan s stalnim gibanjem. Otroci s svojim vedenjem sprožijo zmanjšan možganski metabolizem (Lempp in sod., 1990). Ta teza razloži tudi paradokсно učinkovanje stimulansov, zelo jasno pa kaže tudi na samoozdravitveno moč otrok. Iz tega izhaja za avtorja nujnost, da dobimo pred vsakim vplivanjem na spremembe predstavo o smislu, oziroma pomenih in vzrokih teh posebnosti.

### ***Motnje sposobnosti senzorične integracije, regulacije in uravnavanja kot tudi mankov diskriminacije dražljajev in pozornosti***

O tem, ali lahko te motnje učinkujejo tudi na spremembe v metabolizmu možgan in/ali na genetske dispozicije, kot tudi na škodljive vplive pred, med ali pa po porodu, ne razpravljam, ker bi to preseгло okvire tega sestavka.

Ayres (1984) opisuje procese senzorne integracije zelo diferencirano in razločno. Motnja te zelo kompleksne predelave različnih čutnih vtisov lahko vodi neposredno z izravnalnim gibanjem ali posredno s prekinitvami ali izogibalnimi strategijami, k nemirnemu ali vpadljivemu vedenju - (Zimmer, 1989; Weiss, 1984). Na podlagi pomanjkljive diskriminacije, selekcije in filtriranja dražljajev se otroci ne bi mogli zadovoljivo zavarovati proti motečim zunanjim dražljajem, tako da bi prišlo do preplavljanja z dražljaji in nadaljnje prevelike stimulacije (Bauer, 1986:27).

Hiperkinetični otroci lahko ostanejo le za kratek čas v stiku z drugimi. Zaradi svojega nemira izgubijo povezavo z ljudmi, morda tudi z lastnim, neprijetno občutenim zaznavanjem. Tako se zaščitijo s prekinitvijo kontakta pred tem, da bi jih preplavili dražljaji in prekomerna stimulacija. Že nekaj let potekajo raziskave o motnjah avditivnega zaznavanja, oziroma centralnega »napačnega slišanja« (Esser, 1987; Esser/Schmidt, 1987; Stevens, 1975). Pri tem raziskujejo in ugotavljajo povezavo med spremenjenim zaznavanjem šumov (ropota) in nemirnim vedenjem. V okolju, ki je spodbudno in upošteva otrokove posebnosti, se lahko izravnava telesne pomanjkljivosti, dispozicije in motnje (Eisert/Eisert, 1986). Prav tako pa se lahko ob neugodnih pogojih razvijejo pri majhnih oškodovanostih izrazite vedenjske posebnosti in motnje osebnosti.

## ***2.2 Posebnost v življenjskem okolju - psihosocialni vzroki***

Ljudje se ne odzivajo z nemirnim vedenjem le na notranje impulze, temveč prav tako na situacije, ki so jim izpostavljeni v svojem okolju. Če je nemir v neposredni povezavi z jasno prepoznavnim dogodkom, kot je npr. vznemirjenje pred rojstnim dnevom, všolanjem, šolsko nalogo in podobnim, mora biti že nekaj posebno izrazitega, da ga ocenjujemo oziroma vrednotimo kot vpadljivo ali nenavadno. Prav te povezave pa pri hiperaktivnih otrocih praviloma ni. Vpadljivo vedenje je pogosto edina možnost, ki kaže na njihovo stisko in jo moramo vedno razumeti tudi kot signal. Nekateri otroci žive v stalni napetosti, stalno so na preži, da bi se lahko zaščitili.

Iz raziskav o temperamentu izhaja, da duševni razvoj otroka ni odvisen le od vplivov okolja, niti samo od dednosti, temveč od kompatibilnosti obeh. Novo v tej zamisli je, da ne smemo pri motenem osebnostnem razvoju izhajati le iz patologije staršev ali drugih noks iz okolja, temveč predvsem iz nezdržljivosti normalnih variacij obeh (Zentner 1993, 125).

### **5. Učinkovanje hiperaktivnega vedenja**

Po telesnem konceptu v integrativni terapiji je človek »telesni subjekt v življenjskem okolju« (Petzold, 1988:179). Tako bi lahko hiperaktivno otrokovo vedenje razumeli kot posledico ustvarjalnega razvojnega procesa, ki se oblikuje v kompleksnem prepletu mnogostranskih vplivov iz somatskega, emocionalnega, kognitivnega, sociokulturnega in ekološkega področja. V medčloveškem dialogu velja »smiselnost sobivanja« (Wernet, 1991:79; prim. Mattner, 1995). V procesualni, večperspektivni diagnostiki, v katero se pri srečanju z otrokom spustimo, postane razumljivo, da lahko dojamemo in razumemo njegovo nemirno in morebiti resnično hiperaktivno vedenje le kot izraz kompleksnih, medsebojno učinkujočih povezav: v integrativni terapiji opisujemo pot pridobivanja spoznanj prek zaznavanja, dožemanja, razumevanja in razlage kot hermenevtični proces (Rahm, 1993:54). V terapiji z otroki opisujemo dvoje osnovnih načinov - poti:

- globinsko psihološko razumevanje smisla,
- socialno razumevanje smisla.

Z notranjo rezonanco, ki jo vzbudi otrok pri terapevtu (kontratransfer), je omogočen dostop do neverbalnega ozadja (Metzmacher in dr., 1996:75). Da bi prišel do te rezonance, si je avtor zastavil naslednja vprašanja: Kakšna čustva je ta otrok izzval pri meni? Kako se je spremenil moj telesni občutek v stiku z njim? Kakšne impulze imam? Kakšne fantazije? Kakšno vlogo si določam? Obstajajo protislovna zaznavanja? Kakšne slike nastajajo v meni?

### **4. Diagnostični potek (primer Daniela)**

Sedemletnega Daniela je prijavila v posvetovalnico njegova mati na priporočilo učiteljice zaradi motečege in agresivnega vedenja. Sama pogosto čuti, da jo Daniel izziva. Tudi doma je zelo nemiren in stalno prekračuje meje. Mati si očita, da je Daniela sigurno razvadila, ker je bil precej bolan. Pogosto je imel vnetje srednjega ušesa, dvakrat je bil operiran in pri treh letih je postal „plav.“ EEG naj ne bi bil v redu, vendar so ji zdravniki svetovali, naj počaka. V zadnjih štirih mesecih je imel štirikrat težke, z bruhanjem spremljane napade glavobola, vsakokrat kmalu potem, ko je zaspal.

Danielovo mater sem pri prvem razgovoru doživel kot žensko, ki se zelo trudi in želi stikov, njen poudarjeno ležeren način pripovedovanja pa ni bil v skladu z njeno in Danielovo dramatično življenjsko zgodbo. Očit-



no ni mogla zaznati in čutiti nekaj bistvenega v svojem življenju in Danielovi situaciji. Tako se je izoblikovala slika prilagodljive, konfliktov se boječe žene, ki je sama dosti zdržala in to pričakuje tudi od svojega sina. Daniel je otrok iz prvega zakona, po hudih in nasilnih prepirih se je ločila. Daniel ima sedaj starejšo, nevpadljivo polsestro. Zaradi materine zapolitve je bil Daniel dalj časa v dopoldanskem varstvu pri materinih starših. S starim očetom ima Daniel dobre odnose. Danielova mati se je zopet poročila. Očim se zelo trudi za Daniela, ima pa res stroge, rigidne vzgojne predstave. Tepel ga je zaradi »upravičenih razlogov«. Materi in očimu se je težko vživeti v Danielove težave, bojita se podedovanih vedenjskih vzorcev pravega očeta. Daniel obiskuje po ponesrečenem všolanju že tretji mesec malo šolo.

Po prvem razgovoru z materjo sem bil radoveden, kako bo potekalo prvo srečanje z Danielom. Pričakoval sem otroka iz „nasilne“ družine, ki ima probleme z mejami in te ali prekorači ali se bojazljivo zadržuje. Spraševal sem se, kako bo učinkoval name: Je to „ranljiv“ otrok, ki se podredi moči, ali bo otrok, ki premaguje strah z agresivnim in nemirnim vedenjem? Vstopil je majhen, zanemarjen deček s povešenimi rameni. Ni učinkoval kot šolski otrok pri sedmih letih, temveč kot petletni otrok iz vrtca. Preden je stopil z mano v stik, se je razgledoval po sobi, vzela igro iz predala in se nekaj časa ukvarjal z njo. Zelo razločno se je izogibal stika z mano. Igra je bila zanj prezahtevna, prekinil jo je in iskal novo zaposlitev. Njegovo vedenje med uro sem si razlagal kot poizkus, da naredi to, kar se od njega pričakuje: z nečim se tiho ukvarja. Pri tem se je preveč naprezal, postal je negotov in nemiren. Njegov vzorec, njegov notranji skript za takšne položaje, je očiten: „Storiti moram, kar se od mene pričakuje, sam si moram priti na jasno ter zdržati neprijetna razpoloženja in čustva.”

Po opazovanju sem Danielu predlagal, naj nariše sliko in s tem prevzel strukturiranje ure. Daniel je risal mirno in koncentrirano približno deset minut, potem je risbo naslovil: „Deček s solzami, joka, ker dežuje.” Njegova slika se me je dotaknila na različnih ravneh: kričeč glavonožec z debelimi solzami obupa, morda tudi jeze, brez pomoči, ki jo je poudarjalo slabo narisano telo brez rok, je vzbudilo globoko sočutje. Čutil sem potrebo, da se obrnem k njemu in se zanj zavzamem. Smejoče se sonce na sliki je bilo še daleč, vendar je izražalo upanje. Ena od dveh hiš na sliki je stala popolnoma na dežju, druga pa je bila na levi strani slike, lepa in suha. Iz poševno stoječega drevesa se ni dalo dobro razbrati, ali se grozeče sklanja nad desno hišo, ali pa jo ščiti pred vetrom in viharjem. Sta bili obe hišici za materino

družino in stare starše in posamezna hišica za pravega očeta? Katera od teh stoji v dežju?

Na drugi ravni pa kaže glavonožec sedemletnega dečka na probleme s fino motoriko in okulomotorno koordinacijo. Mnogo otrok s problemi telesne koordinacije „pozabi“ pri risanju človeka narisati noge ali roke. Da bi lahko diferenciral psihosocialno in telesno ozadje, sem poleg tega, da sem opravil svojo diagnostiko, predstavil Daniela še zdravnici za nevrološko-motostopske preiskave. Dosežke iz projektivnih testov in testov inteligentnosti sem povzel iz poročila šolske svetovalne službe. Sam sem izvedel scenotest, risanje človeka in drevesa, Frostigin test zaznavanja (FEW; Frostig, 1979; Frostig/Horn, 1976) in test telesne koordinacije po Kipharžu in Schillingu. V testni situaciji je Daniel najprej odbijal kontakt. Stalno je iskal nove dražljaje in „se pustil“ voditi od svojih impulzov zaznavanja. Imel je znatne probleme pri vizuomotorični koordinaciji in prostorskih odnosih, na testu so bili daleč najbolj podpovprečni rezultati na področju zaznavanja konstantnosti. Njegova lateralnost je bila nejasna, pisal je z desno, risal pa z levo roko. Njegove zmožnosti izražanja in risanja kot tudi intelektualne storilnosti niso ustrezale kronološki starosti, pri čemer je bil pri vsakokratni testni situaciji nemiren in impulziven. Daniel je bil vitalen, radoveden, željan gibanja in je izvajal svoje ideje kljub odporu in preko mej. Na daleč se je izogibal doživetjem neuspeha. Njegova grobomotorična koordinacija je bila - razen lažje vestibularne nesigurnosti - dobra: rad je telovadil, še rajši vozil kolo.

Na psihosocialnem področju se je pokazalo naslednje: Daniel je poznal nasilne stike med očetom in materjo. Zares se je bal udarcev in imel difuzne eksistenčne strahove. Negotovost je izrinil in jo »preigraval«, predvsem v zvezi s pravim očetom. Favoriziral je stare starše. Med hospitacijo v mali šoli je avtor dobil naslednji vtis: Daniel sodi med učence, ki so zelo zainteresirani, vendar znatno moti pouk s svojo nepotrpežljivostjo in impulzivnostjo. Ob neuspehu ima zelo malo tolerance in pri srečanju z otroki postane zelo hitro nekontrolirano agresiven. Za učiteljico pomeni njegova neodkritost velik problem.

Nevrološko - motostopske preiskave kažejo naslednje: zdravnica je videla Daniela trikrat po eno uro. Zaradi odklonilnega in nemirnega vedenja je lahko le delno izpeljala preiskave. Izstopali so pokazatelji motenj reguliranja tonusa in koordinacije, posebno na področju hrbta, ramen, zgornjega dela rok, tilnika in eventualno očesne miškulature. Njegov občutek za ravnotežje v trupu ni ustrezen starosti; kažejo se motnje v zaznavanju in pre-

delavi dražljajev kot tudi serialnih dosežkov (razvrščanje poteka dejanj in mišljenja). Njegovo zaznavanje telesa se zdi brez posebnosti. Daniel je stalno v gibanju s spreminjajočo se aktivnostjo. Če sedi tiho, se »pogrezne« vase in postane jokav. Zdi se, da se stimulira s svojim nemirom. Emocionalno učinkuje zelo nestabilno.

#### **4.1. Povzetek vrednotenja vtisov in izsledkov**

Danielovo vpadljivo vedenje lahko klasificiramo kot hiperaktivnost: motorni nemir, motnje pozornosti, impulzivnost in hitra vzdražljivost. Čeprav so bili različni pokazatelji za telesne dispozicije, je bil najprej v središču moje pozornosti Danielov izjemen strah, nizek občutek lastne vrednosti, slabe funkcije jaza in ogrožujoča življenjska situacija. Daniel se je znašel v sistemu »začaranega kroga.« Potrebuje gibanje, da ojača mišični tonus v zgornjem delu telesa, kar pa okolica sankcionira kot »cepeljavnost.« Izogiba se doživetjem neuspeha, ker ga ne zmore zdržati zaradi izjemno slabega občutja sebe samega. Tako vedno znova doživlja odklanjanje ali pa se zaradi sramežljivosti počuti ponižanega. Njegov nemir in agresivnost vidim kot reakcijo na napetosti in ogrožanja, v katerih Daniel živi - namreč strah pred udarci in hudim kaznovanjem, vzdušjem ogroženosti, storilnostnega pritiska in prevelikih zahtev. V Danielovem vedenju so oživeli spomini, žalitve in poškodbe, ki mu jih je zadal njegov oče. Za svoje ambivalentne občutke do pravega očeta ne najde razumevanja. Njegova mati prepušča vzgojo drugim: najprej pravemu očetu, nato starim staršem in sedaj očimu. Konstantni osebi: mati in sestra, sta slabotni in ga ne moreta zaščititi pred masivno samovoljo moških. Podobno kot mati se skuša prilagoditi novim situacijam, kar pa mu ne uspe zaradi telesnih problemov, čustev ambivalentnosti kot tudi notranje moči.

V njegovi telesnosti se odraža telesno, duševno in duhovno ozadje kot tudi življenjsko okolje, v katerem je zrasel. Daniel se oblikuje v strukturo, ki mu nudi oporo in ga ne ogroža. Oblikuje se prek ljudi, ki zaznavajo njegove slabosti in moči ter ga vzpodbujajo, vendar ga prav tako ščitijo pred prevelikimi pritiski in napadi. Moja lastna notranja rezonanca obsega zelo močne, zaščitne impulze. Rad bi na hitro nekaj spremenil - tudi zato, da se v meni ne bi več razširjala teža otrokove usode. Prognozično pozitivna je Danielova sposobnost izražanja kot tudi pripravljenost navezovati stike. V sproščujočem vzdušju, z varno strukturo brez prevelikih pritiskov, se lahko Daniel kreativno igra in uživa v situaciji. Njegov trud za prilagajanje vsebuje tudi nekaj šarmantnega in ljubkega. Njegovo vpadljivo vedenje v šoli

razumem kot klic v stiski in s tem tudi kot izraz njegovega upanja na spremembo. To upanje najdem tudi v Danielovi sliki - simbolizirano z rumenimi žarki sonca na desnem robu slike.

## 5. Terapevtske intervencije

Moj prvi odziv odgovarja Danielovemu simptomu: »Hitro nekaj storiti.« Hitro naj bi se nekaj spremenilo. Kolegica Barbara Hurten-Ungar imenuje fenomen hiperaktivnega otroka: »razvrednotenje očesnega pogleda« (dokumentacija LAG 1997). Sam sem tako le odrinil kompleksnost, ki se je intenzivno razširjala v meni. Posledica je bila »pogum jemajoča« - izgubil sem upanje, da bi lahko uspešno sodeloval v razreševanju problema. Individualna terapija z Danielom bi morala biti usmerjena tako psihomotorno kot tudi psihodinamsko in bi učinkovala šele dolgoročno. Intervencija v družini bi morala najprej premagati odpore, da bi odprli prepovedane teme. Aktualno nasilno vedenje ne bi smelo biti neposredno omenjeno v razgovoru. Družinski razgovor je še dodatno otežkočen zaradi neznatne sposobnosti refleksije in omejene notranje ter zunanje fleksibilnosti staršev. Učiteljica v mali šoli je preobremenjena z Danielom (v razredu s petindvajsetimi otroki z individualnimi problemi) in pripravo na šolo, istočasno pa nujno zahteva spremembo.

V tem razpoloženju brezizhodnosti lahko razumem starše, ki žele mnogo obetajočo in hitro učinkujočo terapijo. Videl sem privlačno moč medikamentozne terapije oz. terapije, ki posreduje recepte, kot je npr. terapija z dieto ali »trdnim držanjem« (Defersdorf, 1991). Vendar pa pri premagovanju takšne brezupnosti pomaga le progresivno načrtovana obravnava, ki usmerja terapevtske cilje k aktualno obvladljivim razvojnim nalogam in otrokovim resursom ter vključuje socialni sistem (Metzmacher in dr., 1996:121). Za Daniela je aktualna razvojna naloga v uspešnem obiskovanju šole; če se posreči, da se integrira v šolski sistem, se tako povečajo njegove sposobnosti in občutenje lastne vrednosti in razširi socialna mreža, v kateri živi. Na podlagi tega sem predlagal, kot naslednji korak, skupni razgovor s starši in učiteljico v šoli. Z vključitvijo in sodelovanjem različnih ljudi, ki se srečujejo s hiperaktivnim otrokom, se razdeli obremenitev in odgovornost na več ramen. Včasih je potrebna še nadaljnja pomoč družini, npr. oskrba v zavodu ali zavetišču ali socialna pedagoška pomoč.

Da ne bi Danielovo integracijo v šoli preveč motili neustrezni odzivi iz domačega okolja in da bi zmanjšal njegovo ogroženost od očima, sem po-

nudil staršem še dodaten razgovor v svetovalnici. Danielovo vedenje sem razložil kot reakcijo na napetosti in kot posledico njegove telesne oškodovanosti. Starše pogosto izzivajo otrokove reakcije, ker se čutijo krivi zaradi otrokovih storilnostnih šibkosti in strategij izogibanja, pogosto povezanih z izpadi besa. Predstavil sem jim drug vidik otrokove stiske. Pripravljen sem bil v posvetovalnici nuditi Danielu »varujočo izkušnjo otoka« - prostor za terapijo. V terapevtskih postopkih, usmerjenih k vajam in doživljanju, sem z Danielom delal na njegovih strategijah obvladovanja. Uspelo mu je, da je svoje kreativne, a žal pogosto neprimerne poizkuse reševanja problemov spremenil v uspešnejše vzorce. V terapevtskih razgovorih s starši smo prav tako predelali nove možnosti, kako bolje obvladovati težavne situacije.

## **6. Integrativna individualna terapija, diadna terapija, triadni setting**

V začetku svojega terapevtskega dela sem usmeril pozornost izkjučno na otroka, kmalu pa sem se preusmeril na to, kar se dogaja v terapevtski situaciji v dvoje. Danes raje govori o triadnem sistemu - s tem izrazom si ozavestimo, da so poleg dveh, realno navzočih oseb, tu še osebe, ki prinašajo v terapevtsko seanso - socialno okolje. V družinsko-terapevtskem »settingu« so npr. manjkajoči družinski člani označeni s praznim stolom in postanejo tako vidni ter udeleženi. Hiperkinetični sindrom in poseben pomen gibanja v otrokovemu razvoju vzpodbujata telesno-gibalni koncept obravnave v individualni in grupni terapiji. Temelj naslednjih izvajanj so koncepti integrativne terapije (Petzold, 1993). Za terapijo hiperaktivnih otrok razlikujem naslednje splošne cilje:

- pomoč in podporo pri obvladovanju nastajajočih razvojnih nalog,
- stabiliziranje zdravih sposobnosti in spretnosti tudi zato, da bi se ostale motnje kompenzirale,
- posredovanje in vzpodbujanje sposobnosti za neposredno in celostno gibanje ter soočanje.

V integrativni otroški terapiji postane terapevt časovno določen, pomemben spremljevalec, ki s skupno igro, gibanjem in ustvarjanjem omogoča oziroma uresničuje živo, naklonjeno interakcijo. Vendar poteka ta interakcija z nemirnim otrokom v začetku terapije le v omejenem obsegu. Otroci neposredno in hitro prekinjajo kontakt, se obrnejo ali gredo proč.

Verbalno komunikacijo moramo pogosto podpreti z očesnim kontaktom in dotiki. Daniela sem pogosto vzel v naročje, ko sem govoril z njim, in mu



pri tem pokazal, kaj mora storiti. Na drugi strani pa je razumeti izogibanje tudi kot obrambo in odpor pred doživljanjem prevelikih deficitov in insuficience. Sposobnost odpora vrednotimo kot pozitivno: kot izraz moči, da se zaščitimo, je pa hkrati disfunkcionalna, ker ovira pozitivne spremembe.

Na primeru iz terapije bom opisal svoj postopek. Daniel naj bi zložil dvanajst kartončkov, ki predstavljajo scene iz zgodbe, v pravilni vrstni red. Ob tovrstnih nalogah sem se spopadal z Danielovimi težavami razumeti potek dejanj in diferencirano zaznavati situacije. Teh dvanajst kartončkov je zahtevalo nekaj vztrajnosti in koncentracije, kot tudi premagovanje frustrirajoče izkušnje, da na začetku ne vidiš takoj rešitve. Ko si je na hitro ogledal kartončke, se je Daniel obrnil proč in šel k steni za plezanje. Zdelo se mi je, da je za Daniela to prezahtevno in je zato iskal rešitev v steni za plezanje. Odzval se je kot majhen otrok, ko se takrat, ko je negotov, oklene matere. Podobne prizore sem vedno znova doživel pri terapiji otrok, ki so se zaščitili pred strahovi tako, da so se oklenili telovadne prečke ali zalezli v visečo mrežo, zatekli v votlino, se vkopali v gradove - to pa je že zrelejša rešitev z agresivnim pristopom.

Za hiperaktivne otroke, ki imajo pogosto težave v koordinaciji, je delo z risanjem, gnetenjem, barvanjem in oblikovanjem prezahtevno. Dobro pa so se zato obnesli »veliki materiali«, kot so kartoni, kocke iz pene, veliki valji in podobno. Tak grob material zahteva manj finomotorične spretnosti, zahteva pa napor celega telesa in otrok se lahko pri tem giblje. Pri oblikovanju terapevtske ure je treba nujno upoštevati potrebo po gibanju. Vaje za Daniela sem spremenil tako, da je moral prinesiti kartončke iz ene strani prostora na drugo na veliki deski in jih na drugi strani uredil. Otroci imajo radi posredno komunikacijo z mehкими živalmi in lutkami itd. Winicott (1985) imenuje te medije »prehodne objekte,« Petzold (1993) pa intermediarne objekte. Daniel mi je pokazal po štirih tednih premora v terapiji žival in jo predstavil kot bojzljivega zajčka. Pozdravil sem tega bojzljivega zajčka in skupaj s Danielom premišljeval, kaj bi ta zajček rad počel. Daniel je poiskal med živalmi dolgoroko opico, ki je vzela zajčka v naročje in postavil oba na polico. Bojzljivi zajček je simboliziral Danielove strahove - z njim sem iskal rešitve na simbolni ravni. Aktivna udeležba pri reševanju pa je Daniela tudi v realni situaciji vzpodbudila, da je razvil lastne ideje in rešitve.

Hiperaktiven otrok zahteva poleg enopomenskega naklonjenega vedenja jasno prostorsko strukturiranje. Terapevtski prostor sem oblikoval s ciljno izbranimi dražljaji, da bi usmeril pozornost in izboljšal koncentraci-



jo. Zaradi slabega selekcioniranja dražljajev so otroci hitreje iritirani zaradi usmerjenosti na terapevta in se tako odvrnejo od vaj. Poleg tega se vedno znova oblikujejo situacije, v katerih otroci sami določajo načine potekov, v katerih sami čutijo, kaj jim v danem trenutku »dobro de.«

Še en primer iz dela z Danielom: v začetku ure je bil zelo nemiren, tekal je naokoli, plezal na steno in skakal na blazino. Opazoval sem ga, kako je užival ob tem in nato z njim razvijal različne možnosti: skočiti, pasti ali se vreči na blazino. Doživljanje teže, taktilnega in vestibularnega stimuliranja so pomirjujoče učinkovali na Daniela. Končno me je Daniel sam vzpodbudil, da sva ponovila sestavljanke iz zadnje ure. Torej velja biti odprt za samoozdravitvene moči otrok, zlasti zato, ker je naša zmožnost vživljanja v motnje zaznavanja teoretična in je v praksi vedno omejena.

## 7. Integrativna grupna terapija s hiperaktivnimi otroci

Od otrok, ki so vključeni v skupino, se zahteva »zadovoljiva sposobnost za diferenciranje, srečevanje in vzdrževanje kompleksnosti, torej zadostna mera moči jaza in pregnantnosti identitete« (Petzold/Schneewind, 1986:230). Tega hiperaktivni otroci pogosto (še) ne zmorejo, tako da moramo o skupinski terapiji dobro premisliti in se prej pripraviti. V kliničnem delu grupne terapije za zgodaj in težko motene otroke sodelujejo poleg terapevtskega para še druge odrasle osebe (Metzmacher, 1987; Rahm, 1997). V posvetovalnici nisem oblikoval skupin z izključno hiperaktivnimi otroci, temveč sem ponudil posameznim otrokom, po individualni terapiji ali vzporedno ob njej, udeležbo v terapevtski skupini petih do šestih otrok z različnimi posebnostmi v odzivanju. Pri sestavljanju skupine sem moral upoštevati motenost otrok, možnosti terapevtov kot tudi institucionalne okvirne pogoje, da bi se lahko izognil naraščanju disfunkcionalnih procesov.

## 8. Literatura

Ayres, A. J. (1984). *Bausteine der kindlichen Entwicklung*. Berlin: Springer.

Bauer, A. (1986). *Minimale cerebrale Dysfunktion und/oder Hyperaktivität im Kindesalter*. Berlin: Springer

Berger, E. (1977). Das Problem der Teilleistungsschwache in seiner Bedeutung für die Schule. In: Berger, E. (Hg.). *Teilleistungsschwache bei Kindern*. Bern: Huber.

- Defersdorf, R. (1991). *Druck mich mal ganz fest*. Freiburg: Herder.
- Ehrat, F., Mattmuller-Frick, F. (1991). *POS-Kinder. Schule und Familie*. Stuttgart: Haupt.
- Eisert, H.G., Eisert, M. (1986). Ein Forderungsprogramm für hyperaktive Kinder. In: Forschungsgemeinschaft »Das körperbehinderte Kind« (Hg.). *Entwicklung und Forderung Körperbehinderter*. Heidelberg: Edition Schindele.
- Esser, G. (1987). Auditive Wahrnehmungsstörungen und Fehllhörigkeit bei Kindern im Schulalter. *Sprache, Stime, Gehör* 11, 10-16.
- Esser, G., Schmidt, M. (1987). *Minimale Cerebrale Dysfunktion – Leerformel oder Syndrom?* Stuttgart: Enke.
- Esser, M. (1992). *Bewegung – Grunde*. München: Reinhardt.
- Frostig, M. (1979). *Bewegungserziehung*. Dortmund: Cruwell.
- Frostig, M., Horn, D. (1976). *Individualprogramm zur visuellen Wahrnehmungsförderung*. Dortmund: Cruwell.
- Hafer, H. (1984). *Die heimliche Droge – Nahrungsmittelphosphat*. Heidelberg: Kriminalistik.
- Hartmann, J. (1988). *Zappelphilipp, Storenfriend*. München: Becksche Reihe.
- Kilian, H. (1989). Eine systematische Betrachtung zur Hyperaktivitätsüberlegungen und Fallbeispiele. *Praxis der Kinderpsychologie und Psychiatrie* 38, 90-96.
- Kiphard, E. J. (1985). *Mototherapie, Teil I*. Dortmund: Modernes Lernen.
- LAG Nordrhein-Westfalen e.V. (1996). *Dokumentation der Fachtagung vom 8.10.1996: »Unkonzentriertheit – Unruhe – Aggressivität – Hyperaktivität«*.
- Lempp, R., Pietsch-Breitfeld, B. (1990). Die Intelligenzstruktur hypermotorischer Kinder: vergleichende Untersuchungen an 2229 HAWIK – Profilen. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 39, 80-87.
- Lesigang, Ch. (1977). Der Beitrag der Motoskopie zur Diagnostik von Teilleistungsschwachen. In: *Teilleistungsschwachen bei Kindern*. Bern: Huber.
- Liebig, W., Bauer, A. (1986). Ein mehrdimensionaler Therapieansatz im Sport mit MCD – Kindern. In: Forschungsgemeinschaft »Das körperbehinderte Kind« (Hg.). *Entwicklung und Forderung Körperbehinderter*. Heidelberg: Edition Schindele.

Linn, M., Holz, R. (1987). *Übungsbehandlung bei psychomotorischen Entwicklungsstörungen*. München: Reindhardt.

Mattner, P. (1995). Vom Sinn des Zappeln – das Hyperaktive Syndrom verstehen. In: Passolt, M. (Hg.). *Das hyperaktive Kind*, 34.

Metzmacher, B. (1987). Integrative Bewegungstherapie mit Kindern, In: Petzold, H., Ramin, G., (Hg.). *Schulen der Psychotherapie*. Paderborn: Junfermann.

Metzmacher, B., Petzold, H., Zaepfel, H. (1996a). *Therapeutische Zugänge zu den Erfahrungswelt des Kindes von heute. Integrative Kindertherapie in Theorie und Praxis, Bd. 1*. Paderborn: Junfermann.

Metzmacher, B., Petzold, H., Zaepfel, H. (1996b). *Praxis der Integrativen Kindertherapie in Theorie und Praxis, d.2*. Paderborn : Junfermann.

Neuhauser, G. (1985). Minimale cerebrale Dysfunktion. In: Voss, R. (Hg.). *Pillen für den Störenfried?* München: Reindhardt.

Oaklander, V. (1981). *Gestaltherapie mit Kindern und Jugendlichen*. Stuttgart: Klett-Cotta.

Passolt, M. (1995). *Hyperaktive Kinder: Psychomotorische Therapie*. München: Reinhardt.

Petzold, H.G. (1993). *Integrative Therapie. Modelle, Theorien und Methoden für eine schulübergreifende Psychotherapie, Bd 1, 2 u. 3*. Paderborn: Junfermann.

Petzold, H.G., Schneewind, U. J. (1988). Konzepte zur Gruppe und Formen der Gruppenarbeit in der Integrativen Therapie und Gestalttherapie. In: Petzold, H. G., Fruhmann, R. (Hg.). *Modelle der Gruppe*. Paderborn: Junfermann.

Rahm, D. (1997). *Integrative Gruppentherapie mit Kindern*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Rahm, D. (1995). *Einführung in die Integrative Therapie*. Paderborn: Junfermann.

Ramin, G., Petzold, H.G. (1987). Integrative Therapie mit Kindern. In: Petzold, H.G., Ramin, G. (Hg.). *Schulen der Kinderpsychotherapie*. Paderborn: Junfermann.

Ruf-Bachitger, L. (1987). *Das frukindliche psycho-organische Syndrom*. Stuttgart: Thieme.

Stevens, J.O. (1975). *Die Kunst der Wahrnehmung*. München: Kaiser.

- Tants, D. (1984). *Phos und Phati*. Wahlstedt: Partisch & Ziemann.
- Vogel, G. (1995). Elternberatung – ein mehrperspektivischer Ansatz. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie* 44, 23-30.
- Voss, R. (1988). *Medikamentenmissbrauch und auffälliges Verhalten von Kindern im Alter von 6-14 Jahren in Nordrhein-Westfalen. Kurzfassung des Forschungsberichts*. Minister für Arbeit, Gesundheit und Soziales des Landes NRW: Dusseldorf.
- Voss, R. (1991). *Hyperaktivität: Warum Philipp zappelt*. *Psychologie Heute* 6, 36-42.
- Voss, R. Wirtz, R. (1996). *Keine Pillen für den Zappelphilipp*. Reinbeck:rororo.
- Weiss, K. (1994). *Bewegungsspiele mit Kindern*. Weinheim: Beltz.
- Wender, P. H., Wender, E. H. (1980). *Das hyperaktive Kind und das Kind mit Lehrstörungen*. Ravensburg: Maier.
- Winnicott, D.W. (1985). *Von der Kinderheilkunde zur Psychoanalyse*. München: Kindler.
- Zentner, M.R. (1995). *Die Wiederentdeckung des Temperaments*. Paderborn: Junfermann.
- Zimmer, R. (1989). *Kreative Bewegungsspiele*. Freiburg: Herder.
- Prevedla: Jasna Vodeb.

# Vzgojni zavodi na internetu

*Matej Sande*

*Matej Sande,  
dipl. soc. ped.,  
Pedagoška  
fakulteta  
v Ljubljani,  
Kardeljeva pl. 16,  
1000 Ljubljana.*

Tokrat se bomo v rubriki Internet napotili na virtualni sprehod po slovenskih vzgojnih zavodih. Danes je navzočnost v spletu nujna prvina vsakega dobrega trženja, pa tudi neprofitnih nevladnih organizacij in ustanov, ki hočejo s predstavitvijo na internetu na določen način pritegniti pozornost na svojo dejavnost. Pri tem se ponuja nekaj pomembnih tržnih dejavnikov. Internet je razmeroma cenen medij, ki doseže teoretično neomejeno število ljudi. Število ljudi je lahko omejeno z jezikom, kar pomeni da bo določena stran zanimiva samo za eno ali v najboljšem primeru za nekaj držav. Spletni jezik je še vedno v največjem obsegu angleščina, posamezne države pa si prizadevajo za lokalizacijo omrežja, kjer bodo informacije predstavljene v domačem jeziku. Stran, ki je odprta v svet, mora vsebovati angleške prevode vsaj najnujnejših podatkov predstavitve (opis dejavnosti, osebe in ponudba). V zadnjih dveh letih se je začel pospešeno razvijati slovenski internet, ki je vedno bolj usmerjen v poslovanje in predstavitve znotraj države, za predstavitev v tujem jeziku pa se odločijo tisti, za katere so pomemben del trga in odjemalcev tuji partnerji. Za dejavnost podjetij je predstavitev na internetu del nujne celostne podobe podjetja, ki omogoča praktično brezplačno in štiriindvajset ur na dan vabečo ponudbo.

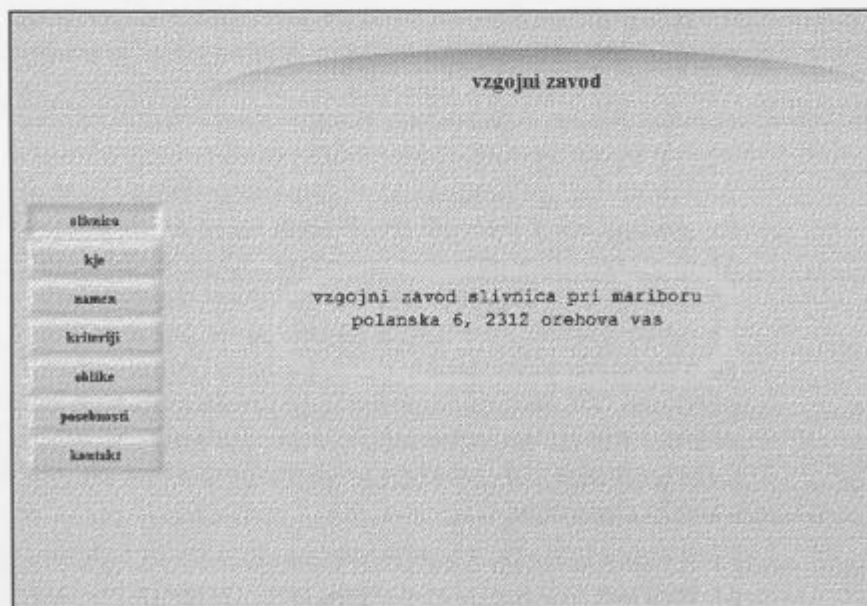
Zlati časi interneta, ko so posamezniki z malo začetnega kapitala začeli poslovati zgolj prek mreže, so minili.

Internet je postal velikanski stroj za reklamiranje in prodajanje informacij. Iz načeloma neprofitne znanstvene mreže je nastal komercialni gigant z odprtim oknom v skoraj vsaki dnevni sobi. **Klikni in kupi** strategija se je obnesla in prinesla velike dobičke povsem virtualnim korporacijam, kot so [www.amazon.com](http://www.amazon.com) in [www.cdrom.com](http://www.cdrom.com), kjer lahko kupite knjige, CD-je in druge dobri- ne komercialne in nekomercialne kulture. Zlati časi neomejenih zaslužkov so minili tudi zato, ker v medmrežje vstopa vsak dan več ljudi in vsak dan več idej. Ideje so sicer dobre, vendar za kakšnih pet let prepozne in se izgubijo v elektronski pozabi.

Vzgojni zavodi pri nas še niso tržno usmerjeni, zato se jim ni treba boriti za gojence po virtualni poti. Vsekakor pa je dobrodošla predstavitev dejavnosti posameznih vzgojnih zavodov, ki lahko pokažejo po tej poti tudi rezultate svojega dela.

## Predstavitev vzgojnih zavodov

Vzgojni zavodi so se lotili svojih predstavitev na različne načine. Nekaterim je zadostovalo, da so objavili najnujnejše podatke o vzgojnem zavodu, lokaciji in zaposlenih, drugi pa so v predstavitev vključili še svoje









dejavnosti, stanovanjske skupine in prispevke gojencev v pisni ali slikovni obliki.

Strani vzgojnega zavoda Slivnica pri Mariboru <http://www2.arnes.si/~imulej/index.html> obsegajo podatke o dostopu do zavoda, namenu ustanove in možnostih izobraževanja gojencev ter temeljna tretmanska izhodišča in pravice gojencev v vzgojnem zavodu. V nadaljevanju so opisane oblike dela in posebnosti ustanove z eksternimi oblikami izobraževanja in poklicnega usposabljanja.

Naslednja stran, ki si jo bomo ogledali, je stran VIZ Smlednik <http://www2.arnes.si/~ssljfm1s/>. Predstavitev zavoda je temeljita in obsega dovolj informacij o ustanovi, dejavnostih in izobraževanju otrok. Posebna

 <ul style="list-style-type: none"> <li><a href="#">naslovnica</a></li> <li><a href="#">ustanove</a></li> <li><a href="#">kapaciteta</a></li> <li><a href="#">posrednik</a></li> <li><a href="#">izjave</a></li> <li><a href="#">dela</a></li> <li><a href="#">prijave</a></li> <li><a href="#">kako</a></li> <li><a href="#">videti</a></li> <li><a href="#">nacionalni</a></li> </ul>	<p>VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNI ZAVOD FRANA MILČINSKEGA V SMLEDNIKU</p> <p><a href="#">Idi domači strani</a> <a href="#">Preporučani smo!</a></p>  <p>Klo-ščno</p> <p>Naslov: Valžuga 4, 1216 Smlednik Telefon-telefaks: 061 627 017 ali 627 017 Družna dejavnost: 85 305 Matična številka: 585 095 Davčna številka: 52174066 Družni račun: APP Ljubljana-DIČka Druž.50194-603-52240</p> <p>Družni vidljivostni <b>00101</b></p>	 <p><a href="#">Knjige posre</a></p> 
---	--	---

pozornost je namenjena pravilom vstopa v vzgojni zavod, počutju otroka in sodelovanju s starši v času otrokovega bivanja v zavodu. Predstavljene so tudi interesne dejavnosti gojencev in aktivnosti, ki potekajo v vzgojnem zavodu vse leto (kolonije, smučanje, doživljajska pedagogika itd.). Vse rubrike predstavitev vsebujejo tudi slikovno gradivo, ki popestri obisk na straneh tega vzgojnega zavoda.

Če še nekaj časa ostanemo na gorenjskem koncu, se lahko ustavimo v Vzgojnem zavodu Preddvor <http://www.vz-preddvor.si>. Ta stran zelo dobro predstavi dejavnost zavoda in predvsem strukturo delovanja ustanove. Vse-

bina je ves čas brskanja po njihovih straneh podprta z avtorskimi fotografijami, ki smiselno dopolnjujejo vsebino teksta. Zelo pomemben del predstavitve so prispevki otrok od šestega do osmega razreda osnovne šole, ki dodajo svoj pogled na življenje v vzgojnem zavodu. (Kako živimo? Drugačen svet. Zakaj ravno to? So kot starši. Človek potrebuje nekoga). Če nas zanima struktura zavoda in povezava z stanovanjskimi skupinami, lahko na straneh najdemo natančno shematsko povezavo petih stanovanjskih skupin (Mlaka, Črnava, Stražišče, Preddvor in Kidričeva) z upravo zavoda. V nadaljevanju je ponovna delitev, ki povezuje šole za otroke v stanovanjskih skupinah in posamezno stanovanjsko skupino.

Vzgojni zavod  
PREDDVOR

Dvorski trg 6 4205 PREDDVOR  
Tel. 064 451 617, Tel/fax: 064 451 003

Lokacije

O VZ Preddvor

Osebe in možnosti sodelovanja

NOVO: Preberite si prispevke otrok VZ Preddvor.

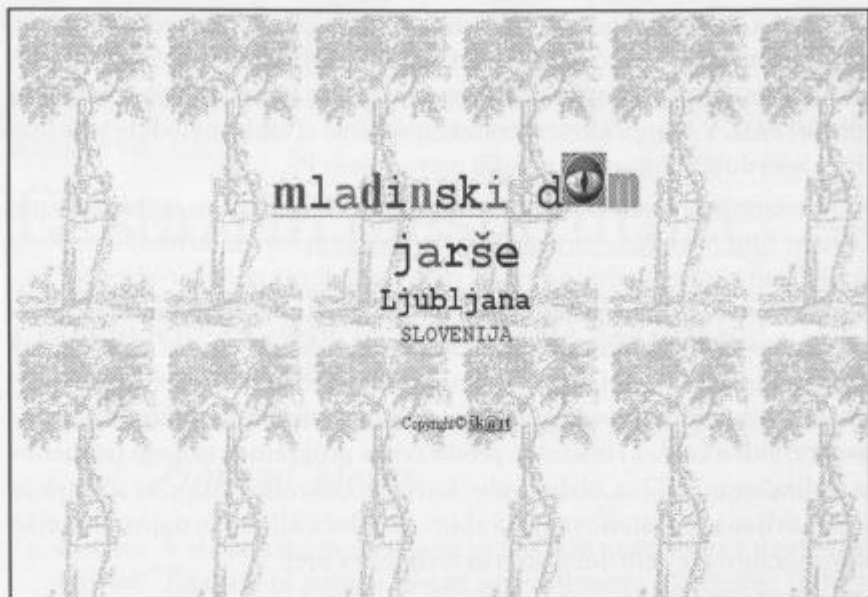
Za ogled teh strani vam priporočamo:

Microsoft Internet Explorer ali Netscape Now

Obiski od dne 01.07.98: 00252

Statistika dostopov

V Ljubljani je trenutno na internetu osamljen Mladinski dom Jarše <http://www2.arnes.si/~osljpm2s/>. Po hitrem kliku na vabeče oko se znajdemo na kratki predstavitvi ustanove, od časov *sivega doma* in stavkov „Če ne boš priden, boš šel pa v Jarše!“ pa do moderne zasnove s stanovanjskimi skupinami, raztresenimi po vsem mestu. Na isti strani lahko najdemo tudi številne *cehe*, ki so v nadaljevanju bolj ali manj podrobno predstavljeni. Obiš-



#### Sprejemni kriteriji za uveljavljanje:

- zaključena šolskoobveznost
- starost od 14 do 18 let
- povprečne intelektualne sposobnosti
- mladostnik mora biti fizično zdrav
- mladostnik ne sme biti psihotik, ali v predpsihičnem stanju
- mladostnik ne sme biti osebnostno spremenjen zaradi epilepsije ali cerebralne okvare
- mladostnik ne sme biti fizično zasvojen s katero od nedovoljenih drog
- opravljen zdravniški pregled

Več informacij o sprejemu je dobite na strani [sposobni v zvezi](#).

čemo lahko stanovanjske skupine Kokos, Hiša, Zeleni tir, Črnuška gmajna, osnovno ali produkcijsko šolo pri Mladinskem domu Jarše. Od naštetih sta podrobneje predstavljeni dejavnosti osnovne šole PMJ in Produkcijske šole pri PMJ. V *Rumpul kamri* Produkcijske šole si lahko ogledate tudi razstavo zelo dobrih fotografij mladih ustvarjalcev PŠ.

Kot zadnje si bomo ogledali stran Zavoda za vzgojo in izobraževanje Logatec <http://www2.arnes.si/~ljzvil1s/zivlj.htm>. Strani, ki imajo sodobno grafično in konceptualno zasnovo, nam na zanimiv način predstavijo življenje v zavodu in namen ZVI Logatec. Posebna stran je namenjena sprejemu in namestitvi mladostnika v zavod ter pregledu obvezne in priporočene dokumentacije ob sprejemu. Ogledamo si lahko tudi interne dejavnosti, ki potekajo v zavodu (likovna delavnica, glasbena delavnica, fotografska delavnica, video krožek) in kratko predstavitev programov nižjega poklicnega izobraževanja (ličar, obdelovalec kovin, obdelovalec lesa). Na straneh je predstavljena tudi stanovanjska skupina Rdeča kljuka in najosnovnejše informacije o njenem delovanju in življenju v njej.

## Zaključek

Razvoj vzgojnih zavodov gre, z gledišča omreženosti, v pravo smer, na poti h globalnosti in pojavnosti v slovenskem prostoru. V prihodnosti bi kazalo vzpostaviti povezavo med stranmi zavodov doma in v tujini ter vključiti še več prispevkov ljudi, ki živijo in delajo v zavodih. Za konec lahko zapišemo, da je izkupiček strani, ki predstavljajo vzgojne zavode, pravzaprav zelo velik. Še vedno je kar nekaj zavodov, ki se niso odločili za predstavitev, ali pa jih nismo uspeli izbrskati v slovenski elektronski ponudbi. Vsi, ki jih nismo uspeli najti ali so v pripravi, lahko pošljejo sporočilo na [info.zzsp@uni-lj.si](mailto:info.zzsp@uni-lj.si) in obiskali jih bomo prihodnjič.

# Prikaz knjige:

Dekleva B.:

## Ekstazi in plesne droge

(Društvo za razvijanje prostovoljnega in preventivnega dela in Pedagoška fakulteta, Ljubljana, 1999, 199s.)

*Gorazd Meško*

*Gorazd Meško,*  
*dr. soc. ped.,*  
*Visoka*  
*varnostno*  
*policijska šola,*  
*Kotnikova 8,*  
*1000 Ljubljana.*

V slovenskem prostoru je nastalo novo delo z naslovom *Ekstazi in plesne droge* pisca Bojana Dekleve. Delo je otrok treh »pokroviteljev« – Društva za razvijanje prostovoljnega in preventivnega dela, Pedagoške fakultete v Ljubljani in Zavoda za odprto družbo. Avtor obravnava zanimivo problematiko v zvezi z uživanjem ekstazija in t.i. plesnih drog.

Znanstveno-raziskovalno delo uglednega avtorja je dobro zasnovano in že na začetku si lahko bralec obeta veliko zanimivih in koristnih informacij o zgodovini in različnih vidikih uporabe ekstazija, razširjenosti njegove uporabe, značilnostih in učinkih, vzorcih in stilih ter preventivnih ukrepih, saj so v kazalu nanizane teme, ki danes zanimajo skoraj vsakogar.

Zanimivost navedenega dela dvigujejo tudi vključene recenzije – treh, ki so jih napisali trije znani strokovnjaki in ene anonimne recenzentke. Recenzije neanonymnih recenzentov so pozitivne in spodbudne, medtem ko je recenzija anonimne recenzentke zelo kritična. Moram reči, da se v oceni dela oz. raziskovalnega poročila lahko delno strinjam z vsemi recenzenti.

Avtorju je treba priznati, da se je lotil problema na izviren način (po Flakerjevi raziskavi o drogah in nasilju, 1991) in kljub

očitkom anonimne recenzentke (ponovno) zaoral ledino na področju preučevanja nekaterih problemov v zvezi z drogami - ekstazijem in njegovo uporabo v slovenski družbi.

Vsakemu delu je mogoče očitati metodološke pomanjkljivosti in gotovo ni dela na področju družboslovja, ki bi zadovoljilo vse bralce in ne bi zbuja lo pomislekov, dilem, nadaljnjih dvomov o subjektivnosti in objektivnosti raziskovalcev. Poleg tega obstaja dilema, ali verjeti »resnici« ljudi, ki živijo življenje in ga interpretirajo glede na svoje sposobnosti, možnosti, ali je bolje slediti cilju zanesljivega in veljavnega raziskovanja, ki pa je na področju kvalitativnih raziskovalnih metod zelo pogojen z raziskovalčevo subjektivnostjo. Reprezentativnost študij primerov je tudi posebno vprašanje, o katerem je mogoče razpravljati – lahko se izkaže, da je primer specifičen ali pa da je pravzaprav eden izmed mnogih enakih. »Tveganje« glede posploševanja sprejme in o tem tudi kritično razmišlja avtor sam (s. 167).

Bojan Dekleva pravzaprav tudi sam razmišlja o lastnem položaju, ki je nekako na sredi med uporabniki/uživalci drog in politiko (s.37). Ugotavlja, da je »nekdo vmes« in je, če sem prav razumel, njegovo poslanstvo, njegova naloga seznaniti nosilce politik, da bodo družbeno stvarnost (v tem primeru glede ekstazija in plesnih drog) sprejeli tako kot dejansko je, ne pa kot si jo idealno predstavljajo.

Vpliv znanosti na politiko in narobe je bila ena izmed glavnih tem letošnje britanske kriminološke konference. Razprava je iskala odgovore na pomisleke in dileme glede vpliva kriminologije na različne vrste politike, ali »delati« raziskave, ki so same sebi namen, ali koristiti družbi, skupnosti, soseski, graditi prihodnost ipd. Profesor Geoffrey Pearson, urednik *The British Journal of Criminology*, je ugotavljal, da so kriminološke raziskave pomembno vplivale na dogajanja v angleški družbi (kot tudi dogajanja v družbi na raziskovalne interese in potrebe politike). Naivno bi bilo namreč pričakovati, da bi takšne vrste znanost popolnoma ločili od socialne, kriminalne in še kakšne politike. Sporočilo torej glasi, da vsakdo, ki raziskuje na takšnih področjih, hote ali nehote vpliva na družbeno dožemanja realnosti bralcev njegovega ali njenega dela.

Pričujoče delo je kakovosten prispevek k boljšemu razumevanju obravnavane problematike in je po moji oceni usmerjeno bolj v »zmanjševanje škode« kot v katero koli drugo smer reševanja problemov v zvezi z drogami. Kljub nekaj ostrim kritikam anonimne recenzentke menim, da je delo pomemben prispevek k slovenski (kriminološki) socialnopedagoški



fenomenologiji in tipologiji, ki pa jo bo treba še naprej razvijati in podrobneje spoznavati.

Naj še *Ekstazi in plesne droge* na kratko primerjam s knjigo *Understanding drugs – A Handbook for Parents, Teachers and Other Professionals* (Razumevanje drog – priročnik za starše, učitelje in druge strokovnjake), ki je ta trenutek ena izmed najbolj prodajanih angleških knjig o drogah. Angleška avtorja sta se lotila predstavitve droge s kratkim opisom glavnih značilnosti droge in uživalcev. Predstavljata način izdelave droge, obliko in prostor droge v družbi, trgovanje z drogo, ceno droge, zakonodajne vidike, načine uporabe droge, učinek uporabe, učinke pri prekomerni uporabi droge, raven strpnosti do droge, možnosti za odvisnost, odvajanje, sleng glede imen drog ter uporabe droge.

Razlogi za uporabo/uživanje ekstazija so po angleških avtorjih želja po občutkih eforije, sociabilnosti in empatije. Prihaja tudi do halucinogenih sprememb v zaznavi okolice. Uživanje vpliva na občutke moči in vzdržljivosti ter spolnega vzburljenja. Na drugi strani pa so z ekstazijem povezani problemi, ki se kažejo v osebnostnih spremembah, spremenljivem razpoloženju in vzdražljivosti, prizanesljivost in psihična odvisnost, mišični krči in smrt, bruhanje in slabost, poškodbe srca, prekomerna telesna temperatura in dehidracija, visok krvni tlak ter poškodbe ledvic in jeter (s. 122).

Slovenska raziskava ponuja nekaj več, tudi poglede »z druge strani«, ki so pogosto zanemarjeni. Raziskava uglednega slovenskega kriminologa in socialnega pedagoga s sodelavci predlaga tudi nekaj preventivnih ukrepov, ki naj bi bili: informiranje splošne javnosti (pri čemer ne bi bilo slabo razčleniti prikazovanja problemov v zvezi z drogami v medijih), vključevanje teme o (sintetičnih) drogah v šolske izobraževalne programe (seznanjanje tako učiteljev kot učencev!), intervencije z mladimi poizkuševalci drog in nudenje informacij, podpora in svetovanje uporabnikom na (plesnih) scenah (s.21), saj se je do sedaj (na zahodu) pokazalo, da je bila večina preventivnih ukrepov le kampanjske narave in posledica t.i. moralne panike – pretiranega odzivanja na razraščujoči se problem drog, kriminalitete in podobnih nezaželenih družbenih pojavov.

*Ekstazi in plesne droge* je pomembno delo v slovenski socialno pedagoški in kriminološki znanosti, saj na zanimiv in bralcu prijazen način prikazuje nekatere probleme, značilnosti in posamične primere, povezane z uživanjem drog, posebej ekstazija. Pokaže pa tudi, da uživanja drog ni mogoče prezreti v družbeni stvarnosti ali ga obravnavati kot popolnoma

ločen pojav. In če upoštevamo kritične pripombe anonimne recenzentke glede uporabljenih raziskovalnih metod in drugega, je vrednost dela v spodbujanju refleksije strokovnjakov in drugih ljudi o problematiki v zvezi z drogami.

## Literatura

Emmett, D., Nice, G. (1998). *Understanding Drugs – A Handbook for Parents, Teachers and Other Professionals*. London: Jessica Kingsleys Publishers, 318 s.

# Prikaz zbornika:

Stankovič, P., Tomc, G. in Velikonja, M. (ur.):

## Urbana plemena:

subkulture v Sloveniji v devetdesetih (ŠOU  
Studentska založba, Ljubljana, 1999)

*Gregor Bulc*

*Gregor Bulc,  
študent  
Fakultete za  
družbene vede,  
Ljubljana.*

Tik pred začetkom novega tisočletja je Študentska založba ŠOU postavila na knjigarniške police že nekaj časa pričakovan zbornik o slovenskih subkulturah devetdesetih let. Po formatu (kanček čez A4), neštetihi fotografijah in razgibanih oblikovnih rešitvah sodeč, je založba že na začetku merila na širši prodajni uspeh in ne zgolj na konsumpcijsko sposobnost s stroko podkovanega občestva. Saj nismo zares začudeni nad tem, kajne? Da pa ni v tej maniri pripravljena samo vizualna plat *Urbanih plemen*, temveč tudi večina besedil, je bržčas že nekoliko večje presenečenje. A pojdemo po vrsti.

Knjigo odpre besedilo Gregorja Tomca, takorekoč staroste slovenskega pisanja o subkulturah, ki pojmu subkultura že v temelju postavi omejitve. Gre za *mladinske* subkulture. Ne samo v smislu kulture, ampak tudi v smislu biologije. Pripadnost subkulturi naj namreč v zadnji instanci vseeno ne bi bila odvisna od ničesar drugega kot od starosti, to je od biološke mladosti. Človek pri štiridesetih zatorej ne more biti član subkulture, tako Tomc, je lahko le ljubitelj tovrstnega udejstvovanja, ki ga ocenjuje zgolj enodimenzionalno, estetsko, nikakor pa doživljajsko. Glasbo, denimo, lahko »poslušati z glavo, ne pa z jajci«. Zakaj? Zaradi bioloških dejavnikov. Nevronske mreže mladostnikov so namreč slabše, manj kompleksno razvite kot tiste pri odraslih, zato botrujejo specifičnemu mladinskemu (nekonformnemu) vedenju, reagiranju in držji. Pri tem naj ne bi šlo nikakor za razredni, ampak generacijski konflikt. Mladi-

na se torej od odraslih ne razlikuje le kulturno, temveč predvsem tudi biološko (slednje nadalje vpliva na kulturno, in narobe, ter tako v nedogled), kar naj bi vodilo k zaključku, da mladi subkulturni življenjski stil doživljajo tako na ravni »specifične kulturne usode kot na ravni biološkega telesa«. Ob vsem tem se sproža vprašanje, ki ostaja čez cel zbornik neodgovorjeno: zakaj knjigo o slovenskih subkulturah omejiti zgolj na mladinske?

Avtor drugega uvodnega eseja, ki bi prav lahko bil tudi na prvem mestu v zborniku, je Mitja Velikonja. Subkulture že na začetku umesti v enakovreden položaj z ostalimi vrstami kulture, v skladu s pluralnim, dinamičnim in nemonolitnim značajem tega pojma, in tako ovrže uporabo pejorativnega izraza *podkulture*. Koncept subkulture uporablja za »označevanje specifičnih kulturnih praks, pogleda na svet, povečini manjšinskega estetskega ustvarjanja in načinov bivanja, obnašanja, mišljenja in videza, gradnje in ohranjanja posebnega življenjskega sveta v družbeno-kulturnem smislu«, pri čemer pa navkljub zgornji široki in po našem mnenju ustrezni opredelitvi subkulture poudari, da pričujoči zbornik izvzema prestopniške, politične, etnične, navijaške, narkomanske in druge subkulture. Skratka, da *Urbana plemena* počivajo znotraj trdnjave mladinskih, pretežno na glasbi temelječih subkultur.

Velikonja za bistveno značilnost subkultur navede opozicijski odnos do dominantnih kulturnih tokov. V skladu z maksimo, da je zavoljo globalnih, zlasti informacijskih sprememb treba sodobne subkulture obravnavati drugače kot one iz šestdesetih in sedemdesetih let, uporablja Velikonja izraz *subkulturne prakse*, te pa potem razdeli na tradicionalne, trde *subkulture* in mehke, ultra prehodne *subkulturne scene*. To naj ne bi bili ločeni entiteti, marveč zgolj dve idealnotipski obliki, dva vidika znotraj iste subkulturne prakse, katerih narava je močno fluidna, dinamična in nestanovitna. Ob tem so, če se ne spustimo v podrobnosti, značilnosti subkultur zelo podobne tistim iz klasičnih birminghamskih kulturoloških študij, torej temeljijo na političnih oz. razrednih dejavnikih ter na trdni, ekskluzivni identiteti njenih pripadnikov. Značilnosti subkulturnih scen, kot popularnih, mehkejših, dostopnejših različic subkultur, pa po drugi strani izvirajo iz posledic, ki jih v družbo prinaša globalizacija in vse hitrejši razvoj medijske in zabavne industrije. Kar pomeni, da za pripadnike scen ne zdržijo več socialne in politične determinacije, ker slednje brezpogojno klonejo pod prevlado posameznikove izbire. Izbire blaga, družbe in življenjskega stila, skratka samoustvarjanja lastne identitete. Subkulturne scene so tako konformne, neuporniške, individualistične, močno prehodne in hedonistične. Sta-

nja v družbi ne problematizirajo, temveč pišmevuhovsko relativizirajo, ob čemer so globoko integrirane v dominantne kulturne in ekonomske procese. Identiteta pripadnikov različnih subkulturnih scen je nestalna, mlahava in ohlapna, je hitropokvarljivo in hitrozamenljivo blago, zato vodi k pojavom »deskanja« prek raznorodnih identitet oz. vikend raverjev, vikend pankerjev ipd.

Omenjeno Velikonjino delitev na subkulture in subkulturne scene lahko označimo za pretkano rešitev iz zagate, kako obravnavati sodobna urbana plemena. Gre namreč za že nekaj časa staro vprašanje, ali je klasičen pojem subkulture sploh še mogoče uporabljati za opis novih oblik družbenega združevanja, ki že dolgo niso več strogo determinirane zgolj z zunanjimi socialnimi ali kulturnimi značilnostmi. Očiten primer takšnega družjenja je na primer raversko pleme. Velikonja se je torej zvito izognil dvema skrajnostima, zakaj padel bi lahko v past bodisi nostalgичnega redukcionalizma (edina prava subkultura je lahko le nekonformna in razredno determinirana) bodisi postmodernističnega fatalizma (subkultura ni več mogoča, ker ni alternative dominantnemu, vseizenačujočemu, vseabsorbirajočem diskurzu).

No in tukaj, po dveh uvodnih tekstih se, vsaj kar se teorije tiče, zbornik *Urbana plemena* domala zaključi. Sledi deset etnografskih opisov različnih domačih subkultur (skaterji, rockabillyji, heavymetalci, punkerji, bikerji, rockerji, skinheadi, raverji itd.), ki so plod notranjega »opazovanja z udeležbo«. Elementarni manko teh opisov tiči v razmeroma monotoni ujetosti v vnaprej zastavljeni kalup *image-glasba-prostori-slang*, trdno se držeč za Hebdigeov kulturološki škrlec, kar rezultira v kalejdoskopu imen akterjev, bendov, zbirališč, kosov oblačil, pričesk, ki defilirajo pred našimi očmi skoi celoten zbornik in skupaj tvorijo mali arhiv osnovnih podatkov o nekaterih slovenskih mladinskih glasbenih (tekst o gejih in lezbijkah vehementno prebije ta okvir, evocirajoč širjenje koncepta o prihodnjih podobnih zbornikov v Sloveniji) subkulturah in čisto nič več. Ambicije po širšem, refleksivnem, analitičnem obravnavanju se izgubijo v mukotrpno temeljitem popisovanju zunanjih, vidnih obeležij subkultur, ki na koncu obvisijo v zraku, ne da bi bila uporabljena kot (o)snov(a) za nadaljnje poglobljeno razmišljanje. Kakor da bi hoteli reči, podatki in foto material so pred vami, za interpretacijo oz. analizo se boste pa že sami potrudili.

Da pa je mera polna, ti opisi na trenutke prehajajo kar v odkrito navijaenje in pubertetniško navduševanje nad posameznimi subkulturnimi praksami in v nereflimirane ode tovrstnemu življenjskemu stilu, pri čemer

najbolj izstopa pretirano čustven, nedistanciran in grobo pristranski opis slovenskih skinheadov izpod peresa Marte Gregorčič, v katerega zaključku kot vrh ledene gore zasledimo tudi takle stavek. »Šlovenski skinheadi, Č enkratni v provociranju, zbadanju in poigravanju s sogovornikom, nikdar skopi v pijači in agresiji, vedno glasni in robati netijo strah v povprečnežih, ki ta nenavadna bitja srečujejo, se jih izogibajo ali iz strahu napadajo.« Takšen zožen pogled na koncept subkulture do neke mere presežejo zgolj esej Igorja Bašina o punkerski subkulturi, zlasti pa teksta Petra Stankoviča o sodobnih rockerjih in Nataše Velikonja o gejih in lezbijkah.

Tako torej spodaj podpisani vidim knjigo, ki sem jo nestrpno pričakoval in katere branje me je navzlic nasprotnim željam nemalokrat puščalo hladnega, dasiravno bi si del s podobno tematiko, a z nekoliko bolj poglobljenim pristopom, na teh prostorih želel še veliko več. Kot malico za na pot novim pisanjem o slovenskih urbanih plemenih pa naj za konec navedem razmišljanje Nataše Velikonja: »Postavljanje novih družbenih skupin zgolj v reference, okrog katerih se združujejo (glasba, spolna usmerjenost; op. p.), brez predpostavljanja nadgradenj, ki izhajajo iz njih, pomeni ne prepoznati jih kot socialno, kulturno ali politično relevantne. Ali z drugimi besedami: vzdrževati zgolj tiste, ki že obstajajo z nevprašljivo legitimacijsko močjo (narod, družina ipd.).«



*Vabilo k udeležbi na*

**2. slovenskem kongresu socialne  
pedagogike z mednarodno udeležbo**

*z nosilno temo*

**Vsakodnevno  
življenje –  
participacija  
uporabnikov**

*ki ga organizira*

**ZDRUŽENJE ZA SOCIALNO PEDAGOGIKO  
– NACIONALNA SEKCIJA FICE**

*v času od 9. do 11. novembra 2000 na Bledu.*

*Informacije na naslovu:*

*Združenje za socialno pedagogiko,*

*Kardeljeva pl. 16,*

*1000 Ljubljana*

*ali na E-mail info.zzsp@uni-lj.si*

**SLOVENIAN ASSOCIATION FOR SOCIAL PEDAGOGY  
-SLOVENIAN FICE SECTION**

*organizes*

**2<sup>nd</sup> Slovenian congress of social pedagogy  
with international participation**

*with the general theme*

# Everyday life – participation of users

*November 9.-11. 2000 in Bled, Slovenia*

Professionals and other members of different national FICE organizations are invited to participate in our 2<sup>nd</sup> national congress and to present their papers or workshops on or both of the above mentioned themes.

According to the number of foreign participants we will organize sections or symposia in English language and a programme of professional visits and social events.

All the requests for additional information on the 2nd Slovenian congress of social pedagogy should be sent (as soon as possible) to the the address:

*Association for Social Pedagogy,  
Kardeljeva pl. 16,  
SI-1000 Ljubljana, Slovenia  
Fax: + 386 61 189 22 33,  
E-mail: info.zzsp@uni-lj.si*

# Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-primerjalne oz. raziskovalne/empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila in recenzije, vse iz področja socialno pedagoškega raziskovanja, razvoja in prakse.

Prosimo vas, da pri pripravi **znanstvenih in strokovnih prispevkov** za revijo upoštevate naslednja navodila:

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški naslov dela, ime in priimek avtorja (ali več avtorjev), natančen akademski in strokovni naziv avtorjev/ic in popoln naslov ustanove, kjer so avtorji/ce zaposlen (oziroma kamor je mogoče avtorju/em pisati).
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ do 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jedrnat povzetek članka v slovenščini in angleščini, ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega poročila naj povzema namen dela, osnovne značilnosti raziskave, glavne izsledke ter pomembne sklepe.
4. Izvlečkoma naj sledi ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče tekst prispevka. Tekst naj bo natisnjen na belem pisarniškem papirju formata A4 s širokim dvojnimi razmikom s približno 30 vrsticami na vsaki strani in približno 65 znaki v eni vrstici. Prispevki naj bodo dolgi največ do 20 strani (oz. do 35.000 znakov). Avtorji naj morebitne daljše prispevke pripravijo v dveh ali več nadaljevalnih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.
6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi

- začetnicami) in krepko (**bold**). Raziskovalni prispevki naj praviloma obsegajo poglavja: uvod, namen dela, metode, izsledke in zaključke.
7. Tabele naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka tabela naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še kaj dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu tebele naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so dodana pojasnila za razumevanje tako, da bo razumljena brez branja ostalega teksta. V legendi je potrebno pojasniti, od kod so podatki, enote mer in pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja tabele morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali podatka ni. Če so podatki v %, mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj predstavlja 100%).
  8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo vsaka na samostojnem listu, ki so na hrbtni strani označeni z zaporedno številko, kot si slede v tekstu. V tekstu naj mesto označuje vodoravna puščica ob levem robu z zaporedno številko na njej. V dvomljivih zadevah naj bo označeno, kaj je spodaj in kaj zgoraj, poleg tega pa tudi naslov članka, kamor sodi. Velikost prikazov naj bo vsaj tolikšna, kot bo objavljena. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikoni naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu naznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.
  9. Avtorjem/icam priporočamo, da posebno označevanje teksta s poševno (*italic*) ali krepko (**bold**) pisavo ter z VELIKIMI ČRKAMI uporabljajo čim redkeje ali pa sploh ne. Poševna pisava naj se uporablja npr. za označevanje dobesednih izjav raziskovanih oseb, za označevanje morebitnih slengovskih ali posebnih tehničnih izrazov, itd.
  10. Od leta 1999 dalje v reviji Socialna pedagogika upoštevamo APA stil (za podrobnosti glej čim kasnejšo izdajo priročnika: Publication manual of the American Psychological Association. APA, Washington.) pri citiranju, označevanju referenc in pripravi spiska literature. Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev/ic oziroma urednikov/ic (oz. naslovov publikacij, kjer avtorji ali uredniki niso navedeni), urejena pa naj bo tako:
    - primer za knjigo:  
Miller, A. (1992). Drama je biti otrok. Ljubljana: Tangram.
    - primer za sestavek v zborniku ali knjigi:  
Diez-Ripolles, J.L. (1995). Politika do drog v zahodni Evropi. V Taradash, M. (ur.), Cena prohibicije drog. Ljubljana: Taxus.

- primer za članek v reviji:  
Meško, G. (1998). Strategije prepredovanja kriminalitete v zahodnem svetu. Socialna pedagogika, 2 (4), 57-56.
  - primer za zbornik:  
Gottesman, M. (ur.). (1991). Residential child care: An international reader. Exeter: Whiting & Birch in association with FICE.
11. Vključenje reference v tekst naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo navedek označen z narekovaji (npr. »to je dobeseden navedek«), v oklepaju pa napisan priimek avtorja/ev, letnica izdaje citiranega dela ter stran citata, npr. (Miller, 1992, s. 45). Če pa gre za vsebinsko povzemanje oz. splošnejše navajanje, v oznaki navedbe izpustimo stran, npr. (Miller, 1992). Avtorjem priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.
  12. Avtorji/ice naj oddajo svoje prispevke stiskane na papirju ter shranjene na računalniški disketi. Tekst na disketi je lahko napisan s katerimkoli izmed bolj razširjenih urejevalnikov besedil. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah in ne vključene v datoteke s tekstom.
  13. Avtorji/ice se s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo obvežejo, da rokopis še ni bil objavljen na drugem mestu, ter izrazijo svoje strinjaje s tem, da se njihov prispevek objavi v reviji *Socialna pedagogika*.
  14. Vse raziskovalne in teoretične članke dajemo v dve slepi (anonimni) recenziji, domačim ali tujim recenzentom. Recenzente neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa ne dajemo v recenzije.
  15. Rokopisov in disket uredništvo ne vrača. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji/ice obveščeni. Lahko se zgodi, da bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov avtorjem/icam predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno spremenijo oz. dopolnijo. Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti manjše dele besedila, da postane tako prispevek bolj razumljiv, ne da bi prej obvestilo avtorje/ice.
  16. Avtorske pravice za prispevke, ki jih avtorji/ice pošljejo uredništvu in se objavijo v reviji, pripadajo reviji *Socialna pedagogika*, razen če ni izrecno dogovorjeno drugače.

17. Vsakemu avtorju/ici objavljenega prispevka pripada brezplačnih pet izvodov revije.

*Prispevke pošljite na naslov:*

*Uredništvo revije Socialna pedagogika,*

*Združenje za socialno pedagogiko,*

*Kardeljeva pl. 16,*

*1000 Ljubljana*

*ali na E-mail [bojan.dekleva@guest.arnes.si](mailto:bojan.dekleva@guest.arnes.si)*





11. Vydavateľstvo: Inštitút pre právnu viedu a sociálnu spravodlivosť  
Právo a sociálna spravodlivosť.

Právo a sociálna spravodlivosť

Zborník vedeckých prác z konferencie "Právo a sociálna spravodlivosť"

Právo a sociálna spravodlivosť

Právo a sociálna spravodlivosť

Právo a sociálna spravodlivosť

Právo a sociálna spravodlivosť



# Kazalo/Contents

<b>Pregledni znanstveni članek</b>	<b>Theoretical/review article</b>
<i>Špela Razpotnik</i>	<i>Špela Razpotnik</i>
Človek prihodnosti <b>115</b>	The man of the future
<b>Strokovni članki</b>	<b>Professional articles</b>
<i>Helena Jeriček</i>	<i>Helena Jeriček</i>
(Ne)smiselnost etičnih kodeksov strok, ki delajo z ljudmi <b>149</b>	The senselessness of the ethical codes applying to disciplines working with people?
<i>Mitja Krajnc in Ivan Škoflek</i>	<i>Mitja Krajnc in Ivan Škoflek</i>
Pregled nekaterih fenomenoloških klasifikacij motenj vedenja in osebnosti otrok in mladostnikov <b>167</b>	Overview of some phenomenological classifications of children's and adolescents' behaviour disorders
<b>Prevod</b>	<b>Translation</b>
<i>A. Matthias Fink</i>	<i>A. Matthias Fink</i>
Integrativna terapija v delu s hiperaktivnimi otroki <b>181</b>	Integrative therapy in the treatment of the attention deficit disorder
<b>Internet</b>	<b>Internet</b>
<i>Matej Sande</i>	<i>Matej Sande</i>
Vzgojni zavodi na internetu <b>197</b>	Slovenian residential treatment institutions on internet
<b>Ocene knjig</b>	<b>Book reviews</b>
<i>Gorazd Meško</i>	<i>Gorazd Meško</i>
Dekleva B.: Ekstazi in plesne droge <b>203</b>	Ecstasy and dance drugs
<i>Gregor Bulc</i>	<i>Gregor Bulc</i>
Stankovič, P., Tomc, G. in Velikonja, M. (ur.): Urbana plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih <b>207</b>	Urban tribes: Subcultures of the nineties in Slovenia
<b>Informacije</b>	<b>Information</b>
2. slovenski kongres socialne pedagogike <b>211</b>	2nd Slovenian Congress of Social Pedagogy
Navodila avtorjem <b>213</b>	Instructions to authors